

# A MAGYAR KÉPIRÁS ÚTTÖRŐI

IRTA  
MALONYAY DEZSŐ

NEGYVENKILENC KÉPMELLÉKLETTEL ÉS NÉGY FACSIMILÉVEL.

A KEZDŐLAPOKAT ÉS ZÁRÓDISZEKET  
RAJZOLTA  
NAGY SÁNDOR.

BUDAPEST.  
FRANKLIN-TÁRSULAT  
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.  
1905.

---

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

---

Elektronikus változat:  
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2011  
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.  
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya  
ISBN 978-963-417-376-2 (online)  
MEK-06916

**TARTALOM**

**ELŐLJÁRÓ BESZÉD.**  
**KUPECZKY JÁNOS**  
**MÁNYOKY ÁDÁM**  
**MARKÓ KÁROLY**  
**BROCKY KÁROLY**  
**BARABÁS MIKLÓS**  
**LIGETI ANTAL**  
**THÁN MÓR**  
**LIEZEN-MAYER SÁNDOR**  
**MÉSZÖLY GÉZA**  
**MUNKÁCSY MIHÁLY**

## ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

*Méltóságos Kammerer Ernő úrnak,  
a Szépművészeti Múzeum igazgatójának  
Budapesten.*

*Kedves Uram!*

*Amikor a Franklin-Társulat nagy gonddal s körültekintéssel berendezkedett a művészi színben tartott fotomechanikai színes sokszorosításra (amiért eddig tőlünk évenként százazreket rakott zsebre a külföld) és alapított olyan műintézetet, amelyen eddig hazánkban nem volt, - a Franklin-Társulat akkor Önhöz fordult kérésével: «Egy díszes könyvet akarunk csinálni, sok színes képpel, az első ilyenfajta itthon készült magyar könyvet: micsoda könyvet csináljunk s kire bízuk a munkát?»*

*Ön ekkor reám gondolt s ajánlására a Franklin-Társulat rám bizta ezt a megtisztelő feladatot.*

*Engedje meg, hogy ezért, e könyv elején és első sorban Önnek mondjak köszönetet.*

*Beszélgéseink folyamán már együtt állapotunk meg, hogy a magyar képirás úttörőinek műveit mutassuk be: szolgálja a nemzeti művészet ügyét az úttörő új magyar műintézet első kiadványa.*

*A nemzeti jelleget, a nemzeti tartalmat nyomoztam mindenik művész alkotásaiban, - annak kiáltom a hozsannát, ahol rátaláltam s annak a hijjáért panaszkodom, ahol az kevés... és ahol nincs...*

*Bizony, több a panasz.*

*Nálunk eddig nem igen volt művészethez értő közönség, nem lehetett tehát művészetünk se. A tehetség két sors között választhatott: vagy itthon marad, küzködik s elkallódik, mielőtt érvényesülhet, mielőtt megéri, mielőtt igazán művészsze nevelkedhetik, - vagy pedig, megy idegenbe, ott tanul s boldogul, ha van szerencséje érvényesül... már amennyire idegenben érvényesülhet a magyar tehetség.*

*Pedig, idegenben nincs boldogulás! Idegenben nem lehet a magyar talentumnak érvényesülnie!*

*Lehetnek muló sikerei, elismerést, vagyont, dicsőséget is szerezhet, - de egész művész, egész ember sohase lesz az idegenbe szakadt magyarból. Hijja lesz mindig annak amit alkot, pótolhatatlan hijja: hiányzik műveiből teljesen, vagy pedig apránként vész ki belőlük az éltető nemzeti jelleg. És hijja lesz az embernek is. Vagy megszűnik magyar lenni s idegenné nem lehet senki az egyénisége, a karaktere rovása nélkül, - vagy pedig magyar marad idegenben is, csakolyan vesztire, mert akkor úgy jár, mint járt Munkácsy... ez öli meg. Az Anteuszokat, akiket fölkaphat az anyaföldről, meg is fojtja azokat a kozmopolitizmus Herkulese.*

*Tisztelet ama magyar származásu idegenek emlékének, akiknek művészete révén meg-meg emlegetett bennünket a külföld, - de hálásabb hódolatunk azoké, akik otthagyván a külföldi sikert, hazahozták, ide a mostoha viszonyok közé, azt, amit idegenben tanultak s itthon küzködtek és inkább elpusztultak idehaza, de megszántották a magyar művészet első barázdáit.*

*Keserves volt a sorsuk. Hazafiasságukért megszenvedett művészetük is.*

*Az úttörő magyar művészek közül azok, akik külföldön tanultak, - kénytelenek voltak külföldre menni, ha tanulni akartak, - hazakerülvén, úgyszólván sterilizálódtak idehaza. Talentumuk eljut*

*a fejlődés egy bizonyos fokáig s ott megáll: nem romlik többé, de nem is javul, zamatosabb nem lesz, éppen mint a főzött bor. Igen, mert akkor már nincs élet benne, nincs aki éltesse: az úttörő magyar művészeknek nem volt közönségük. De lesz majd idő, amikor azokat a magyarokat, akik idegenben erőilenedtek el, egyszerűen csak sajnáljuk. Kár értük, a mieink lehetek volna. A magasztalásban, amivel őket illetően ma még magunknak tetszelgünk, több a hiuság, mint az okos sovénység.*

*A mult tanulsága ez.*

*Bennünket, ugyebár, lelkesített e munka folyamán az is, hogy ezzel is hozzájárulunk a nemzeti művészet ügyének szolgálásához - s talán e szép képeskönyv révén is szaporodik a magyar művészek közönsége?...*

*Ismételten köszönöm, hogy ehhez módot nyújtott s kérem, ne vegye Ön se nagyon észre írásom hiányosságait. Szándékom ott is becsületes volt, ahol az erő cserben hagyott.*

*Budapest, 1904 május.*

*Tisztelettel*

*M. D.*

# KUPECZKY JÁNOS

1667-1740

A XVII. század második felében, a harmincéves háború után, valószínűleg 1666 táján, a huszita-üldözök elől menekült hozzánk s telepedett meg Bazinban a luteránus cseh takács: Kupeczky Ádám, feleségével, Borbála asszonynyal.

Itt született, 1667 elején, fia: János, - az első piktor, aki születési helyénél fogva magyar és akit, a magyar művészet patriárkáit kutatva, e révén a magunkénak vallunk.

De csak e révén...

Ne igen keressük, mennyi volt lelkében s művészetében a magyar jelleg, azt se nyomozzuk, hogy a nemzeti érzésből mennyi csirázott ki szívében az alatt a néhány gyerekkori esztendő alatt, amit itthon töltött, - művészetünk ősei között ám illesse őt az első hely, bár azt épp ennyi joggal adhatnók a talán még magyarabb származású Dürer Albertnek.

Jóval utóbb se igen boldogult idehaza a magyar művésztehetség, - hát még a XVII. században?!

Ki törődött s ki törődhetett akkor még nálunk művészetel?!... Renaissance királyunk, Hollós Mátyás kora hová veszett vissza már akkor - s a minduntalan tábori sátor verő nagy Rákóczy udvarában ki rengethette volna dajkáló kézzel a magyar művészet bölcséjét?!... Hol s kitől tanult volna itthon művészetet az ígérkező magyar talentum!?!... Hol volt az az otthon, amelynek a falán biztos helyre található volna a kép a Thököly-féle vallási és polgári háborúk, a német zsarolás és török zaklatás közepette?... Hány labanc portrét hasított be a kuruc csákány és hány égett oda, kuructető alatt, labanc csóvától!...

Kupeczkyt is vitte, el tőlünk messzire, éppen talentumának érvényesülési vágya, meg a kényszerűség. Ki venné zokon a fejlődő palántától, hogy a napsugaras világosság felé fordul? Felleges sötétség volt itthon.

Apja takácsinasnak szánta a gyereket, tizenkét éves korában a szövőszék mellé fogta. A fiúnak nem izlett a mesterség, az apja nem bírt vele, se bottal, se szép szóval; 1681 májusában megszökött hazulról s neki, annak a tavaszi ígétben tündöklő világnak!

Ez első vándorlásának történetével maga számolt be szüleinek 1703-ban egy levelében. E levelet citálja Zsilinszky Mihály is, művészünk jeles biografusa, akit nyomon követünk.

Én - írja Kupeczky - nem akartam takács lenni; lelkem ösztönzött, hogy világgá menjek. Mentem, imádkoztam, és mivel az uton nyomorba jutottam, kénytelen voltam koldulni is. Faragó késemmel és egy darab vörös rajzónnal vándoroltam városról-városra, sok jó emberre találtam, akik egy-egy kis hitvány képért vagy apró fakeresztért, Isten nevében, adtak kenyeret, éjjeli szállást az istállóban vagy pedig a csűrben. Így barangoltam *sok király országán* keresztül, míg végre Svájcnak Lucern nevű városába jutottam. Ott Klausz festő műhelyébe vetődtem, kérve őt, fogadjon fel inasának. Klausz felszólított, beszéljem el előbb őszintén utamat, tapasztalataimat, és azután keményen megdorgált szökésemet; de az Isten meglágyította szívét és végre felszólított, mutassam meg mit tudok? Én tehát lerajzoltam az ő egyetlen leányát, Katalint; a mester meg volt elégedve munkámmal és elfogadott inasának.

Ezután, valószínűleg Klausz társaságában, Bécsbe került s ott Carlotto jól rajzolt, erőteljesen színezett bibliai képei annyira megtetszettek néki, hogy elhatározta: nem nyugszik addig, míg Itáliába nem juthat. Utra is kelt. Velencében nem boldogult, de Rómában, sok nyomorgás

után, rátalált jó szerencséjére. Megint egy svájci, Füssli Mátyás festő könyörült meg rajta s bejuttatta egy olasz mester műtermébe, ahol a fiú, roppant szorgalommal, piacra dolgozott; jellemző, hogy például egy nap alatt kilenc pápa-portrét festett. Apránként híre kapott s maga nyitott műtermet. Egy Carlotto másolata megtetszett Szobieszky lengyel hercegnek; a herceg szolgálatába fogadta a fiatal művészt s azután két esztendeig a hercegnek dolgozott, másolgatván Itáliaszerte.

Nem igen válogatva, tanult a renaissance olasz mestereitől, de legerősebben a szinpazar velencei iskola hatott reá és ez jellemzi e korbéli munkáit mindaddig, míg utóbb a Németalföldiek komorabb realizmusához nem szegődött.

Harmincnégy éves korában, 1701-ben, Lichtenstein herceg meghívására, Bécsbe telepedett s ott, a féktelen rokokó művészkedés közepette, «az ő tisztultabb izlése, természetességre törekvő józansága és eleven színezése» reá irányította a császár és az udvar figyelmét. Műtermet s lakást Schottenstein báró adott neki, - Lichtenstein herceg meghívta galériája igazgatójának, de ezt nem fogadta el, féltette függetlenségét s ekkor már nősülni is készült. Közben megfestette a herceg arcképét, az annyira tetszett, hogy a bécsi művészek nagy irigységére reá bizták a császárné portréjának megfestését is.

De ekkor már megnősült, a katolikus Klausz leányát vette feleségül s ekkor adott hírt magáról szüleinek.

Vége - írja, már idézett levelében - elmentem mesteremhez, Klauszhoz, Lucernbe; ő második apám lett s én feleségül vettem Katalin nevű leányát, aki szeretettel és tisztelettel ragaszkodik hozzám. Áldjátok meg ti is, kedves szüelim, mint Klausz mester tette, házassági szövetséget és bocsássátok meg hibáimat, hogy szívem öröme teljes lehessen. Én most itt élek Bécsben, a császári udvarnál s mihelyt befejeztem a felséges császárné arcképét, indulok azonnal Bazinba, látogatásokra feleségemmel és gyermekemmel. A város polgármestere ki fog fizetni most számotokra tíz aranyat, hogy öreg napjaitokat kissé felvidámítsátok. Az Úr Isten tartson meg benneteket még sokáig, - szívből óhajtja fiatalok: János.

E levél már késő, Kupeczky Borbála asszony halotti torára érkezett.

Éppen az első poharat emeltem az elhunyt komámasszony emlékére, - írja Klinger Vitus egyházfi, az öreg Kupeczky Ádám barátja, - és szép vigasztaló beszédet tartottam a megsomorodott özvegy férfiúhoz, amikor a polgármester szolgája, Anzelm, nagy pecsétetes levelet hozott. A levélben, egy csinosan festett rózsakoszoruba foglalva, valóságos aranynyal írott neve állott Kupeczky komám uramnak. Ezt a levelet egy híres bécsi festész adta volt át a mi polgármesterünknek, aki a nevezett városban a királyi udvarnál tartózkodik, és nagyon megkérte polgármesterünket, hogy sziveskedjék a levelet kézbesíteni Kupeczky takácsnak. Így beszélte ezt el a nevezett szolga. Aztán felkért engem az én komám, aki az írást nem tudta olvasni, hogy olvassam el néki azt a levelet... Boldogan várta nagy urrá lett fiát az öreg takács és várta egész Bazin.

Abban a zavaros korban bajos volt az utazás, nem tudjuk, mikor távozott Bécsből a művész, csak arra van valószínű adatunk, hogy 1706-ban, talán az ónodi szerencsétlen országgyűlésig, a nagy fejedelem, Rákóczy udvarában működött; nyilván ekkor festette II. és I. Rákóczy Ferenc arcképeit s valószínűleg ebből a korból valók a Fáy-féle egri gyűjtemény Kupeczky képei, valamint Keresztély Ágost esztergomi érsek arcképe is.

I. József császár halála után III. Károly is kegyelmébe fogadta a művészt; csöndesebb idők következtek, szinte halálos békesség, olyan halálos, hogy nemzeti fejlődésről szó sem lehetett. A francia divat pusztított Európaszerte, de Kupeczky nem hódolt meg a francia frivolitásnak; a császár véle fösttette meg portréját és spanyol származású felesége arcképét, udvari festő-

jének is ki akarta nevezni, de a művész kitért e függetlenségét veszélyeztető hivatal elől s nem fogadta el Nagy Péter cár Pétervárra szóló meghívását sem, bár a cárt Karlsbadban lefőstötte.

Családi élete szerencsétlen volt, Katalin megcsalta s ő el akart válni az asszonytól, de addig könyörgött, míg végre megbocsátott neki. Az asszony, hogy teljesen kiengesztelje, áttért ugyan férje hitére, de a könnyelmű, pazar, hiú teremtés azután is sok keserűséget okozott még urának.

1720-ban kelt utra Kupeczky, hogy apját, az öreg bazini takácsot még egyszer lássa. Pünkösdi ünnepén érkezett Bazinba s csak ott tudta meg, hogy apja se él már.

Egy ismeretlen így írja le - nyilván a bazini kántor, Klinger egyházi utóda - ezt a látogatást:

Pünkösdi reggelén egy fényes öltözetű uri ember érkezett a városba, díszes kocsin. Azután csakhamar engem hivatott a fogadóba s barátságosan üdvözölt... Sokat kérdezősködött a takácsmesterekről, Kupeczkyékről, a néhai lelkészeiről és Klinger egyházfiról, akiknek mindenikéről beszéltem annyit, a mennyit csak tudtam. Azután kénytelen voltam őt elvezetni a temetőbe, az illető házastársak (Kupeczkyék) örök nyughelyére, ahol ő térdre hullva sokáig és áhítatosan imádkozott; azután a sirásónak egy aranyat adott, hogy azon sirokon virágot ültessen és ápoljon. Akkor vettem észre, hogy az az úr fia amaz öreg takácsnak, a kinek jó hírneve ismeretes egész Bazinban... Dél tájban, a városi bölcs tanácsnak, egy magával hozott nagy és gyönyörű oltárképet küldött, amely Jézus Krisztust ábrázolá a keresztfán; küldé azt, mint kegyes emléket és egyszersmind tanuságát azon szeretetnek, a melyet ő szülővárosa iránt táplált lelkében. E kép Szent János napján ünnepélyesen lőn a luteránus templomban az oltári rájába elhelyezve és fölszentelve, mely alkalommal én az orgona mellett a gyülekezettel kiválóan szép éneket énekeltem. Mindez pedig Kupeczky János tiszteletére történt, aki mint kitűnő képművész fogva a császári udvarnál is nagy kegyben állott. Ő díszes és büszkesége városunknak és egész Magyarországnak...

Ez volt Kupeczky utolsó látogatása idehaza.

Visszatért Bécsbe, a honnan az irigység, a vallási türelmetlenség galád segítségével, menekülni kényszerítette. Az ürügy az volt, hogy Kupeczky katolikus feleségét protestáns hitre térítette s ezt akkor, mint hitszegést, szigorúan büntették. Kupeczky, miután irigyei üldözéssel fenyegették, családját előre küldvén, Nürnbergába menekült.

Volt Nürnbergába egy régi, még itáliai barátja, Blendinger János György, akkoriban jónevű táj- és arcképfestő, a ki fényes fogadtatást rendezett Kupeczkynek: szívesen várta Nürnbergában a város színe-jáé s alig hogy megérkezett, elhalmozták megrendelésekkel. Csakhamar szinte özönlöttek hozzá a fejedelmi meghívások; hívta a mainzi választó-fejedelem, a góthai herceg, az anspachi örgróf, a würzburgi püspök; hívta, követet küldvén hozzá Hannoverából, az angol király Londonba, és hívta, 1733-ban, udvarába a dán királyné is.

Kupeczky eleget tett a megrendeléseknek, el is látogatott a fejedelmi udvarokba, de végleges letelepedésre nem vállalkozott. Így töltött hét esztendőt a német városban, dolgozva sokat, szenvedve még többet. Felesége, az a léha, buja teremtés, keserítette őt haláláig; ádázul bánt vele a sors is, meghalt egy kis lánya s meg, szemefénye, imádott fia...

Fia halála teljesen összeroskasztotta.

Az erős lelkű, vallásos ember megtörött s megingott még hite is. Az örület környékezte, szavavesztett s azt hitték, megnémult. Napokig nem mozdult gyermeke ravatala mellől, ott sírt és zokogott, nem engedve, hogy a már feloszlásnak indult tetemet eltakarítsák; barátai végre is erőszakkal vitték el őt a koporsó mellől s titokban temették el a fiát. Napok teltek, míg szóhoz jutott, hogy azután is gyermekét sirassa csak. Láta ébren s látta álmában, még testámen-



tumában is gyönyörűséggel említi, hogy nemrég ismét látta fiát álmában, glória ragyogott feje fölött...

Nem sokáig élte túl. Testi s lelki ereje szemlátomást fogyott: 1740-ben meghalt.

Halálos ágyán meghagyta, hogy minden pompa nélkül, csöndesen temessék el fia mellé.

Végrendeletében barátját, a derék Füsslit kérte, hogy művészi hagyatékát értékesítené s az így került summát úgy helyezték el, hogy feleségének évi hatezer forint jusson a kamatokból; amikor pedig az asszony meghal, osszák szét hagyatékát az evangyeliomi valláshoz hű maradt rokonai közt, juttatván a szalzburgi inségeseknek és más üldözötteknek is. A város szegényeinek hatszáz pengőt hagyott; rajzait és vázlatait barátjára, Füsslire testálta.

Derék ember volt.

Reánk maradt műveit gondosan sorraszedte Zsilinszky Mihály.

A bazini oltárképnek nyoma veszett, de a bazini városház tanácsstermében lóg berlini arc-képének egy pusztuló másolata. A nemzeti múzeumban van három műve; van az Eszterházy galériában is egy; van az egri lyceumban, a nagyszebeni Bruckenthal képtárban s volt a Keglevich István gróf- és az Ormos Zsigmond-féle gyűjteményekben is.

A szebeni képről Kazinczy Ferenc írt először Utazásaiban:

«Rosz helytt áll, és a hátulsó szobákban, az idősb Rákóczy Ferenc portréja is Kupeczkytól. A darab már azáltal is érdemlé a diszesb és jobb fényű helyet, mert magyar dolgozása. A hősnek épen nem született quasi fejedelem páncélba öltözék; vállán kacagán van elvetve, nem kevesebbet mondó hercegi bibor; jobbja markolá a töröknyelű kardot, s azt félig kirántotta. Haja a két homlokszög közt beretvált; akkor úgy hordák; lehuzott szemöldje elfedi vad tekintetét; ajkai keble dühét harapdálják. A kép megjelent rézben is Westermayer által, s Artariánál Bécsben három forinton árulatik. Hogy a fej Rákóczyé, bizonyítja Kupeczkynek egy *más* darabja, hánytott munkában.»

1864-ben, az inség enyhítésére, Bécsben műtárlatot rendeztek a magyar főurak s ott, mint I. Rákóczy Ferenc szerepelt az a kép, amely 1876-ban a vízkárosultak javára rendezett pesti tárlaton «a Rákóczyak egyike» címmel volt kiállítva.

Keglevich István grófé a kép.

Rákóczy alakja erős, férfias, fejedelmi; mintha paripáról tekintene le győzelmes csata után; könyökig mezítelen jobb keze csipőjén, baljában buzogány. Bajusza szürkül, haja őszbe csavarodik; fején nagy fekete kucsma. Kigombolt inge alól látszanak az erős mellcsontok; jobb vállán vörös bársony felöltő, alatta sötét atilla.

Ormos Zsigmond maga írta volt le az ő Dávid képét.

«A barna ifjú, ki óriási ellenségével szemben, ha nem is közvetlen birkózásra, de parittyájának ügyes és erőteljes sujtására képesítve volt, kivívott győzelme után, ellene halálsápadt fejét bal kezében hajánál fogva magasba tartja s a főt jobb kezével alól istápolja. Dávid jobb vállán át visszatekint, míg a főt előre mutatja. Az ifjú vidám pillantása, az élettelen főről leomló vércseppek, s az ifjú jobb karján körültekerve látszó parittyá kétségtelenné teszik, hogy az ifjú győzelme első mámorában van festve. Dávid arca alapvonalaiban Kupeczkyhoz, de még inkább korán elhunyt fia arcához hasonlít, mi nemcsak a mű valódiságának egyik bizonyítékát képezi, hanem azt tünteti fel, hogy Giorgione példája szerint önmagát vagy fiát Dávid alakjában festette. Öltözéke az ifjúnak chlamis-szerű kék lepelből áll, mely a derékhez halavány vörös övvel van megerősítve, azonban a csak keveset látszó fehér inggel együtt az ifjú válláról rendezetlenül lecsúszva, ennek nyakát, jobb vállát, mellét, jobb karját, s így erőteljes testalkata nagy részét mez nélkül látni engedi. A nadrág sárgás színt mutat. A háttérben

jobbról szabad, de a bal oldalon, hova Dávid visszatekint, az építészeti részletekből egy tört kőoszlop, alkalmasint a megtört óriás jelképe, s azután ennek sárga ércmarkolatú, egyenes kardja látszik. Kupeczky helyesen mintázott és hibátlanul rajzolt. A természetet utánozta, s Dávidban a való természetet, úgy a mint szemei előtt volt, minden eszményítés nélkül festette. Színezése erélyes, az árny és világos részek felosztása mesteri. Sajnálni kell azonban, hogy az árnyrészek nagyon megsötétedtek.»

Vannak Kupeczky rézkarcaiból a Zichy Jenő gróf-féle gyűjteményben s ott őrzik egyik legsikerültebb, legművészebb s épen megmaradt önarcképét is.

Berlinben, Drezdában, Lipcsében, Norinbergában s Bécsben vannak többi képei, amelyek közt a jelesebbek, Füssli följegyzése szerint, a következők:

*Kupeczky és családja.* Maga a mester festőállvány mellett ül; közelben feleségét öltözteti a szolgáló leány; közöttük - egyik kezében könyvvel, a másikban ecsettel - kis fia; a háttérben, az asztalon egy tál pecsenye s egy palack bor. E kép, Descamps szerint, «mind a színezés, mind az ecsetvonások tekintetében a mesterség triumfusa»; *Szent Ferenc; Az irgalmas szamaritánus; Az illatár*, egy félmeztelen nőalak, kezében virágkosárral; *Három remete; Kupeczky fia*, zongora mellett, ütemet verő tanítójával; *A szent család; Imádkozó Magdolna* és több önarckép, köztük egy pápaszemes, amelyen dagadt jobb keze fehér ruhába van pólózva, baljában bot s mellette kedves fia, - van továbbá egy tubákoló, és egy, amelyen színeket kever s a háttérben két leánya áll gyümölcscsel, stb.

Hagyatékából tizenhatezer forintért vásárolt meg huszonkilenc képet brandenburgi Frigyes örgróf.

Legsikerültebbek arcképei.

Egyszerű, egészséges modorán mindvégig meglátszik az olasz hatás, keverve azzal, amit a németalföldi mesterektől tanult; dicséretére legyen mondva, ő mindig benső jellemzésre törekedett s ezen a réven kárpótol némileg azért, a mi hujja maradt fogyatékos műveltségének. Valami dús fantázia bizony nem hevítette: becsületes, szerető szív s puritán lélek, - megérdemelte volna, hogy magyar ember maradhasson.

# MÁNYOKY ÁDÁM

1673-1757

Mányoky Ádámot több jussal vallhatjuk a magunkénak, mint Kupeczky Jánost, s jóformán, ő az első magyar festő.

Kupeczky családja idegenből származott hozzánk s János fia éppen hogy csak itt született, elvándorolt tőlünk korán, el, mielőtt szívében megfoghatott volna a magyar érzés, a nemzeti eszme, és azután idegenben töltötte életének egész művészkorát.

A hagyomány s egy-két valószínű adat alapján szívesen elhisszük ugyan, hogy Kupeczky is megfordult imádott nemzeti hősünk, a kuruc fejedelem udvarában, - de viszont bizonyos, hogy Mányoky Ádám volt a fejedelem kedves piktora.

És ez már maga elegendő, hogy őt tekinthessük az első magyar képirónak.

Rákóczynak volt érzéke a művészet iránt s megbecsülte a művészembert. Mányoky mellett dolgozott a fejedelem udvaránál valami Mindszenty nevű képiró is, továbbá valami Mediczky és Bogdán, de ezeknek egyetlen munkája se maradt reánk.

Mányoky származásáról, családjáról s élte első éveiről keveset tudunk.

Sárosmegyében, Szokolyon született 1673-ban, nemes szülőktől. Hogyan került a hannoverai festőhöz, Scheitz Andráshoz, majd meg Párisba, hogy ott Largillière-től tanuljon, szóval miként lépett a szokolyi fiú művészi pályára - erre eddig nincs válasz.

Egyáltalában csak az utóbbi időkben foglalkoznak nálunk művészethistóriával alaposabban; Mányoky felé a kuruc kor történetírója, Thaly Kálmán irányította a figyelmet s Nyáry Sándor dr. gyűjti lelkiismeretesen a vonatkozó adatokat.

Állítólag párisi időzése után került II. Rákóczy Ferenc udvarába s a fejedelem küldte őt tanulni Hollandiába és onnan ismét vissza Párisba. Azután a fejedelem mellett maradt, aki őt udvari festőjének nevezte ki; évdíja kilencszáz pengő, mai pénzértékben hét-nyolcezer forint volt, e mellett dús ellátásban részesült, szolgát s paripát a fejedelem rendelt ki számára.

A kuruc fejedelem udvarában, 1705-ben festette Mányoky azokat a kissé még kezdetleges Rákóczy portrékat (a fejedelem s fiai, József és György herceg), amelyek a Radvánszky báró család zólyom-radványi kastélyának Rákóczy-termét díszítik.

E képeknél nevezetesebb azonban az a Rákóczy-portré, amely a szász király tulajdona s jelenleg a Drezda mellett lévő Taschenburg királyi kastélyban van.

Javakorában ábrázolja a fejedelmet, mellén az aranygyapjas renddel. A kép felső része, a kalpag fölött, el van vágva s így a fekete kócsagbokréta felső része hiányzik; a kép alja három-négy ujjnyira be van hajtva. A kép keletkezésének idejét Thaly Kálmán állapította meg, éppen az aranygyapjas rend révén. E kitüntetést 1707-ben kapta a spanyol királytól a fejedelem, de a rend jelvényei csak 1709-ben jutottak el hozzá s így a képet vagy 1709-ben, vagy 1710-ben festette Mányoky, mivel azután már külföldre került a fejedelem.

Kedves festőjét azonban külföldre is magával vitte Rákóczy; vele járt 1711-ben, lengyelországi kibujdosása alkalmával; 1712-ben - amikor sorsa válságosra fordult s Franciaországba utazott - művészt barátja, Erős Ágost szász fejedelem és lengyel király pártfogásába ajánlotta. Ez ajánlás révén hívta meg Mányoky, 1713-ban, Danzigba, majd pedig Varsóba Bielinsky gróf; a királynak Varsóban mutatta be őt Vitzthum gróf. A király gondoskodott, hogy mun-

kája legyen a művésznek; megfestette néhány lengyel hölgy arcképét s azzal a megbizással küldte Krakóba, hogy ott a kolostorba vonult szép Lubomirska hercegnő arcképét fesse.

Gondoskodott róla a király ezután is. Ki akarta őt küldeni Bécsbe s Londonba, de Mányoky, mint magyar emigráns, mint Rákóczy hű embere, nem igen vágyott Bécsbe. Aggodalmait közölte a királylyal s Ágost elállott tervétől, - Berlinbe küldte őt, hogy ott az udvar tagjait portretirozza.

A berlini udvarhoz Manteuffel gróf vezette be.

Berlinből került Dessaubá, ahol szintén az udvar gondoskodott foglalkoztatásáról s kilenc hónap alatt kilenc arcképet festett, így keresvén a kilenc képért százhatvan aranyat.

1717-ben került Ágost király hivatalos szolgálatába; a király Karlsbadban egy 1717 június huszonhatodikán kelt dekrétummal nevezte őt ki udvari festőjének, évi ezer tallér fizetéssel. A dekrétumot Manteuffel gróf ellenjegyzésével írta alá a király.

Ágost király azonban nem gondoskodott annyi szeretettel s olyan bőkezűen művészeről, mint a kuruc fejedelem. Mányoky salláriuma nem járt ki valami pontosan... Egy 1734 október huszonhatodikán kelt folyamodásában panaszkodik, hogy bár husz esztendeje szolgálja már az uralkodót, - most, az utóbbi öt év folyamán, egy fillért se kapott és azt a tábornagi arcképet, amivel biztatták, azt is más festő, Louis de Sylvestre kapta meg s nem ő...

E közben járt idehaza is.

Szabadságot kért 1724-ben, hogy apai örökségéből a reá eső részt fölveendő, Magyarországra jöhessen. Sok csinja s binja lehetett annak az örökségnek; szabadsága leteltével ismét folyamodott, hogy mivel a sok pénz, sok fáradság s időveszteség ellenére örökségi ügyét még mindig nem tudta rendezni: adnának néki szabadság-meghosszabbítást!

Kérését fel se bontották. Lehet, hogy ráuntak s így akartak szabadulni tőle, - annyi bizonyos, hogy ezután a király szolgálatából kilépettnek tekintették s megszabott évi salláriumát, most már hivatalosan, be is szüntették.

Nem telt három esztendő, visszatért Drezdába.

Ott biztatták, hogy majd kinevezik megint udvari piktornak; biztatták, hogy ő festi majd meg a lengyel rend lovagjainak arcképeit, - de biz' ő hasztalan várakozott: se a kinevezés, se a megbizás nem történt meg, időközben pedig meghalt a király is.

Nyoma van, hogy Vitzthum grófnak panaszkodott a művész; varsói útja ezer tallérba került s még azt a százötven aranyat se kapta meg, amit az ott föstött arcképekért ígértek... A gróf nem akart emlékezni eféle régi dolgokra.

Annyi bizonyos, hogy Mányoky 1724-ben idehaza járt s ehez nemcsak Ágost király engedelme volt szükség, de vagy kért, vagy pedig már előbb kaphatott amnesztiát idehaza is.

Magyarországi tartózkodása folyamán is dolgozott, arcképeket festett.

Két ilyen arcképet őriznek a kis-kartali Podmaniczky báró kastélyában. A képek Podmaniczky János bárót († 1743) és feleségét, született Osztroluczky Juliát ábrázolják, olyan franciásan magyar öltözetben, amilyet Mária Terézia korában hordtak főnemeseink. Podmaniczky János báró azok közül a ritka magyar urak közül való volt, akik törődtek valamelyest a művészettel is. Nyilván akadt idehaza Mányoky több ilyen magyarra s nem lehetetlen, hogy lappang még az országban néhány e korból való Mányoky-féle portré.

E két kép jó szélesen van föstve és eléggé jellemző mind a kettő, bár kissé sebes munka s egyes részleteiben elnagyolva vázlatos.

Amíg itthon járt, beszüntették udvari salláriumát, de utóbb mégis kaphatott kegydíjat. Nyáry Sándor dr. négy nyugdíj-nyugtájára talált a drezdai levéltárban. A nyugták kelte: 1754 szeptember harminc, 1755 április harminc, 1755 június harminc és 1755 július harminc - s e nyugták szerint Mányoky hetvenkilenc tallér és négy garas nyugdíjat kapott egy hónapra a szász fejedelmi és lengyel királyi kamarai pénztárból.

Mindenik nyugtán ott a pecsétje, ötágú nemesi koronával.

Élete végét nem valami nagy módban tölthette. Halála után a hagyatékában lelt butort kétszázhatvankét tallér, tizenkilenc garas és hat fillérre becsülték; ennyi volt a vagyona.

Temetési költségeire prókátora, Zeider előlegezett husz tallért.

Nagy kort ért.

Nyolcvannégy éves volt, amikor 1757 augusztus hatodikán meghalt.

Közepes tehetségű piktor volt Mányoky; művészetének mesterségéhez jól értett, ami megtanulható, azt megtanulta becsületesen; egy-egy munkáján érzik a kecses romantikával kacérkodó XVIII. századbeli franciák hatása, portretirozott alakjainak beállítása olykor olaszos, de, sajnos, legjellemzőbb Mányoky művészetére, hogy nincs benne semmi eredetien jellemző. Mennél tökéletesebb és hibátlanabb a technikája, annál egyénietlenebb. Modorának s előadásának jó, de tucatszerű közepszerűségét nem enyhíti képeinek tartalmi értéke sem; mintha egyáltalában nem lenne művészi mondanivalója, - lelkiismeretesen magyarázgatja színben, vonalban, formákban a külsőségeket s punktum, ennyivel beéri, sőt törekvés se látszik, hogy többet is akart volna mondani.

Még legötletesebb olyankor, a mikor magát festi s bizonyos zseniális könnyedséget ád ecsetének, hogy a ceremóniás, pompózus nagyurak helyett szabadon bánhatik a saját portréjával; egyébként udvari piktor, aki nem térhet ki a szertartásos hizelgés elől, a ki tetszeni kénytelen s e kénytelenségért, a külsőségeknek lojálisan eleget tevén, ő nem tudta olyan Velazquezesen kárpótolni magát a jellemzésben, hogy szinte érezhetné az ember, amint gondolja; lássátok! milyen tökfilkó, milyen satnya majom ez a nagy úr, a kit én kénytelen vagyok hősnek pingálni!...

Nem, ő nem rebelliskedett (jegyezzük meg közbevetőleg, hogy Drezdában már Manuckinak hívták őt s utóbb rézkarcain nevét maga is így írta) és banalitásait súlyosbítja jóhiszeműsége, intelligenciai közepszerűségre valló meggyőződése is.

Például Rákóczy portréja!...

Amilyen becses, kedves ereklyénk ez a kép, - olyan szomorítóan jellemzi a magyar piktorok ösét.

Hát csak ennyit s ilyen laposan tudott ő vászonra fogni a magyar szabadság hőséről?!... Ilyen hideg tudott maradni a nagy fejedelemmel szemben?!... Akiért diákja oly szívmelegítően rajongott, - ilyen közönyös, hűvös szemmel nézte azt csak a piktor?!... Mikes, a húséges székely írott Rákóczy portréi mellett milyen ceremóniás fotográfia csak a Mányoky festménye!

Ábrándos nézésű, unott arcú, erélytelen ajku nagyúr; a skófiomos mentekötőre csak annyi gondja jutott a művésznek, mint az arcra, s dolmányának paszomántja épp annyit kíván a néző érdeklődéséből, mint a szeme, mint a tekintete; tartalmi, eszmei, lelki fókusa nincs a képnek, - oh! nincs az az idegen királyi galéria, ha mindjárt osztrák is, hogy ennek a magyar szabadsághősnek az arcképe kirína belőle...

Pedig akkor már dalolták a kuruc nótát (1707 szept. 14.) s hogyne hallotta volna a fejedelem piktor is:

Nagy Rákóczy jár a gyönyörű mezőben,  
Rettenetes kardja villog a kezében.  
Kardjával fölmutat Esztergom várára,  
Vár tornyán lobogó császár zászlójára:  
«Mire a fényes nap háromszor felsütne -  
Hej! magyar lobogó lesz oda feltűzve!  
Szóljatok ágyuim, szörnyen ropogjatok,  
Dunának két partja rengjen alattatok!»...

Nincs ebből a rigmusba fogott portréból, nincs, egy porcika sincs a Mányoky föstött képén.

Részleteiben, külsőségeiben mennél tökéletesebb, annál jobban unjuk, mennél színesebb, annál vigasztalanabb, - mert az hiányzik belőle, amit éppen Rákóczy portréjától esengve várunk: nincs benne lélek, nincs nemzeti tartalma.

Tehát nem volt a művészen se...

Mentegessük! Talán menti az, hogy nem volt még akkor magyar művészet s így a Mányoky munkájában se lehetett magyar lélek, nemzeti tartalom...

De vajjon - igaz ez?... mentség ez?...

Nem volt még akkor magyar művészet, de így bizony nem is lehetett.

# MARKÓ KÁROLY

1790-1860

A Markó-család a Székelyföldről telepedett át a Szepességbe s ott, a Kárpátok aljában, Lőcsén született Károly, 1790-ik évben. Apja képzett mérnök volt s fiát is erre a pályára szánta. A komoly, mindenben reális, inkább rideg gondolkozású ember maga tanította rajzolgatni a gyereket, nem mintha a korán nyilvánuló művészi hajlandóságot akarta volna ápolni benne, de hogy annál könnyebben boldoguljon majd a mérnöki pályán. Az öreg Markó tisztában volt az akkori magyar viszonyokkal s egyszerűen hóbortnak tartotta fia művészi álmait.

- Örülj, ha lesz mit enned, ha meg tudod keresni a betevő falatot!

És a csendes, félénk természetű gyermek szinte ijedten engedelmeskedett apjának; tanult szorgalmasan, s titkon, lopva gyönyörködött a hegyi vidék szépségeiben, rejtegetve apja elől a lelkében fogamzó festői álmokat. Alsó iskoláit elvégezte ott Lőcsén, majd Kolozsvárt tanult s végül Pesten megszerezte a mérnöki diplomát. Nyomban alkalmazást talált a lublói urodalomban, onnan pedig a rozsnyói püspökség szolgálatába került.

Már most kissé szabadabban élhetett.

Kenyérkereső munkáját végezvén, olykor-olykor elővette a puha, szelid, természetének annyira megfelelő akvarell-ecsetet is. Munkáit dugdosta; a saját gyönyörűségére dolgozott s talán maga se igen sejtette még, hogy ő belőle csakhamar művész lesz, hogy a félénk emberek hirtelenül erőszakos elhatározásával örökre sutba löki a léniát és a cirkalmat s megy az álmai után, ha pusztulásnak, ha örvénynek, ha nyomornak megy: művész lesz!

Huszonnyolc éves koráig, 1818-ig, tartott e lelki küzködés.

Ez időben festett kezdetleges akvarelljeiből van a Nemzeti Múzeumban is néhány gömöri és szepesi tájkép s kísérlet, amiken már jelentkezik a későbbi klasszikó-romantikus tájképfestő.

1818-ban érkezett Pestre.

Súlyos idők jártak akkor egész Európára, a nyugati szomszédságban is keveset, nálunk meg éppen alig törődtek a képzőművészetekkel. Nem volt közönség, nem lehetett művészet; két sors között választhatott a tehetség: vagy itthon marad, küzködik s elkallódik, mielőtt érvényesülhet, mielőtt igazán művészszerű nevelkedhetik, mielőtt megérik, vagy pedig megy idegenbe, ott tanul, boldogul s érvényesül, ha van szerencséje... és amennyire idegenben érvényesülhet a magyar tehetség.

De hirdessük azonnal és nagyon hangosan, ismételjük szüntelenül, hogy idegenben nincs boldogulás! Idegenben nem lehet a magyar talentumnak érvényesülnie!

Lehetnek muló sikerei, elismerést, vagyont, dicsőséget is szerezhetsz, de egész művész, egész ember soha se lesz az idegenbe szakadt magyarból. Híjja lesz mindig annak, amit alkot, pótolhatatlan híjja: hiányzik műveiből teljesen, vagy pedig apránként vész ki az éltető nemzeti jelleg. És híjja lesz az embernek is. Vagy megszűnik magyar lenni s idegenné nem lehet senki az egyénisége, a karaktere rovása nélkül, vagy pedig magyar marad idegenben is, csakolyan vesztire, mert akkor úgy jár, mint Munkácsy... ez öli meg.

Milyen szépek, kedvesek a Markó képei!...

Mégis, mi az oka, hogy igazán lelkesedni semmiféle náció nem lelkesedhetik értük? Mi az oka, hogy koruk művészi divatjának multával megcsappant, de mennyire, e képek művészi becse is?...

Az az oka, hogy magyar ember talián képei ezek. Az az oka, hogy hiányzik belőlük a közép-szerúséget is talpratámogató nemzeti jelleg. Az az oka, hogy ezek nem magyar képek.

És soha, soha se kezdődött volna, soha se lenne magyar művészet, ha Markó példáját követik művészeink.

Tisztelet a magyar származású Markó Károly emlékének; művészetében először ünnepelte a mi fajtánkat a külföld s ő hűségesen ragaszkodott magyar voltához, - de hálásabb hódolatunk azoké, akik otthagynak a bizonyos külföldi sikert, hazahozták, ide a mostoha viszonyok közé, azt, amit idegenben tanultak, - itthon küzdöttek s inkább elpusztultak idehaza, de megszántották a magyar művészet első barázdáit.

Igaz, nem csoda, hogy Markó idegenbe került. Viaskodásra termettebb, makacsabb elszánt-ságú karakter is megrettent volna az akkori viszonyoktól. Nem volt itt akkor semmi, de semmi művészi élet! Még szerencséje, hogy atyafiságban állott Toldy Ferencsel s eljárhatott hozzá, ahol a magyar művelődés, a «magyar csinosodás» tüzeit élesztgették. Ott lett figyelmes a régiséggyűjtő Fehérváry Gábor a fiatal ember néhány vízfestményére, amelyek az Aggteleki Barlang belsejét ábrázolták. Fehérváry ajánlotta őt Brudern bárónak. A báró megvásárolta az akvarelleket, megbizta, hogy fessen néhány képet Pest környékéről s ugyancsak e két derék ember toborzott össze egy kis társaságot: kiküldték Markót a bécsi akadémiára.

Egy évig nyugton tanult, de akkor megnehezteltek rá pártfogói, mert megnősült. Többé nem segítették.

Súlyos évek következtek most a művészre, - írja Keleti Gusztáv, - saját vallomása szerint a legsúlyosabbak egész életében.

Tizenhárom iszonyú esztendő!...

Vállán a családföntartás gondja. Kenyeret kellett keresni, bárhogyan, bármi áron! Szaladgált portrék után, megpróbálkozott a zsáner festéssel s a nyomorúság rávitte a kézműves munkára is: karperecekre, nyakláncokra s melltűkre főtögetett miniatűr apróságokat. Vesződött történelmi festéssel is, aminek persze nem volt láttatja, hiányozván az ő lírai egyéniségéből a történelmi festéshez kellő tárgyilagosság.

Egy bécsi bankár, Geymüller báró segítette ki őt Itáliába s annyi megpróbáltatás, annyi szenvedés után ott lelte meg az Igéret földjét, ott talált művészi egyéniségéhez illő környezetre.

Rómában telepedett meg s a szó szoros értelmében újra kezdte művészetét, újra a maga nevelését. Szenvedett keserűségeit soha sorsának meg nem bocsátotta, poéta volt még a neheztelésében is, - neheztelt a sorsra, mint ahogy neheztelt a télre s bújt, menekült az ő örökké tavasszal szeretkező álmaiba.

Munkáiban, tanulásában szigorúan módszeres, mint ezt gondosan vezetett naplójegyzetei mutatják; szűkszavú, zárkózott, inkább bizalmatlan, - szíve, lelke pedig tele van idillel, és színes, pompázó, szivárványos tavaszi tájba látja azokat. Franciásan heroikus tájképei is megannyi idillek: a hősiesség csoportosítás, a patétikus gesztus lírai dalba olvad az enyhe édességgel színezett táj keretében. A mit másoktól, a francia Claude Lorraintól, Nicolas Poussintól, a hollandus Ruysdaeltől tanul, az epikus elem, az megvan a vonalaiban, megvan a kép beállításiában, a kép tárgyának megkeresésében, - de éppen ennek a hősiesség epikusnak ellágyított előadásában érvényesíti édeskés egyéniségét, koloritjának lírája az ő idilli természetlátása révén válik eredetivé.



Milyen őszinte!... A naivsáig. És ez is kvalitás lesz a képein.

Azok az ellenmondások, amiket Markóban, az emberben találunk, leplezetlenül nyilvánulnak művészetében is, olyannyira őszintén, hogy ez a szelid, szinte édeskés művész még a néhai mérnök aprólékos pontosságát is tartózkodás nélkül revelálja képein.

Alig hogy Itáliába jutott, - mondjuk, mihelyt haza talált, - melléje szegődött a siker.

Csakhamar ünnepelt hőse lett a campagnai művésztelepnek. Benső barátságban élt Thorwaldsennel; egy német mester, Koch, a tanítványaitól félszázados jubileumára kapott ezüst babérkoszorút átnyújtotta Markónak. Képei szaporán keltek, el volt halmozva megrendelésekkel, tanári díszoklevéllel tisztelte meg a bécsi, a velencei, az arezzoi, a rio-janeiroi művészakadémia; 1840-ben megválasztotta levelező-tagnak a Magyar Tudós Akadémia; hírével, dicsőségével teli volt az örök-város, - mintha erőnek erejével, egy csapásra akarta volna kiengesztelni maga iránt haragosát a sors...

Ő azonban nem akart békülni, nem bizott sorsában már ezután soha s bizony, élethistóriája azt mutatja, hogy ő neki volt igaza.

Vagy talán azért nem volt boldog, mert nem bízott!?!...

Egészségének megártott az alattomos római klíma, orvosai a san-giuliano-i fürdőkre küldték. Ott, azon a gyönyörű enyhe vidéken telepedett meg családjával együtt: Pizában.

Művészi alkotásának javakora erre az időre esik.

Markót azután sorra látogatták Pizában a fejedelmi fürdővendégek s különösen a nagyműveltségű toszkánai nagyherceg, II. Lipót barátkozott vele.

A nagyherceg meghívására telepedett át Firenzébe, ahol megválasztották a művészakadémia tiszteletbeli tanárának; a nagyherceg megkínálta, hogy válaszszon lakást és műtermet, tetszése szerint, bármelyik kormánypalotában, de a félnék, a bizalmatlan ember addig habozott, hogy a nagyherceg végre megneheztelt rá.

Pedig dehogy akarta ő megbántani fejedelmi pártfogóját! A sorsától félt, az iránt bizalmatlankodott. Mind azt hitte, hogy beteg, hogy gyógyíthatatlan baja van, meg bizony öregedett is már, szeme gyöngült, terhére lett a sok társadalmi ceremónia: falusi magányba, nyugalomra, független egyszerűségre vágott.

Képei között Nemzeti Múzeumunkban áll gondosan mintázott, de kissé stilizált márvány mellszobra.

A mezítelen vállon szabályos, kopasz, latinosan klasszikus fej; arcán tudatos nyugalom, méltóságos zárkozottság s egyben udvarias, de az embert csak annál távolabb tartó szelidség. Senki se mondaná rá, hogy azoknak az eszményi, tündérvilágot ábrázoló képeknek a mestere; nem azt gondoljuk, hogy művész, - inkább valami köztisztelőben álló bölcs szenátor...

Elnéztem a minap hosszasan s kerestem arcán bájos kis képei lelkét.

Nem találtam.

Sőt, mindegyre úgy rémlett, hogy áll a alatt ott a magas patyolat-gallér; a galléron szabályos, gondos redőkbe csavarva a négy singnyi fekete szőr fátyolnyakkendő; rajta fekete ruha, minden, minden fekete rajta... És kezében az elefántcsont nyelvű nádbot... valami híres orvos, a kit sejtelmesen tisztelünk s félve tőle, mégis szeretjük...

Rajzban korrekt, aprólékosan hű, mint a képein, - de hogy szín, éppen hogy szín nincsen rajta, egy makula se, holott merő eszményi, szinte csupa lehetetlen színharmónia volt a lelke!?

Vagy hát ez a korrekt, hideg, zárkózott külső éppen azt a lelket rejtegeti?! Azt óvja vigyázva?

Igen. A képei is erre vallanak.

Sehol az a bátor, szabad és nagy lendületű, a zseni pazarságával költekező megnyilatkozása a tündérszinekkal álmodó léleknek, - mindig csak azok az óvatos, szüntelen ellenőrizett, aprólékos, féltett, hibátlan mértékbe szedett kis szonettjei a korrekt ecsetnek.

Oh! mennyire nincs itt egy szikrányi magyar kedv, magyar temperamentum, - nincs ebben magyar karakter!

Amikor nagyobb keretben alkot, amikor csábíthatná ecsetét a tér, akkor is olyan apránként szerkeszti össze, csak óvatosan, bizalmatlanul, részekben adogatja a nagyot, akár a bimbózó fa, amelyik nem bízva a tavaszban sem, csak habozva, egyenként fakasztaná bimbait: vigyázz, szegény te! hátha tél lesz!...

Mennyi nobilitás azon a kupolásan domborodó homlokon s mennyi elszenvedett, azután meg rejtgetett, soha zokogva szabadjára nem bocsátott szenvedés ott a halánték körül! A szemben jóság, szelidség, de ezt a szelidséget és jóságot hogy nyügben tartják a szemöldökráncok s milyen bizalmatlan óvatossággal, mennyire szótól tartózkodva zárul össze az ajak!

És igen, ilyen volt.

A jó barát gyöngédségével jellemzi őt Keleti. Mélyen érző, lágy kedély, de vesztére, mert élete első felének bajai és csalódásai csak annál bizalmatlanabban tartózkodóvá tették; büszke önérettel vonult magába, csupán szemenszedett hivei juthattak lelke közelébe. Soká duzzogott, egészen soha ki nem békült a világgal, mert nem tudta feledni, hogy nagy tehetségét, éppen javakorában, mily méltatlan erőpazarlásra tékozolta a sors. De nem ismerte őt, csak aki közlőről ismerte. Ahol hosszabb ideig tartózkodott, példaszó lett páratlanul irgalmas szive s jótékonyága. Árvákat fogadott házába, titokban katonaköteles ifjakat váltott meg, százakat, ezreket költött kórházakra, jótékony intézetekre; szegényebb tanítványait élelemmel, festőszerrel látta el, nem egynek adósságait is kifizette; házában betegedett meg egyik magyar tanítványa, ápoltatta holtig s ő temette el tisztességesen. Önzést nem ismert, a pénz értékét nem becsülte, kereskedéshez nem értett, sőt gyűlölte az ilyesmit. Sokszor és súlyosan károsodott. Ha segíteni kellett valakin s éppen nem volt miből, - ami nála gyakran megtörtént, - csaknem vétkes könnyelműséggel ő vállalta a terhet, hogy azután lelkiismeretes pontossággal rovogassa le. Busás jövedelmei mellett vagyoni helyzete soha nem volt teljesen rendben. Családját gyöngéden szerette s barátságára számíthatott, aki nyílt homlokkal állott eléje, akiben gögöt, ármányt nem gyanított. De...

Ez, éppen a gyanakodás keserítette meg utolsó éveit.

Amikor szeme gyöngülni kezdett s egyre mind jobban tűnődött azon, hogy ő milyen esendő, milyen beteg: kedve elborult, folyton bizalmatlanabb, gyanakvóbb lett.

Családja - művész volt minden gyermeke, fiai és leányai - szeretettel iparkodott földerítésén. Amikor szeme már nagyon elgyengült, tájképeire kisebbik leánya, Barberina rajzolta és füstögette az alakokat.

Firenzében egyik tisztelője, Gherardesca gróf találta el, hogy mivel járulhat leginkább az ősz mester boldogításához.

A grófé volt az az ódon várkastély, amelyet még a Mediciek építettek Antella szomszédságában: az Apeggi villa.

Ezt a kis kastélyt ajánlotta föl 1848-ban a mindinkább meghasonló embernek s ott töltötte Markó, aránylag békességben, tőle telhetőleg boldogan, élete utolsó tizenkét esztendejét.

E tuszkulánumban, élete végső stációján, utólérte őt is harminc évi távollét után, ami mindnyájunkat meggyötör külföldön: a honvágy.

Haza vágyott s el is jött 1853-ban.

«Tudta, hogy kinos lesz a viszontlátás; mert amikor távozott, csak az ő talpa alatt égett a honi föld, a nemzet zöme azonban az örök béke csalálmaiban ringott; aközben pedig a forradalom zivatarra zúgott végig az országon, a letarolt mezőkön véres nyomokat s ijesztő csendet hagyott maga után. Bécsben mint «földit» üdvözölte őt az osztrák művészek küldöttsége; de Markó szeliden visszautasítá e megtisztelő címet s a megzavarodott szónokkal szemben magyar születésére hivatkozott. Pesten körébe özönlött mindenki, aki csak fölfogni képes volt, milyen ritka dísz hoz Markó fényes nevével az országra, oly téren, melyen csak gyér számú jelesek birunk fölmutatni. Írók, művészek és főrendű műbarátok az Európa szállodában lakomát rendeztek tiszteletére és többen emlékezhetnek még a megható, eszmedús szónoklatra, melylyel Markó a lelkes felköszöntésekre felelt, valamint a naiv lelkesedésre is, melylyel az idősb Patikáros, megtudván, hogy magyar művésznek szól az ünnep, külön, legszebb nótáját húzta a könnyekig megindult öreg úrnak. De az ünnepélynek sötét háttere volt: az örömből mindenütt kirítt a gyász, a reménytelenség. Markó három napnál tovább nem időzött Pesten; még csak legtiszteltebb barátját, pártfogóját, mondhatni jótévőjét látogatta meg Fóton, Károlyi István gróft s a nélkül, hogy szülőhelyét viszontlátta volna, hálával, de fájdalommal is csordultig telt szívvel visszamenekült olaszországi magányába, honnan biztató leveleket küldözgetett itteni híveihez, hogy újra közénk jön s állandóan közöttünk marad, mihelyt csak valamivel jobbra fordul a közállapot nyomorúsága. Várta, várta hét évig, de nem birta kivárni az új tavaszodást. Mire derülni látszott idehaza a politikai láthatár, az ő csillaga lehunyott. Egy munkás napra következő éjjel a szivgörcs kioltá életét Villa Apeggiben, 1860 november huszonhatodikán.»

Jegyezzük föl, az ő dicsőségére, - amiből ugyan a nemzetnek csak annyi jut, mint jut a magyarországi származású, németül verselő Lenau dicsőségéből, - Markó az első magyar származású művész, akinek arcképe a világhírű mesterek Pantheonjába, a firenzei Pittibe került.

Egyáltalában, sikereit megérte ő még életében. Kora teljes mértékében elismerte. «Mindjárt római tartózkodásának első esztendejében - írja Szana Tamás - annyi bájjal, igazsággal és közvetlenséggel varázsolta a néző elé Itália vidékeit, hogy nemcsak az örök városban tartózkodó idegenek, de még maguk az olaszok is csodálkozva és elragadtatva álltak meg vásznai előtt, őt egészen a magukénak tekintették.» Képeit jól fizették; a műárúsok, még jelentéktelenebb dolgaiért is, szokatlanul magas árat követeltek. Egy képét már 1837-ben ezerkétszáz forintért adták el Bécsben; egy hozzánk küldött három négyszöglábnyi festményeért nyolczszáz pengő forintot kért a kiállító s ilyen ár akkortájt még annyira szokatlan volt, hogy az *Életképek* szemleirója «mint túlságos követelést», megbotránkozva említi.

Ami az eddig mondottakból is világos, - sőt ilyen életpálya után természetes, bár részben igazolják a század eleji siralmas magyar művészeti viszonyok, - Markó nem magyar festő. Hozzánk tartozását nem is igen igyekezett bizonyítani; vásznai nem örökítenek meg magyar vidékeket s néki, közvetlenül, semmi része nem volt a kezdődő magyar művészet küzdelmeiben.

Velünk keveset törődött, a negyvenes évek lapjai nem egyszer szemére vetették, hogy képet ő maga soha sem küldött kiállításunkra s hozzánk került festményei vagy magánosok, vagy műárúsok tulajdonában voltak.

De azért bőven magasztalta őt a magyar kritika, az a tapogatózó, tájékozatlan, alig serdülő magyar műkritika, a mely *magyar Claude Lorrain*-nak nevezte őt.

Ma már naiv túlzásnak találjuk, hogy a tájképfestés Rafaeljeivel azonosították s az ilyen elnevezés legföljebb annyit bizonyít, hogy Markó minősítéséhez épp oly keveset értettek a

negyvenes évek szemleirői, mint amilyen fogyatékosan ismerték Claude Lorrain, Ruysdaelt vagy Hobbemát. Talán ebből a korból maradt ránk az a mindegyre kiskorúbb, a köteles nemzeti önérzettel és érettséggel össze nem férő szokás, hogy mihelyt valamelyik fiatal kakas egyet kukorékol idahaza, ahhoz nyomban külföldön keresünk kottát.

Szóval, bár kevéskét ha törődött velünk az a Markó, aki képein is (mint Múzeumunkban lévő egyik vázlatán látható) németül végezte írott jegyzeteit, tehát a munka intimitásában is idegen volt már, a ki naplótanulmányait németül vezette, - mi azért pazarul magasztaltuk őt.

A Trefort hazafias kezdésére alakult s utóbb magyartalansággal vádolt Műegyület hatodik tavaszi kiállításán, 1846-ban, - amikor kétszázötvenkilenc műtárgy közt csak nyolcvanhárom volt a hazai, - voltak Markó képek.

Ezekről így ír a *Pesti Divatlap*:

«Oly örömmel emlékezünk e gyönyörű s felséges festményekről, a mely örömmel mulattak szemeink azok szemléletében. Markó ecsete nem csak híven adja a természetből vett tárgyakat, hanem költőiséget is ruház azokra; keze által tündéreké varázslódnak az emberi lények, túlvilági tájakká, menyországgá földünk vidékei. Oly jellemzetesek az ő teremtményei s mégis annyi fenség és finomság van rajtuk, miként ha más világba költözve, új életre támadtak volna fel. Az angyali arcok oly tökéletesek, hogy csaknem megszólalnak; átlátszó, finom mez fedí az idomzatos testet; a tájak zöld fáí és levegője illatot lehelnek; s a nap melegét a szemlélő is szinte érezi, kedvet nyervén a kristály habokbani fürdésre, melyek rózsák és nefelejtsek között hömpölyögnek. Markó művei magán álló művek; az egész műkiállításban nem találunk azokhoz hasonlót; neki saját oskolája van, s ezen oskola jeles, nagyszerű és főnséges!»

Jaj, hogy meg lehetett elégedve ez ódai szárnyalású, bájjengzetű sorokkal ő maga, a «műítész», aki Pegazusán törtetve, ezeket írta!... És mely gyönyörűséget lelhetek benne a Divatlap bájos hölgyprenumeránsai!...

Aki értett a dolgához, aki tudott a művészethez, tehát aki szigorúbb is volt, Henszlmann megkritizálta a képeket, irván, hogy Markó festményein nem kínálkozik «igazi hűsítő árny» s a gyakran használt oker-szín «éppen nem süt szemünkbe»; egy zivatart ábrázoló kép kapcsán megjegyzi Henszlmann, hogy Markó a legkülönfajtabb tárgyakat, fatörzset, lombot, szirtet szinte egyazon festékkel szinezi s ez eljárást gáncsolván, Markóval szembe követendő példának a németalföldi Artoist állítja, mint olyan művészt, aki mindenkor igazságra és természetességre törekszik.

De hát volt művész valaha, aki ne azt vallotta volna, hogy ő mindenkor igazságra és természetességre törekszik!?!...

Cimabue, aki a szeretetet hozza a művészetbe; az új művészet első lírikusai, a siennaiak, akik először tekintettek igazán az azúros égbe; a tájképfestés őse, a festészeti idill megteremtője, a kölni szerafikus Suro; a stilus teremtő vézeli Wynrich, - és a kvatrocsető ünnevelt realistája, Giotto!... Hisz' ezek mind, valamennyien igazságra és természetességre törekedtek! Akinek igazsága és természetessége mosolyt költ a mi ajkunkon, Giotto sírján ez a fölírás: «Ille ego sum, per quem natura extincta revixit»; Dekameronjában magasztalja Boccaccio: «Giotto olyan lángelme volt, hogy nem létezett a természetben semmi, amit ő úgy le ne másolt volna, hogy az nem csupán hasonlónak, de maga a valóságnak látszott.»

Markó is igazságra, természetességre törekedett s adta a maga igazságát, adta a természetet úgy, ahogy ő látta - és művész, éppen ezen az alapon.

Henszlmann már akkor másként látta, mi pedig most persze más szemmel nézzük Markó képeit, de azért jól vigyázzunk, hogy igazságtalanok ne legyünk iránta! Iparkodjunk, hogy

megértsük s így aztán méltányolni is tudjuk. Jusson eszünkbe, amire Muther figyelmeztet Giottoval szemben: «Aki realistább, aki későbbi korszakok stílusából vett mértékkel lép Giotto művei elé, soha szellemének műhelyébe be nem juthat!»

És ez jusson eszünkbe mindenha, valahányszor a tegnap, vagy méginkább, ha a tegnapelőtt művészetének alkotásaival foglalkozunk. Jusson eszünkbe e kis áttekintés sorozatán is szüntelen, - hisz sokszor oly régen volt már az, ami pedig még csak tegnap volt!

Markó sokat dolgozott.

Számos képe van szanaszét magántulajdonban s a külföldi múzeumokban is. A budapesti Nemzeti Szalon 1899-ben rendezett kiállításán is volt néhány képe: Sziklarész, - Korhadás, - Olasz táj, - Emmausi út, - Jézus a Jordánnál, - A patak, - Arkádiában (guas), - Jézus megáldja apostolait, - Éji hangulat, - Firenze vidéke, - Egyiptomi út, - A campagnán, - Pálma, - Boccaccio szavalása, - Rom, - hat darab kisebb vázlat s vagy ötven, hatvan rajz.

Ezekből egészítette ki már gazdag gyűjteményét a Nemzeti-, illetve a Szépművészeti Múzeum, ahol most áttekinthető Markó egész művészi pályája, ifjúkori kezdő munkáitól utolsó befejezetlen képéig.

Markó ecsetje, bár szívesen keresi, de nem bírja meg, elsekélyesíti, agyonédesíti a nagyot. A természet megihleti, az a színben s vonalakban olasz enyhesség, - de nem a természetet festi; inkább szerelmét a természet iránt és ezt áradozó, mindegyre dalt suttogó, hamar sóhajtozó trubadúr-modorban. A mély erdő templomszerű magányát, írja Keleti, a lombosítór alatt terjengő hűvös félhomályt, azt, a mit a latin költő oly találólag «frigus opacum»-nak nevez, fényt és mindig csak fényt szomjazó képzelete már kerüli; az árnyék nyirkos mélységét is csak ellentétül használja ott, hol a meleg fény széles áramlatának kiemelése, fokozása végett nem nélkülözheti. A természet megdöbbenő nagyszerűsége elől kitér; a tér végtelenségével meg nem küzd soha; az ég és föld szenvedélyesen háborgó tüneményei számára visszfénye, visszhangja nem volt alkotó erejének. Szélvészt soha, csak szellőt; hullámtorlatot nem, csak csillámló habocskát; rengeteg erdőt nem, csak berket és ligetet; vadon pusztát nem, csak virággal hímes mezőt; általában az elemeknek nem pusztító hatalmát, csak gyönyörködtetve enyelgő játékát ecseteli híven és sikerrel: nem is széles vonásokban, hanem a természet mikrokozmoszában bűvárkodó, kéjelgő, mondhatni dözsölő részletezés és apróra megfigyelő gyöngéd utánzás modorában. Ez édeni tájakat azután néha meglepően gazdag alakcsoporthozatok alkalmazása mellett a keresztyén és ó-görög hitrege patriarkális jeleneteivel, isteneivel és nemtőivel népesíté legszívesebben s e mitologiai staffage bevégezé a tájkép ideális, mondhatni túlvilági jellemét.

Bármint erőlködünk, bajosan tudunk mi már érte lelkesedni; 1830 óta a tájkép erős, egészséges, nagy poéta francia mesterei, a halhatatlan barbizoniak elszoktattak bennünket ez unalmas, bár klasszikus egyformaságaitól a természet úgynevezett «megjavításának», amit ők, a Markók, a természet «eszményítésének» neveztek. Akár a néhai jó Marmontel szívképző regéi, megható és unalmas bizony ez a szüntelen idealizálás, végre is közönyösen haladunk el e csinos, kánon szerint föstött tájképek előtt, amelyeken egyformán szivárványos a tenger, szivárványos a tó és csakolyan szivárványos a pocséta is, az erdő meg örökké arany és ezüst.

Legalább a faktura, az előadás módja kárpótolna! Ha kevesebb tökéletességet, de egyéniséget mutatna az ecset-kezelés! Oh, de az is olyan bársonyosan tökéletes, közömbös, az angyal szárnyán csakolyan hűvösen nyugodt, mint az utolsó kis fűszálon vagy kavicsos. Reliefje nincs Markó természetének, csak szüntelen az a meghatott s egyben óvatos, aprólékos áradozás a természettel szemben.

És nem keres; erőfeszítésnek, művészi küzdelemnek nyoma sincs munkáin: újra és újra azt csinálja, amit már megtalált, - mindegyre jól, de nem jobban.

Mindegy. Az ő lelke, az ő egyénisége, az híven benne van alkotásaiban s ez érdeme, akár tetszik nekünk, akár nem; ez lesz az oka, hogy sohasem sorozzák őt, bármint változzék felfogás, ízlés, iskola, sohasem sorozzák közönyösen a klasszikus tájkép avult mesterei közé.

Teljes ez a művészi pálya. Becsülettel járta végig s szívünkhöz, ha nem képei, szenvedései hozzák közelebb.

De... azt kérjük mi mégis, akármily halkan ugyan, de kérjük: mi az oka mégis, hogy ő nem tudott vigasztalást találni művészetében és a természetben?!... És a művész, Jules Dupré gyönyörű sóhajtását halljuk: Soha ne csüggedj, nincs jogod hozzá! Hisz' van mindig, most is van a természetben virágbimbózás és lombfakadás, - örök vigasztalás az emberi élet nyomorúságaiért.

És azt is kérdezzük: hát itthon?!... Hátha idehaza is megtalálhatta volna művészete azt, amit idegenben keresett?... És idehaza talán - -

## BROCKY KÁROLY

1807-1855

Hatalmas talentum, akit szintén elvitt a sorsa, elűztek a mostoha művészi viszonyok hazájából, a nemzeti művészet nagy, igen nagy veszteségére, - aki idegenben hír, dicsőség és ünneptetés mellett, amikor már az angol udvar dédelgette, teljesen boldogulni még sem tudott. Kegyvesztetten, sorsáért aggódva, háboruban a saját lelkével is: idegenben halt meg.

Halálos ágyán vágyott ő is haza, eszibe jutottunk s néhány alkotását reánk testálta.

Mint ahogy Markót és a külföld többi nagy magyar származású művészeit, valljuk s vállaljuk hát őt is a magunkénak...

Brockyt, éppen mint Schoefft Ágostont, nálunk nem igen ismerik. Alig foglalkoztak vele. Élethistóriáját is csak fogyatékosan ismernők, ha egy angol barátja meg nem írta volna. Alkotásai külföldön vannak szétszórva s az a néhány képe, ami hozzánk került, inkább csak az utóbbi években irányította reá figyelmünket, hogy annál mélyebben érezzük elvesztésének keserűségét.

Művészethistorikusaink közül, még eddig legtüzetesebben a külföldön kallódó hungarikákat kutató Nyári Sándor dr. foglalkozott Brockyval. Nyári Sándort kultusz-kormányunk bizta volt meg, hogy az ezredévi kiállítás műtörténelmi osztályának anyaggyűjtésében közreműködjék; evégett Angliában járván, kereste és tanulmányozta Brocky munkáit is, 1896-ban pedig, egyelőre sommásan, beszámolt kutatása eredményéről.

Brocky Károly 1807-ben Temesvárt született.

Élettörténetét, kevéssel halála előtt, ő maga beszélte el meghitt angol barátjának, Norman Wilkinsonnak, aki a hallottakat meg is írta (Sketch of the life of Charles Brocky the artist by Norman Wilkinson. London, 1870).

Családja nagyon szegény volt s a fiut, mint a bitangjába eredt katangot, hányta, vetette a sors szele. Eleinte Temesvárt csatangolt; serdülő korában valami nyomoruságos vándorszínész-csapatához szegődött, majd meg beállott borbélyinasnak.

Nyugta, maradása sehol sem volt, éppen mint Schoefft Ágostonnak.\*

---

\* Érdekes, jellemző és tanulságos annak az ugyancsak külföldön pusztult másik magyarnak, Schoefft Ágostonnak a sorsa is. Pesten született 1809-ben s mint Szana Tamás írja, a történelmi festészetre képzült. Első képe, melyet magasztaltak az egykorú pesti lapok, magyar szándékú dolog volt: a Nemtő által fölébresztett, munkásságra és haladásra serkentett Pannóniát ábrázolja. Első mestere apja volt, aki Borsos Józsefet is tanította, - de őt is vitte a kalandvágy, a temperamentum és a művész-becs-vágy, mint Brockyt. - Bejárta az egész világot s véle járt jó darabig a szerencse is. Pompás palotája volt Velencében, Kelet-Indiában, sokáig élt Rundsit-Sing maharadza udvarában s itt találkozott Kőrösi Csoma Sándorral. A negyvenes években itthon is megfordult s Pulszky Ferenc jegyezte föl, hogy igen szép akvareleket hozott magával. Hogy ennyit is tudunk róla, azt K. Lippich Eleknek köszönhetjük. Lippich Elek bukkant ugyanis Schoefft testvérének, Landau pesti rajztanár özvegyének eladásra került ingóságai közt, lim-lom rajzok és könyvek közt, okmányok s levelek alakjában a kalandos életű művész históriájának egyes adataira; megtalálta a művész útlevelét s egy nyomtatott katalógust, amely szerint Schoefftnek becses képtára volt Londonban. A katalógus címe: «Mr. Aug. Schoefft's private Gallery of Paintings selected from his oron Works; and those of Celebrated Old Masters»; és volt e gyűjteményben Paolo Veronese, Tizián, Tintoretto, Velasquez, Piombo, Palma, Vecchio, Pordenone, Kranach... Megannyi kincs! De a lázasan élő művész, valami pénzzavarában,

Bár kényelmes az ilyen utólagos okoskodás, de talán nem is volt a fiuhoz olyan mostoha a sors, mint azt a békés tűzhely mellett nevedező polgári temperamentum vélné!... Mennyi mozgást, mennyi színt és pittoreszk formát láthatott friss fiatal szeme, a komédiásokkal kóborolván! Meg a borbély-műhelyben is: ahol a mesterség kényszeríti, hogy hosszasan jól megnézze az arcokat!... Ki tudná elősorolni, miféle alkotórészek kerülnek együvé, hogy azokból bimbó s a bimbóból pompás virág fakad?...

Lám, mint borbélyinas sajtáságos hasznát vette mindjárt az ollónak is: unalmában papirosból nyirbált ki ember- és állat-alakokat. Nyilván rajzolgatott is, ébredt benne a művészkedv s így természetes, hogy duzzadó fantáziája a művész pályára serkentette.

Egyik rokona támogatásával ő is eljutott a magyar talentumokat idegenbe csusszantó lejtőre: Bécsbe került.

Hogy mennyi nemzeti kincsünk veszett már el oda és veszett el onnan!...

Brocky is a bécsi festő-akadémia növendéke lett.

Mint maga vallja, a sok nyomorgás és nélkülözés kezdte már a jóra szoktatni s megtanította, hogy komolyabban vegye az életet. Tanult szorgalmasan, tanárai mind figyelmesebben ügyelték a dolgát; végre pályadíjat is nyert.

És rátalált ő reá is, mint az iparkodó művészekre rendszeren, - mert ha szigorú is, de nem olyan kegyetlen az a sors! - rátalált a jó szerencse.

Bécsben tartózkodott ez időtájt Mousleard hercegnő, aki egy miniatűr-festményről másolatot akart készíttetni. Az akadémiához fordult, hogy ajánlanának neki ilyen munkára való fiatal művészt: Brockyt ajánlotta professzora s a hercegnő őt bizta meg a másolat elkészítésével. Eközben megismerkedett egy Bécsben lakó nagynénjével is a fiu s az is segített a során. De a hercegi megbízásnak is hamarosan híre terjedt, emlegették a fiatal művészt s két tanára, Enda és Taffinger ajánlására apránként nagyobb megrendeléseket is kapott. Ügyesen bánt a krétával, színezett krétarajzainak egész divatjuk kerekedett: észrevették, már keresték és nyomban megbecsülték.

Csinosan megélhetett és boldogulhatott volna Bécsben is már, de többre vágyott, talentumát is megbecsülte: tanulni, művelődni vágyott s utnak eredt ismét.

Ha nem csalódunk, egyéb oka is lehetett, hogy elhagyja Bécset.

Amikor meghalt, vagyonkáját egy Bécsben lakó hölgyre testálta, akihez ifjúkori szerelem s utóbb barátság fűzte őt, de aki élete párja nem lehetett. Vajjon: a boldogtalan szerelemnek nem volt része abban, hogy a fiatal művész éppen szerencséje hajnalán hagyta el Bécset?...

Különben az se vált kárára, hogy elhagyta. Sőt!

Az osztrák akadémia aszalójából még elég fiatalon, elég üde fogékonysággal került a szabad levegőjű Párisba, a művészet Golkondájába, a Louvreba.

---

mindezt elzalogosította s 1863-ban kótyavetyére került az egész gyűjtemény. Nálunk nem sokáig időzött, útnak eredt ismét, bejárta Francia-, Olasz-, Német-, Angol-, Török- és Oroszországot, megfordult Amerikában is. Hosszabb maradása csak Angliában volt, vagyonát ott verte el; nyomorba jutott s tébolyodottan halt meg 1888-ban. Két önarcképe van a Történelmi Képcsarnokban; az egyik olajfestmény, a másik akvarel; az elsőt 1888-ban vette Londonban a magyar kormány R. Bacheliertől, a másikat K. Lippich Elek ajándékozta a Képcsarnoknak. Londonban lévő képei török, olasz, indiai és mexikói tárgyúak: 1835-ben főtötte le Széchenyi István grófot; ez a jeles vászon most Budapesten Széchenyi Imre gróf tulajdona s az ő szívességéből közöljük e könyvben.



Nyomban munkához látott.

Nekiült, hogy a Salon Carréban lemásolja Paolo Veronese egyik remekét. A munka gyönyörűen haladt. Ügyelte dolgát egy gazdag angol, Munro of Novar s annyira megtetszett neki a geniális fiatal ember: hívta Angliába. Brocky nem sokat habozott, elfogadta Novar meghívását.

A nábob Londonban, a Park Streeten, a Grosvenor Squaron, saját palotájában rendezett be Brockynak műtermet; később kivitte Skóciában levő birtokára is, ahol néhány fiatal angol lady arcképét füstötte meg a mi magyarunk.

Skóciából ismét Londonba tért vissza Novarral, aki ezután már művészhez méltóan gondoskodott Brocky sorsáról: nem csupán saját galériájának dolgoztatta, holmi stipendium-féle árán, amiben, akárhogy vesszük, mégis csak van valami nem kellemes, de megismertette a híres műkereskedővel, Colnaghi Dominikkal.

Colnaghi értett a maga dolgához, fölismerete Brocky tehetségét s mint európai üzletember, nem csupán a kínálkozó friss fűrtöket akarta hamarosan leszüretelni a fiatal szőlőtőkéről, de biztosította a bővebb termést, ápolta, nemesítette a dúsnak ígérkező talentumot. Brockyt valósággal ő tanította művészethistóriára (ilyenformán bánt Munkácsyval is Sedelmeyer), rendelkezésére bocsátotta az angol és egyéb rézkarcokat, hogy okuljon azokból, biztatta, buzdította, mívelte, - bevezette családi körébe is, végül pedig megbizta, hogy fösse meg felesége, Colnaghi asszony arcképét. (Ez a kép jelenleg a firenzei angol konzul, a fiatal Colnaghi birtokában van.)

Két évig, 1844-től 1846-ig, dolgozott a derék angolnak, Munro of Novarnak. Nyári Sándor dr. kereste a Novar-féle gyűjteményt, de biz azt a hatvanas években elérverezték Londonban s Brocky képével együtt szanaszét hordták a világon.

Colnaghi műkereskedőnek előkelő összeköttetései voltak az angol társaságban, egész az udvarig. Az ő közvetítésével jutott Brocky egy olyan megrendeléshez, ami szerencséjét szinte véglegesen biztosította.

Viktória királynő egyik udvarhölgye, miss Liddell rendelt nála arcképet.

A remekül sikerült portrét bemutatták a királynőnek is. Ő felségének tetszett a kép, Brocky meghívást kapott az udvarhoz s a királynő kinevezte őt udvari festőjének. Maga az uralkodónő is többször ült a művésznak s Brocky füstött is róla néhány arcképet.

A királynő példáját követték az udvar előkelőségei, majd az angol arisztokracia s az egykori temesvári borbélyinas örökítette meg a Princ Consort, a királynő férje képmását, majd Melbourne lordot, Normanby lordot és sorra a brit királyság hatalmasait.

De a féktelen, rakoncátlan, görcsös természetű, maradhatatlan temesvári fiú nem tudott bizony belészokni a ceremóniás angol udvar feszes előkelőségébe s egy-egy darabos kijelentésén el-el hültek a sima lordok. A királynő szerette s mulatott a zseniális művész eredetiségén. Megesett, hogy a királynő egy ülés után azt óhajtotta, hogy másnap folytatnák a munkát, Brocky azonban habozás nélkül megmondta az uralkodónőnek, hogy ő másnap nem ér rá, néki holnap egyéb dolga van!...

Az igaz, hogy volt a művésznak egyéb dolga is, - magánmegrendelése révén vagy ezer fontot keresett évente.

Már ekkor ünnepelt neve volt Angliaszerte. Turner - az angolok imádott tájképfestője, akire istenített hősük, Nelson apotheozisának megfestését bizták - a Modern Pointersben halmozta el dicsérettel Brocky műveit s nem kisebb elragadtatással magasztalta őt a Watter-Coulor

Society elnöke, a nagy akvarelista, Frederick Tayler s maga Wellington herceg is, az angol ecset mestereinek, a Royal Academynek elnöke.

Csak egy kis megalkuvás - és Brocky gondtalanul, hírből, dicsőségben, dús kényelemben élhetett volna mindvégig.

Nem bírt a temperamentumával.

Történt, hogy a királynő megbizta: fösse meg a legkisebb herceg arcképét.

- Olyan kis gyerekről nem érdemes arcképet fösteni, az olyan apróság mind egyforma! - válaszolt Brocky.

Ezen a gorombaságon már nem mosolygott az uralkodónő. Brocky nem csupán a trónon ülő fölséget, az anyát is bántotta.

De meg a művészhez se illett az ilyen válasz. Hány remek gyermek-portrét fösztöttek éppen az angol mesterek, akiket ő ismert!

Amit keresett, azt megtalálta: az udvar kaput zárt előtte, a királynő nem törődött vele többé s apránként elfordult tőle az udvar, az arisztokrácia is.

A királynő hüvössége mintegy utasítás volt, hogy a lordok is begombolkozzanak a kegyvesztett művész előtt. Eleinte még érintkeztek vele, - mert jó kedvű, mindig eredeti fickó volt ő, - de megrendelést már nem adtak neki.

Gombház! - gondolta a művész. Ha portré nincs, tudok én egyebet is!...

Tudott.

De az, amit tudott, az részint nem tetszett annak az angol társaságnak, amely királynője kedviért még tulozta is a természetes brit rezerváltságot, de meg ha portrét nem rendeltek, egyebet is csak oly kevéssé vásárolhattak az udvar közönyével sujtott művésztől.

Elég volt, hogy a királynő el ne mosolyodjék többé Brocky nevének hallatára - s jéghideg, komor maradt a lordok ábrázata is. Alamizsnát talán igen, ha ezt kér a művész, de képeiért többé egy garast se!...

Eddig inkább csak krétával dolgozott, szinezve a szellemes rajzot, - teljes igyekezettel most látott ismét az olajfestéshez. Többnyire a mezítelen női testet, mitológiai jeleneteket, apróbb kompozíciókat fösztött.

Képei nem voltak olyan zseniálisan eredetiek, mint krétarajzai, mire pedig teljesen hozzátanult és mestere lett az ecsetnek, már szinte elfeledte az angol közönség.

Sanyargás, anyagi gondok, újra a küzdés állottak előtte.

Már nagyon hozzászokott a jó módhoz. Elcsüggedt. Félt a nyomoruságtól. Ágynak esett s negyvennyolc éves korában, 1855 július nyolcadikán, Londonban meghalt.

Angliában lévő képei közül Nyári Sándor dr. ismertette Viscount Melbourne arcképét, aki akkor volt Anglia miniszterelnöke, amikor Brocky az uralkodónő udvari festője volt. A kép a windsori kastélyban, Battenberg Henrik herceg özvegyének, Beatrix hercegnőnek dísztermében van elhelyezve.

E kép jellemzi Brocky kréta-modorát, amiben annyira remekelt.

Az arckép fekete krétával készült, csak a mellény sárgás színű s ezt Brocky fehér és vörös színekkel illuminálta, bámulatos elevenséget és művészi harmóniát teremtve a négy színnel.

Reigateban, a Surrey grófságban őrzik Brocky olajba fösztött remek arcképét. A kép J. H. Lorent tulajdona s Brocky ennél tökéletesebbet nem fösztött.

Érdekes, hogy ez a portré Budapesten is megfordult.

A kép hátára egy cédula van ragasztva s azon, magyarul, a következő irás:

«Hogy ez Brocky Károly arcképe, melyet Londonban maga festett, ezennel bizonyítom.

Budapest, múzeum, jan. 20-ik, 1881.

Pulszky Ferencz a M. N. Múzeum igazgatója. Előttem:

Kamermayer Károly, polgármester. Ligeti Antal, N. Múzeumi képtár-őr.»

Nyári Sándor ezt tartja legsikerültebbnek a között a negyvennyolc darab Brocky-kép között, amiket Londonban, Windsorban és Reigatban látott. Világos-kék szemének tekintete, melyekkel nemcsak lát, de valóban néz is, tanuskodik arról a nagy virtuozitásról, amit az angol kritika annak idején magasztalt, kijelentvén, hogy tekintetet, szemet senki más úgy fősteni nem tud, mint Brocky Károly. Fülében az arany karikafüggő, amit apjától örökölt s kegyelettel viselt haláláig.

Képeit nagy becsben tartják s féltő gonddal őrzik az angolok.

A Múzeumban s a Történelmi Arckép-Csarnokban lévő képeit (Kmetty és Mészáros Lázár honvédtábornok portréja; a Psyche, Psyche és Ámor) ő testálta reánk; az ezredéves kiállítás idején számos kis krétarajzát vásárolta meg az állam, idegen gyűjtőktől a Szépművészeti Múzeum számára s utóbb a Colnaghi-cégtől is vettünk rajzokat és akvarelleket.

Istenáldott, hatalmas talentum volt s nem rí ki a legnagyobb angol portré-festők, a Lawrenceok, a Gainsboroughok sorából sem; modorának geniális könnyedsége, előkelősége, előadásának, jellemzési módjának egyszerűsége, a rajzolás eredetisége és biztossága, technikájának egyéni volta, de még az a vakmerő fölületesség is, az a Lenbachosság, ami annyira kedvessé és közvetlenné teszi egyes munkáit, - ezek szerezték meg néki a gyorsan elért sikert, ami azonban csakolyan sebesen hagyta őt cserben.

Művészetének karaktere, az első pillantásra, egészen angolnak látszik, - jobban vizsgálva, találunk benne valami olyan bájt, ami ha nem is hiányzik egyes angol mesterek munkáiból, de nehezkesebb, rezerváltabb, mint a Brockyé... Valami franciásan olasz ez, még pedig a nagy francia charmeur, a deliciózan és mégis pikánsan naiv tournusi mester: Greuze szellemére emlékeztet.

Szerencsére, van a magyar galériában egy ilyen Greuzeös leányképe is.

## BARABÁS MIKLÓS

1810-1898

Az eljövendő magyar Macaulaynak alig akadhat hálásabb, tartalmában és vonatkozásaiban gazdagabb témája Barabás Miklós életrajzánál.

Szinte száz esztendő, az egész tizenkilencedik század s ebben a keretben, a nemzeti újjáébredés keretében, végig a szabadságharcon: a kezdődő magyar művészet s egy magyar művész története!...

Az első tözsgyökeres magyar piktor, aki lerajzolja, lefösti a század majd minden érdemes magyarját, átéli politikai, irodalmi, művészeti és művelődési történelmünk legválságosabb, élethalál kockán forduló korszakait, és megéri velünk a mai napot, - a honalapítás ezer esztendő ünnepén tekinthet vissza egy századra, látva, honnan indulunk s hogyan, hová, és hála Istennek, meg a magunk emberségének, mennyire jutottunk!

Lehetetlen, hogy egyszer majd gyönyörű könyvet ne írjon erről valaki.

És annak a könyvnek nem a hőse lesz Barabás, aminthogy a században se gördültek az ő lépései nyomán lavinák, ő majd csak kézen fogja az író s vezeti a böcsületes hűséggel föstött arcképek közt, áhitattal mutogatván: lásd, ez az öreg csombordi Kemény báró! Ez Katona Zsigmond, néhai főkormányzói tanácsos, abból a régi világból, amikor még Enyeden markális széket ült a megye! Amikor még ritkaság volt nálunk a Couté-féle crayon... Ez Mehemed Musztafa, az anatóliai óbester, akit a muszka szorított 1829-ben Erdélybe!... Ez meg, lám, Beniczky Lajos, akitől a guas föstést tanultam Bécsben... Itt a Wesselényiek, a Rhédeiek, ez Kirselef, a bukareszti kormányzó... Nézd: Bajza, Széchenyi István gróf, Liszt, Teleki Blanka, Priessnitz, Batthyányi, Albrecht főherceg, a Palatinus, Kossuth, a Vértanúk... Petőfi, Arany, Vörösmarty...

Ahány portré, annyi fejezet.

Ha művésznék bizony túlságosan oly régi jó táblabíró is a mi Barabásunk temperamentuma, ha ecsetjének érdemével szinte versenyez a fotografus masinája: képeinek lelket ad a föstött alakhoz fűződő sok nemzeti emlék, - életet pedig a mi kegyeletünk.

Irodalmunk krónikásaihoz hasonlítanám őt.

A tömérdek terjengős sor végén a rím mindegyre csak az a szürke, az az unalmas «vala»; lendület nincs, de van böcsületes tárgyhűség; poézis nincs, de van igaz magyar érzés.

Emlékének tiszteletünket nem azzal biztosítja, ahogy elmondja mondanivalóit, inkább annak örvendünk, hogy hála Istennek, akadt már valaki mégis, aki így s ennyit is mondjon!

A magyar képíró-művészet Tinódija, a múlt század ecsetes Sebestyénje ő.

Művészetét teljesen jellemeztük, megállapítván, hogy portréi előtt közönyösen halad el az ember, mihelyt az ábrázolt alak neve meg nem állít bennünket.

De annál érdekesebb, annál tanulságosabb és korjellemzőbb az élethistóriája, illetve az: mint lesz ő belőle művész akkor, amikor még nálunk ilyesmi nem termett; hogy nevelte önmagát, hogy él meg, hogy boldogul, mint a sziklahasadékban gyökeret eresztő moha. Művészi hajlandósága ösztönszerűleg rátalál arra, ami táplálkozásához és fejlődéséhez szükséges; művészetének mesterségét meghatározza éberséggel és székely iparkodással szedi össze, ahol a véletlen s jószerencséje hozzásegíti.

És ebben, éppen művészete mesterségében viszi legtöbbre, sőt «Festészeti távlattani visszaélések és áltanok» című akadémiai székfoglalójában vannak elmélkedési érdekek is.

Hogy mint művész, mennyit ér?...

Erre ma, a fényképezés nagy haladásának korában, szinte bajosabb már olyan elfogulatlanul válaszolnunk, mint azt ő megérdemli. De hát a fotografus soha se lesz a művész versenytársa, mert lélek sohase lesz a fotografáló masinában.

Meglepő Barabásban a kezűgyesség, a kitűnő arc-memória (s erre maga is sokat tartott) és bizonyos csalhatatlan megérzése a külsőleg jellemzőnek, - de az ábrázolt alak lelke s egyénisége mintha nem érdekelné őt kellően, mintha a belső jellemzéssel alig törődnek.

Vagy talán ehhez egyáltalában nem is értett?!...

Annyi bizonyos ezt mutatják munkái, ezt emlékirataiban található megjegyzései a tisztán művészi iránt nem volt érzéke.

Megítélése, gondolkozása és filozófiája is csak fölszínén jár az epokás eseményekben dús, mellette robogó kornak; teljes tartalmukban föl nem fogja, lelkét éppen úgy nem érzi a történőknek, amint hogy nem lát az ecsetje s ceruzája elé kerülő halhatatlan kortársainak lelkébe sem.

Átnézve munkáit s végig olvasván emlékirásait, előttünk áll a teljes ember: amilyen becsületes, szorgalmas, egyenes lelkű, megelégedő és takarékos, - olyan naiv, érzékeny, kicsinyes és látóköre is annyira szűk.

Részben igazolja őt korának művészi mostohasága s az ő révén megértünk sokat e korszak karakteréből.

Emlékirásaiból vesszük a következő színes adatokat:

Az erdélyi Háromszékben, 1810 február huszonkettedikén, Márkosfalván született. Apja márkosfelvi Barabás János, anyja Dálnoki Gaál Teréz.

Apja a jobbmódú nemesek közé tartozott, a felső fehérmegyeiekkel csatlakozott az insurgált nemességhez Napoleon ellen, de azok bizony nem annyira háborúskodtak, mint inkább mulattak, kártyáztak, dorbézoltak s ezt a fölkelés után se feledték el. «Édes anyám, látva az így bekövetkezendő vagyoni végromlást és az ittas állapottal vele járó bánásmódtól is sokat szenvedve, hat hónapos koromban egyszer csak az ölébe vett és Márkosfalváról átgyalogolt velem Dálnokba. Erre nagyatyám, Gaál István megkezdte édes anyám nevében a válópert, melynek befejezése után édes atyám nemsokára újból megházasodott. Édes anyám nagyapám házában maradt s így én csak arra emlékezem vissza, ami körülöttem itt Dálnokban történt. Három éves koromban a dálnoki falusi iskolába adtak. Olyan kis legény voltam még ekkor, hogy télben, ha hó esett, ölébe vett nagyatyám bérese s úgy vitt az iskolába. Egy kis hársfatábla volt a nyakamba akasztva, melyen írni tanultunk, mert a papírért pénzt kellett volna adni. Ha a tábla mindkét felét tele írtuk, esténként üveggel le kellett vakarni s hogy a tinta bele ne igya magát a fába, azt tűznél melegített és rongyba kötözött sárga viasszal dörzsöltük be. De csak kevés viasznak volt szabad a fára jutni, mert különben összefutott rajta az írás. A tintát is magunk főztük ugyan, fekete gyűrűfa héjából, amihez egy kis gáliczkövet kevertünk, de Dálnokban akárhányszor csak úgy csináltuk a tintát, hogy a megfordított üstön lévő kormot tejjel összekevertük. Még öt éves koromban is olyan kicsike legény voltam, hogy a vizsgán padra állítottak, mert az asztal mögül nem látszottam ki. Hat éves koromban már a latin declinációkat és conjugatiókat jól tudtam s értettem a négyféle számadást. 1816 őszén vittek Nagy-Enyedre tanulni s ott Kiss Sámuel a jó repetíciókért egy-egy tábla festéket ígért jutalmul.»

Tizenkét éves korában gratista cipóra, a kollegium kegyelemkenyerére került s a száraz cipón kívül csak akkor evett meleget, ha egy-egy koszorú festésével szerzett néhány garast. Mert legkedvesebb időtöltése, már hét esztendő korától, a rajzolgatás volt. Császár Zsigmond, a poézis tanítója sajnálta meg, «kijelentette, hogy a szüleihez járhatok ebédre és vacsorára s ezért Benkő *Transylvaniáját* kell másolnom. Négy hónapig tartott ez a jó mód, de nekem nagyobb szenvedélyem volt rajzolgatni, mint írni és mivelhogy a másolás nem elégített ki, egyszer csak azzal fogadott, hogy: nos öcsém, nálunk kitelt a kosztod. Ezt bizony keserűen vettem tudomásul. Császár Zsigmond maga is rajzolgatott, s én, aki addig arcképet a természet után nem próbáltam rajzolni, az ő biztatására belekezdtem. Császár Zsigmond volt az első modellem, de az arcképpel való kísérlet gyarlón ütött ki. A második arcképkísérlet, amennyire emlékszem, Balogh István barátomé volt. Az iskolaév vége felé Vadas István, aki az iskolában úrfiszámba ment, szülei nem éltek, vagyonos volt és gondnoka kezelte a jószágát, megszánt és maga mellé vett. Pár évvel idősebb volt nálam és felsőbb osztályba is járt, de nagyon szeretett rajzolgatni. Az ebédjéből annyi maradt, hogy az inasával együtt én is jól lakhattam. A nyári szünidőre azután magával vitt Solymosra, mely a Maros partján áll s e festői helyen egymás mellett rajzolgattunk és egymás műveit bírálgattuk. Nagy-Enyeden szokásban lévén, hogy a poézis hallgatói az év végén tartott vizsga alkalmával az auditóriumot virágokkal földiszítik, engem arra kértek föl, hogy az ott lakó Lélek nevű szobafestőnek a terem dekorálásában segítségére legyek. Lélekkal, aki eredetileg a francia Lilleque névre hallgatott, kettesben megfestettük életnagyságban a kilencz múzsát enyves festékekkel, vastag nemezpapírra. A kulisszaalakra kivágott múzsákat azután léczekhez erősítettük és virágok közé állítottuk. Én örültem ennek a munkának, mert itt tanultam meg a nyers festékek neveit és az enyves festék kezelési módját.

Az 1824-25-iki iskolai évben Vadas István jóságából túrhető volt a helyzetem és évközben gyakrabban próbálgattam egyik-másik tanulótársam arcképét megrajzolni, de legnehezebben az orrokkal boldogultam. Hegedűs Sámuel nagyenyedi tanár engedélye révén később a *Musée de Paris* című díszműben összegyűjtött párisi remekművek rézmetszeteit is szabad volt másolnom, mert ugyanekkor Hegedűs fiának nevelője: Vízi István is másolgatott e műből tussfestékekkel. Az itt látott remekművek gyönyörű metszetei nagy hatással voltak reám, mert egészen más fogalmat nyertem a rajzról, hiszen eddig Nagy-Enyeden mást sem láttam, mint vándorló képárúsoktól vásárolt *Tél, Tavasz, Nyár, Ősz*-féle mázolásokat. Ekkoriban történt, hogy gróf Bethlen Ferenc kitűzött húsz pengő forintot, vagy ötven váltóforintokat egy rajzolási versenydíjra. Engem is mindenki biztatott, hogy versenyezzek: Vízi is, meg én is a *Párisi Muzeumból* másoltunk, ő a *Szent család egyiptomi menekülését*, én egy tájképet, mindketten tussal. A bíráló-bizottság úgy ítélte, hogy a díjat kétfelé osszák, Vízi kapjon harminc forintot, én húsz forintot. Ez az ítélet azonban csak erkölcsi diadal volt reám nézve, mert az egész ötven forint összeget Vízinek adták át és én abból egy garast sem láttam.»

Soha jellemzőbbet a korra, a viszonyokra s magára a kezdődő művészre, mint a következő:

«Az 1826-ik év tavaszán baczkamadarasi Kiss József alispán, Imecsnél ebédelvén, ebéd után hozzám jött és a fejemre téve kezét, így szólt:

- No, sócé, a nyári vakációra jer hozzám! Egy billiárd-szobát építtettem, fessél annak a fülkéibe valamit.

Festettem pedig e szoba három fülkéjébe, az elsőbe: egy alvó orosz lányt, mely a Kiss-család címere volt s ez alá ezt a jelmondatot: «Nemo me impune lacessit.» A második fülkébe: a menykő beüt egy megszenesedett tőkébe, a közelében pedig egy bölcs nyugodtan nézi, tudva azt, hogy a szenes tőke nem vet lángot. A harmadik fülkébe: sűrű nád tövében egy nyúl húzódik meg, fölötte egy sas repdes, de nem száll le. Ennek ez a magyarázata: a nád a constitutio,

a sas a hatalom; a nád a nyúlát megvédi, mert a sas nem ereszkedhetik le a nád közé, mivel onnan nem bír fölrepülni.

Kiss József, aki nőtlen ember volt, elment fürdőzni néhány hétre, mikor hazajött, egyik este csak nekem adatott vacsorát, mert ő nem vacsorált. Oda jött hozzám s mialatt étkeztem, föl és alá sétált.

- No, sócé - így szólt hozzám - hogy voltál a nyáron, volt-e jó kosztod?

Én elmondtam neki, hogy a tisztartója, Rácz Áron, elment reggel három órakor a gazdaságba és a szakácsné ilyenkor azzal állt elő, hogy nem adott neki pénzt reggelire. Az öreg úr tréfásan dorgálni kezdett:

- Hát székely gyerek vagy te? Hát olyan élheterlen egy székely fiú, hogy nem tud magán segíteni?

Én bizony bevallottam neki, hogy túljártam a szakácsné eszén. Azt mondtam a szakácsnénak, hogy a festék közé tejet kell keverni és ezért minden reggel egy fél kupa tejre van szükségem.

Az így szerzett tej felét megittam, a maradékát pedig a festékhez kevertem. Búcsúzásakor az alispán még húsz ezüst forintot ajándékozott nekem.

Az 1826-27-iki collegiumi év elején már megkezdtem az elefántcsontra való miniature vízfestést. Ekkor Adorjánné, aki a deákok közül kosztosokat tartott, azt az ajánlatot tette, hogy fessek le a családját miniatureben és ennek a díjában járjak hozzá az egész iskolai évben ebédre és vacsorára.

Ez olyan szép ajánlat volt, hogy még hálával is tartozom érte; évközben azután sorra lefestettem a család tagjait.

Ebben az évben festettem a még ma is meglevő *Quodlibet*et, melyen tussal festett másolatok láthatók a Kisfaludy Sándor regéinek, Kisfaludy Károly *Aurorájának* rajzairól s néhány jobb rézmetszetről, de lefestettem rá több tanárom arcképét emlékezetből és végül a saját arcképemet is. Ekkortájt valaki, már nem emlékszem kicsoda, azt állította, hogy az nem nagy művészet, maga elé ültetni az embert s úgy lefesteni, az igazi művész csak megnézi az embert és emlékezetből festi le. Én sokat adtam erre a véleményre, pedig később beláttam, hogy már ahhoz is művészet kell, hogy valakit természet után lefessünk. De nagy hasznát vettem e megjegyzésnek, mert folytonosan abban gyakoroltam magamat, hogy az olyan arcot, aki érdekelt, vagy épen kitünőbb emberé volt, fejből fessek le s annak minden arcvonását szinte könyv nélkül megtanuljam. Így jutottak tanáraink is az emlékezet után a *Quodlibet*be. Ennek az emlékezet után való festésnek azután olyan híre támadt, akár csak a tatárjárásnak. Ennek öröme azután mindjárt két pengő forintért készítettem a crayonnal megrajzolt arcképeket.»

Így szerezte első tapasztalatait művészete terén.

Szebenben, a Bruckenthal-féle képtárt tanulmányozva, eszibe jut, hogy valami Bielznek van ott Szebenben könyomdája. Hopp! ezt az alkalmat kár volna elszalasztani, hátha megtanulhatná hamarosan a kőre rajzolást!... Ment a könyomdába.

«Amint ott nézegetem a rajzok nyomását, látom, hogy egy csinos bajuszú úr egy kőre megfordítva ír, majdnem olyan gyorsan, mint a rendes írással, de e mellett kaligraphicusan szabályos betűket ró a kőre. Magyaros kinézése lévén, megkérdeztem, hogy magyar-e? Mikor igennel felelt, megörültem, mert törtem ugyan kissé a német nyelvet, de mégis jobban esett a magyar szó és így bizalmasabban is mertem kikérdezni a könyomás alapeszméiről. Ez az úr Barra Gábor volt, aki később Kolozsvárott, a ref. collegiumnál, kő- és könyvnyomdát állított föl. Bemutattam magamat, hogy enyedi diák vagyok és hogy mint rajzoló ember különösen érdeklődöm iránta. Minden kérdésemre szívesen adott fölvilágosítást s mikor aztán meg-

értettem a könyvmdászat alapelveit, mondtam, hogy magam is szeretnék valamit köre rajzolni. Barra szívesen fölajánlotta, hogy egy követ csiszoltat és szállásomra küldi. Egy negyedív papir nagyságú követ másnap el is küldött, a krétarajzhoz szemezve, s adott egy pár rúd lithographiai krétát is, magyarázva, miként kell a kövel elbánni s hogy mennyire óvni kell a zsírtól. Egy fejet rajzoltam rá, melyet le is nyomtatott s elég jól sikerült. Sajnálom, hogy nem tettem el, de a kezdő rajzaimra nem nagy súlyt fektettem. Barrának nagyon tetszett a dolog és kérdezte, hogy próbáltam-e már természetéről arcképezni? Azt feleltem, hogy abból élek már Nagy-Enyeden. Erre fölkért, hogy rajzoljam le őt is, amire igen szívesen vállalkoztam. Megkérdezte, hogy világos-e a lakásom, mert neki csak egy kis udvari szobája van a nyomda közelében s a húsz forintnyi fizetésből nem telik nagyobb szállásra. Nekem szép világos szobám volt s egyszeriben elmondtam neki, hogy nekem sem crayonom, sem papirom nincs, tehát hozzon magával, ha azt akarja, hogy lerajzoljam. A legközelebbi vasárnapon, amikor reá ért, reggel beállított hozzám, egy nagy ív finom velin-papírral és két francia Couté-féle crayonnal. Vasárnap délelőtt a fejét elvégeztem, délután a ruhát s estére már magával is vitte a rajzot, de napközben persze együtt ebédeltünk és én az ő vendége voltam. Az egész arckép egy negyedív papirból és fél darab crayonból kitelt s így nekem három nagy negyedív papirom és másfél crayonom maradt, úgy hogy egyszerre gazdagnak éreztem magam. Másnap mindjárt el is mentem a képtárba, hogy ott tanulmányozni való képeket válasszak ki...»

Az enyedi collegiumot már azzal a rendíthetetlen szándékkal hagyja el, hogy ő portréfestő lesz. Áttelepedik Szebenbe, megjárja Kolozsvárt s ott tanul meg olajjal fősteni, 1829 elején. Jellemző, hogy miként, milyen gyakorlatiasan és mennyire tudja nyomban értékesíteni is azt, amit így megtanul.

«Kolozsvárott élt ebben az időben egy olasz festő, Gentiluomo nevezetű, aki ének- és zongoratanítással is foglalkozott. Ezt láttam először olajfestéssel dolgozni. Én eddig csak crayonnal rajzoltam vagy miniatureben festettem, melynél a vízfestés a tussrajzoláshoz hasonlít. Gentiluomo a Bergai házában lakott, kinek fiával ismerős lévén, gyakran benéztünk az olasz főstőhöz, s itt láttam, hogyan kell kezelni az olajfestéket. A legkevésbé azt tudtam elképzelni, hogyan kell az olajfestésben árnyalni. Itt láttam azt, hogy lehetőleg minden színt a maga helyére kell tenni és még azon nedvesen összelágyítani. Láttam milyen sűrűnek kell lenni a festéknek, hogyan kell a színeket hólyagba kötni. Néha segítettem is neki festéket törni. Láttam, hogyan kell alapozni a vásznat, azt is hallottam tőle, hogy enyvvel bevont papírra is lehet olajban festeni. A festékek nevei a hólyagocskákra föl lévén írva, azokat leírtam s a színeket nyers állapotban a fűszerkereskedésben megvásároltam, Gentiluomo pedig megengedte azt is, hogy egy nála lévő üveg festéktörőn megtörjem. Az ő főszakmája a zene volt s így nem irigykedett reám, sőt minden kérdésemre szívesen adott egyenes feleletet és fölvilágosítást.

Én először enyves papírra próbáltam meg a festést, először csak egy fejet szürkében, a másodikat pedig már színekkel. Azután pedig vásznat alapoztam és a harmadik képemet erre festettem. A negyedik olajfestésű arcképet már pénzért készítettem el.

Az 1829. év kezdetét e tanulmányaim vették igénybe. A nyár elején a Torda-utcában egyszer csak a dálnoki rektorral akadtam össze. Már messziről megismerve, örvendező arccal üdvözöltem, de ő olyan meglepett képet vágott, mintha csak most látott volna először. Kérdősködtem édes anyámról. Ő is kérdi, hogy mint vagyok, nem volt-e semmi bajom?

- Hála Istennek, mindig egészséges vagyok, nem voltam egyszer sem beteg.
- Hát más baja nem volt-e? - kérdi aggodalmas kifejezéssel.
- Miért? Talán rossz híreket költötték?



Nagy nehezen mégis csak előállt vele, hogy odahaza azt beszéljük, bankót csináltam és be vagyok zárva. Azért is nézett reám olyan ijedten, mert nagyon meglepi, hogy szabadon és jókedvűen lát. Szegény édes anyám is mennyit sirat azóta! Mondtam neki, hogy csak nyugtassa meg az anyámat, hogy soha rólam ilyen hírt el ne higgyen. Én nem szorultam reá a bankócsinálásra, de több eszem és becsületérzésem van, semhogy a jövőmet könnyelműen kockára tegyem. Becsületesen keresem meg a magam kenyerét s már közel 500 pengőforintom van együtt, amivel ősszel Bécsbe utazom, hogy ott az akadémiában tanuljak. Mert mégis csak bosszant az, hogy mindenki így kiált föl a műveim láttára: «Sok ez egy naturalistától!» Hát ha én jól rajzolok, nem mindegy-e az, az akadémián tanultam-e, vagy a saját gyakorlatom útján?

A rektorral levelet küldtem anyámnak, de posta útján is megnyugtattam. Azután eltűnődtem azon, hogy ime, a művész küzdve küzd s mi érte a jutalom? Még bankóhamisítással gyanúsítják!»

Kolozsvárról került Bécsbe.

«Augusztus elején Szábel Menyhért fűszer- és galantéria-kereskedőtől tanácsot kértem, hogy miként utazhatnám legcélszerűbben Bécsbe? Szábel erre így felelt: «Tudja mit, mondok magának valamit. Én Szent István-napjára úgy is Pestre megyek, ott töltök egy pár napot, onnan pedig szeptember elején Bécsbe utazom, ne is keressen más alkalmatosságot, elviszem én az urat Bécsbe. Az úr aztán lefesti az én fiamat, aki most Bécsben van és ezzel quittek leszünk.»

Úgy is történt. Több kolozsvári kereskedő jött föl Pestre Szent István-napjára, úgy hogy egész karavánná lettünk. Pestről neudorfí gyors előfogatokkal vitt Szábel Bécsbe, a hová szeptember első napjain érkeztünk meg».

Sok bajjal s nehézséggel bejutott Gselhofer osztályára, az Akadémiába, de egy esztendő múltán kénytelen ismét csak kenyérkereset után látni; visszatér Kolozsvárra, ott leckéket ad, sorra pingálja az erdélyi arisztokraciát s utóbb Bethlen Ferenc gróf megbízásából megy Szebenbe, hogy Rákóczy arcképét, Kupeczky után, lemásolja a Bruckenthal-féle képtárban. Szebenben az oláh bojárok biztatják, próbáljon szerencsét Bukarestben.

«1831. év október végén tanácsot kértem a Thierry és Fülenbaum könyvkereskedésben, akiknek Bukarestben fióküzletök volt, hogy mily módon utazhatnám én Bukarestbe? Fülenbaum azt ajánlotta, hogy az ő szekerek november elején Bukarestbe megy s azon, mivel könyvesládákat visz, melyek nagyon súlyosak, de sok helyet nem foglalnak el, jó ülést lehet csinálni. Én a vitelbér fejében fessek neki Thierry nejről egy könnyű aquarellt. Az alku megvolt s így november 8-ika táján útnak indultunk.»

Bukarestben fordul nagyot a sorsa. Megismerkedik a bukaresti orosz kormányzóval, Kisseleff tábornokkal, a tábornok pártfogásába veszi s valóságos divatja kerül a fiatal magyar művészek; összekeres néhány ezer pengő s másfél év múltán, Bécsen át, Itáliába indul.

Először Velencében állapodott meg (1834) s a dózsék palotájában másolgotott Veronese után és Zandomenicitől megtanult agyaggal is mintázni; itt tanulta meg a széles vízfestési módot. Ezt is olyan élelmes székelységgel, ami dicséretére legyen mondva.

«Valamely nap látok egy bajusztalan embert lekuporodni a festőszékére, ki nadrágja zsebéből egy kis festékes dobozt vesz ki s rövid idő alatt olyan szép, szélesen kezelt aquarellt festett arról a szobáról, a hol mi dolgoztunk, hogy szinte meglepő volt. Bajusztalanságából gyanítottam, hogy ez az ember angol, igen rokonszenves kifejezése lévén, szóba álltam vele. Csakugyan angol volt s elég jól megértettük egymást. Egyszer hazáig kísértem s e közben kikérdeztem: van-e sok vázlata? Igennel felelt s erre megkértem, szabad-e megnézni? Szívesen föl vitt a szobájába s a látott dolgok csakugyan megleptek, mert azon aquarallek után,

amiket Bécsben láttam, egészen más fogalmam volt az aquarellről. Hisz ennek talán még a festékei sem olyanok, mint a bécsi művészeké! Ez az angol úr *William Leitch* volt, inkább tájfestő, mint figuralista s én fölszólítottam, fessen nekem két tájképet, azt fizetem, amit ugyane munkáért más fizetne neki, csak egyet kötök ki: hogy elejétől végig láthassam a képek megfestését. Azt mondta, jöjjenek hozzám vasárnap délelőtt, mert akkor sem az utczákon, sem a templomokban nem rajzolhat és nem festhet.

Vasárnap elmentem hozzá és kiválasztottam két olyan tájképet, amelynek technikája nekem legföltrebb volt. Másfél óra alatt megfestette mind a kettőt s e közben láttam, hogy az ecsethordozás az aquarellben mennyire fontos. Mikor kérdeztem, hogy mit fizessek értök, azt felelte, művésztől nem fogad el honoráriumot, hanem én is tehetek neki ellenszolgáltatást. Az *Európa elragadtatásáról* ő is szeretne aquarell vázlatot festeni, de mivelhogy az alakrajzban kevésbé gyakorlott, rajzoljam ezt le neki. Adott is hozzá mindjárt torchon papirost. Én a kép körrajzait csinosan megcsináltam s aztán ő kezdett a kép festéséhez, amit persze ezúttal nem csinálhatott olyan szélesen, olyan kivonatosan, mint máskülönben szokta. Többször érintkezvén együtt, egészen megbarátkoztunk».

Rómába Leitchel ment át, Bolognában és Firenzében keresztül, Nápolyban pedig már vízfestésben másolja Van Dyck Danaeját. Rómában Markó Károly oldala mellett tanult, de tanult ő mindenütt s éppen tanulásának a módja az, ami annyira jellemzi.

«Leitch barátom is festett itt egy-egy eredeti jelmezes modellt. Különösen egy olasz bandita képe tetszett meg nekem, fekete bársony újjasban ábrázolva. Ezt a képet elkértem tőle másolásra. A legközelebbi napokban reggel betekintett hozzám Leitch. Meleg téli nap volt, az ablakaim nyitva s éppen azon buzgólkodtam, hogy a bandita fekete újjasát megfessek. Kértem Leitchet, miféle fekete festéket használ, mert én nem bírom azt a szép mély színt kihozni, amit ő festett. Ő is kérde tőlem, hát én miféle fekete festéket használok? Oda adom a kezébe s ő azt szó nélkül kidobta az ablakon. Én csak nézek reá, hogy megbolondult-e? Mosolyogva mondta aztán, hogy sohase használjak feketét, mert a fekete szegény festék, különösen a vízfestékben. «Never use black, black is a poor colour»; - azóta vízfestéshez soha nem is használtam feketét, még a fekete kabáthoz sem, chinai tuszt is csak tisztán a tussrajzoknál alkalmaztam.»

Emlékirataim hemzsegnek a naiv megjegyzésektől s csak éppen maga a művészet az, amiről kevés, legföljebb ennyi a mondani valója: «Genuában láttam Paolo Veronesenek egy olyan szorgalommal festett képét (amint Magdolna mossa Krisztus lábát), amilyen szorgalmat és részletezést a mester többi képein nem igen láthatni.»

1835-ben telepedett meg Pesten s itt kezdődik munkálkodásának legemlékezetesebb része. Időközben, - kompániában a szintén jobb sorsra érdemes Borsos Józseffel - fotografus műhelylyel is megpróbálkozik, az éppen erről elnevezett Képiró-utcában, de az üzlet nem sikerült. Inkább arcképfestő-művészember volt Borsos is (egy csinos, jól rajzolt, kellemesen csoportosított képe van a Nemzeti Múzeum gyűjteményében, annak a másolatát közöljük itt), nem igen férték össze Barabással, aki bizony egy kissé féltékeny volt portré után járó kortársaira. Barabást olyan régi jó patriarkális módon rekkommendálták kézről-kézre; Szemere Miklós ajánlja őt Bajza Józsefnek, Bajza megismerteti Schädellel (Toldy Ferenc) s Vörösmarty Mihálylyal. Így jut az első közt a legelsőhöz, hogy azután híre és neve biztosítva legyen mindvégig.

«Tasner Antal, gróf Széchenyi Istvánt vezette hozzám. A gróf ekkortájt házasodott meg s később, mikor egy nagyobb ebédet adott, ahol az arisztokracia több tagja is hivatalos volt, engem is meghívott s többeknek bemutatott. Így aztán egyszerre ismeretségre tettem szert az arisztokracia körében, ahol ekkor igen divatos volt az albumok, az aquarellek gyűjtése s engem sokan látogattak meg és albumomból sok aquarell vázlatot adtam el. *A magyar művész*

*annyira ritka, olyan valami «új» volt még ekkor a hazában, hogy gróf Forrayné el sem hitte, hogy művész létemre magyarul is tudok, míg egyszer meg nem hívott ebédjére és a saját füleivel meg nem győződött a magyar voltomról.*

A nevemet még ismertebbé tette gróf Széchenyi István levele. Bihar vármegye ugyanis elhatározta, hogy gróf Széchenyi Istvánt lefesteti a megyeház nagy terme számára. A gróf erre humoros levelében engem ajánlott e kép megfestésére. A vármegyéhez intézett levél így szólt:

«Tekintetes Karok és Rendek!» Tetteim olly csekélyek, honosimnak személyem iránti vonzódása ellenben annyi esetben olly érdemem fölötti, hogy igen-igen érzem, a Tekintetes Rendek kívánata is, «képmásomat bírni» nem lehet annyira jutalom - mert erre legkisebb ok sincs - mint inkább egyik példája: mennyire méltatja a magyar a becsületes tiszta honi szándékot is, és így mily édes bérre tarthat az igaz érdem számot.

Azonban Tekintetes Rendek, talán célirányosb volna, valamelly más érdemes hazafinak választani személyét, ki magasb polczon áll, mint én, s nem engem, kiben, egyenesen megvallva, csak az a kis lélek ér talán valamit, melyet festeni nem lehet, de kinek sárgás, ráncsteli képe, és soványka, törődött teste, képnek sehogy sem való.

Határon túl finnyás lenni egyébiránt nem akarok, 's ha a Tekintetes Rendek okvetlenül le kívánnak másoltatni, ellenezni nem fogom. Sőt mi több, a dolog gyakorlati részéről is bátor vagyok itt tenni néhány szót, mire, ha jól értem a Tekintetes Rendeknek hozzám intézett kegyes sorait, föl is vagyok némileg híva. 'S ugyan is:

Az országgyűlés lefolyta után - mi előtt idóm semmi új tárgyra nincs - Pesten lesznek egy darabig, míg ismét Orsova tájékán szándékozom fölütni sátoromat. Pest volna tehát a hely, hol a festés végbe mehetne, mi az által lesz teljesíthető, hogy valami, mondhatni, igen szerencsés véletlen, csak kevéssel ezelőtt hozott egy igen derék 's ügyes festőt e hazai központba. Neve 'Barabás Miklós', szülőföldje 'Erdély', mintája Olaszország remekei, melyekkel lelkesen 's gyakorlatilag összebarátkozott. Ajánlhatom, 's jót merek állani, hogy a Tekintetes Rendek - parancsoljanak csak véle - mindenestre - ha nem is egy különös és szép arcú s szép testű embernek fogják bírni a mását, ez okvetlen talpra esett munka leend, a Tekintetes Rendek palotáját mint kép elrútítani nem fogja, 's mi még e tekintetekhez is járul, a Tekintetes Rendek, midőn Széchenyi Istvánt megbecsülik, s ha lehet a hűségnek még erősb lánczaival kötik magukhoz, Barabás Miklós képirót, hazánkfiát is gyámolítják, elősegítik.

Az érintett igen becses s ritka ügyességgel bíró festőnek lakja Pesten, Nákó-ház Rak-piac.

'S most Tekintetes Karok és Rendek, alázattal kérem, vegyék nyájas leereszkedéssel e néhány őszinte soraimat, legyenek meggyőződve, soha nem szünendek meg kegyességük leszolgálásáért fáradozni, törekedni; - 's maradjanak ezentúl is Jó Uraim engedékeny Bírám, ki mély tisztelettel vagyok

A Tekintetes Karok és Rendeknek

leghűbb szolgálója  
Széchenyi István.

Pest, február 11-ikén 1836».

1836-ban választotta őt levelező tagjának a Magyar Tudományos Akadémia.

«Nem kerestem ezt, de megérdemelni igyekeztem. Már régi vágyam, belső ösztönöm vitt arra, hogy a távlat tudományát alaposan megtanuljam, de eközben Brassai Sámuel szavait követtem, hogy a tudomány olyan, mint az erény, az ember csak magában keresse jutalmát.

Sokan száraznak mondják a távlattan tudományát, de én minél tovább tanultam és fejtegettem, annál inkább megszerettem. Velencében egyszer William Leitch barátommal rajzoltam épületeket, ő ebben nagyon járatos volt s engem bosszantott, hogy az ő rajza tökéletesebb, mint az enyém. Már ekkor elhatároztam, hogy a mint valahol megállapodom, ha nincs is szándékomban az architektúrát szakmámnak választani, de annak egészen hibátlan rajzát tudni akarom, bármikor legyen is reá szükségem. Amint tehát 1835 augusztus havában Bécsbe érkeztem, első gondom egy jó távlattani munka beszerzése volt s megvettem Thibault művét, melyet a legjobbnak tartottam s amelyet azután a legnagyobb szorgalommal tanulmányoztam.

... Semmi olyan távlati tételt el nem hittem, bármely távlati munkában lett légyen is az, melyet magamnak mértanilag bebizonyítani nem tudtam, ami némelyik tételnél alapos fejtérésbe került és magát a természetet is segítségül kellett hívni. Némelyik író olyan okos, hogy csak azt adja elő, amit megtanult és szándékosan kifelejtí művéből azt, amit nem tud, de mások azt is, amihez nem értenek, megfejteni igyekeznek és eközben igen nagy bakot lőnek. 1839-ben akadémiai székfoglalómul épen azt a témát választottam, hogy a távlati munkákban is, de a gyakorlati életben is előforduló hamis állításokat vettem bonckés alá, miután megelőzőleg legalább is tizenöt különböző távlattani munkát tanulmányoztam át».

1841-ben megnősült (már ekkor jó módban él s villát is építtetett a budai városmajorban) feleségül vevén Bois de Chesne Zsuzsannát. 1843-ban nagyobb európai körútra indult. Talán már sok lesz, de londoni kalandját még citálom. A világ legnagyobb tájképfestőjét sajnálta le ott, a maga naiv akadémikusságában, a mi jó Barabásunk.

«Az akadémia tárlatán láttam két urat, amint két képet összehasonlítgatnak. Az egyik így szólal meg: «Nézd Turnert, milyen szép meleg színei vannak és Stanfield milyen hideg». - Meg nem állhattam, hogy oda ne szóljak: «A Stanfield alkotása gyönyörű szép kép, a Turneré pedig nem is kép, csak egy darab vászonnak a színekkel való betarkítása, ész, értelem és gondolat nélkül. De másutt nincs is olyan tárlat a világon, ahol ezt a képet tárlatra elfogadnák...»

Erre az előbbi úr szinte szánakozva nézett reám s csak ennyit mondott: «Milyen különbözők a vélemények!»

Mikor Pickersgilléknél elbeszéltem ezt a dolgot, az egész család reám bámult: «Oh, oh, oh, oh! Turner nagyon híres festész! He is a most celebrated artist!» Én csak bámultam rajtok.

Ezt az esetet aztán elmondtam Leitch barátomnak és kértem, magyarázná meg. Mert ha Turner képe csakugyan annyira szép, akkor nem értem az angol ízlést.

Leitch elmondta nekem, hogy ezelőtt 25-30 évvel Turner nagyon szépen festett, de azóta oly rohamosan gyöngült az elméje, hogy most már olyan, mint egy kis gyermek. Huszonöt éven innen festett képeire rá sem méltó nézni, úgy hogy legjobb barátai sem veszik figyelembe, amit mázol. De egykor olyan nagy hírneve volt, hogy nagy vagyona tett szert, 600,000 fontra (a mi hat millió forint). Számtalan ember van, a ki nem ért a művészethez és csak a név után megy, ezek még a mostani mázolásait is drágán fizetik. Így aztán megértettem én is, hogyan áll a dolog.

Pár nap múlva találkoztam Mr. Crockerrel, a budapesti lánchíd főmérnökének öcscsével, elbeszéltem ennek is, hogyan jártam, de Leitch fölvilágosított.

Crocker mosolygott.

Kérdem: mit nevet?

- Majd mondok én is önnek egy esetet Turnerről, ami valóban megtörtént. S aztán így folytatta: Egy gazdag lord is óhajtott egy Turner-festményt s ezért fölkereste őt Londonban. Meglátta egyik képét az állványon, már keretbe téve s megkérdezte eladó-e? Igen, felelte a művész. - Mi az ára? - 800 font. A lord kifizette s kérte, hogy küldje el vidékre az ő birtokára, átadván a kastélya felügyelőjének címét. Turner elküldte a képet. A kastély felügyelője forgatja a képet (a keretben nem volt karika) s utóvégre is levelet írt Turnernek, hogy legyen szíves megírni, melyik felével függessze a falra a képet?

Hát ha ez megtörtént vele, de több ilyen adoma is keringett róla, akkor ez igazolta az én állításomat, hogy a képe észnélküli színzűrzavarnál nem egyéb. De minden ilyen chaoshoz a képek jegyzékében egy-egy hangulatot keltő vers volt csatolva Spencertől, Milton vagy Addisontól.»

Turnernek ez «észnélküli színzűrzavarjait» ma már a mi művészeink is hódolattal csodálják; Barabás korában a bécsi akadémia sorompói szabtak határt a magyar művész izlésének...

A nemzeti szabadságharc nagy esztendeje Pesten érte Barabást s akkor már egész galériát főstött közéletünk előkelőségeiről. József nádort ő rajzolta le halottas ágyán...

Az idők és események viharja azonban őt, kedélyének polgári nyugalmát, alig érinti.

«Következett» - írja emlékirataiban - «az 1848-iki nagy történelmi forduló év. Én soha sem foglalkoztam politikával. Nem lévén ez szakmám, nem is értem rá tanulmányozni. S amihez nem értek, ahhoz nem szívesen szólok. Érdekeltek ugyan az események, de semmiben részt nem vettem.»

Nagy Sándor tábornok, Máriássy, Guyon, a Földváry testvérek, Görgey Arthur, Batthyányi gróf, Albrecht királyi herceg, a kis Zsófia királyi hercegnő... se szeri, se száma portréinak. 1865-ben fejezte be azt a nagy képet, mely a budapesti lánchíd alapkövének letételét ábrázolja s amelyet Sina Simon báró megrendelésére 1860-ban kezdett fősteni.

Boldog meglegettségben, tisztességben, jó módban érte meg művészkedésének ötvenedik esztendejét.

«1877-ben valamelyik alkalommal említettem, hogy most van ötven éve annak, hogy mint művész léptem ki az enyedi collegium falai közül a nagyvilágba, - Pulszky Ferenc értesülvén róla, mindjárt bejelentette, hogy ezt megjubiláljuk. Az ő vezetése alatt a képzőművészeti társulat küldöttséget menesztett hozzám s Pulszky olvasta föl Trefort Ágoston akkori kultusz-miniszter üdvözlő iratát, mely így hangzott:

«Tisztelt Művész Úr!

Örömmel sorakozom azok közé, kik Önt művészi pályája ötvenedik évfordulóján üdvözölni sietnek. A hosszú művészi pálya, mely Ön mögött áll, érdemekben szintoly gazdag, mint években.

Oly korszakban, mikor még a művésznak, épen úgy, mint az írónak és tudósnek, nemcsak a kezdet nehézségeivel, hanem az általános közönnyel is kelle, és pedig az elismerés és jutalom csaknem minden reménye nélkül, küzdenie hazánkban; amikor a magyar nemzeti művészet eszméje még alig fogamzott meg kevesek lelkében, lépett Ön a művészi pályára, saját lelke benső ösztönéből; midőn a külföldön anyagilag jobban jutalmazó állást és helyzetet biztosított volna magának, a hazaszeretet és egy még teremtendő magyar nemzeti festőművészet eszméje által visszatartva, idekötve, Ön inkább akart a hazában maradni s itt az úttörés nehézségeivel küzdeni, mint idegen nemzeteknél versenyezni a művészi dicsőségért és jutalomért.

Ma, midőn a nemzeti művészet örvendetes haladása s megszilárdulása s a nagyvilágban is elismerést nyert művészeink hírneve mindnyájunkat örömmel tölt el, Önt kétszeresen boldogíthatja az öntudat, hogy az eredmény kivívásában a kezdeményezőké az érdem nagy része, akik közt Ön az elsők közé tartozott, s a magnak, melyet elvetett, gyümölcsét is megérheté. Fogadja ezért még egyszer szerencsekívánataimat, a legszívesebb óhajtás kíséretében, hogy ez örömet még soká élvezhesse s a művészi pályán még soká munkálkodhassék. Budapest, 1877 december hó 2-án. Trefort s. k.»

A jubilaum alkalmából az írói és művészi kör bankettet rendezett. 1883-ban ért az a kitüntetés, hogy királyunk a vaskorona-rend III-ik osztályának lovagjává nevezett ki. 1886-ban, szeptember hó 14-én, mint a magyar tudományos Akadémia ötven éves tagját, az Akadémia megbízásából Trefort Ágoston elnök és Fraknoi Vilmos titkár üdvözöltek.»

1897 őszén kezdett ereje gyöngülni s a következő évben, 1898 február tizenkettedikén halt meg. Tíz nap híjján, nyolcvannyolc esztendőt ért.

Halála után kiállítást rendeztek művészi hagyatékából.

És sajátságos, a kiállításon Barabás, akit a körülmények, a hazai viszonyok s a megélhetés gondja, utóbb pedig a vagyonszerzés vágya szinte kizárólag portréfestésre készítettek, akit el se igen képzeltünk másnak, mint éppen arcképfestőnek: a kiállításon apró tájképvázlataival lepte meg a műértőket... Ő, az arc hasonlóság oly bágyasztóan pedáns mestere, e kis rajzjegyzetek tanúsága szerint csudálatos fogékonysággal bírt a természet pillanatnyi változásai iránt s fejlettebb művészi viszonyok közt esetleg talentuma is nemesebb zamatot nyerhetett volna. Így teljesen elzsáneresedett s a tömérdék többé-kevésbé sikerült arcképen kívül néhány sablonos kompozíció (Galambpósta; Paraszt lakodalom; Vándor cigányok, stb.) és zsáner alak maradt utána.

Hiányzott belőle a művészi önelégedetlenség, a telivér talentum e sarkantyúja; teljes mértékben megvolt ő elégedve magával...

Hisz' nem jutott ingyen semmihez, megszenvedett, megküzdött azért, amit magáénak vallhattott s megadta néki a sors azt is, hogy megérje, mint terem itthon magyar társadalom, magyar művészet, az árvíz elmosta kis városból mint támad a palotás Budapest. Ahol úgyszólván ő volt az egyetlen magyar művész, ott, élte végén, már egész gárda vallja őt, tisztelettel, sőt kegyelettel Nesztorának.

Volt része szenvedésben és megpróbáltatásban, de volt, mennyi sok apró sikerben is! A középszer boldog harmóniájában élte meg a nyolcvannyolc esztendőt...

Amiből a lángelmének ritkán, vagy talán sohasem juthat: ő boldog ember volt s ezt pazarul megérdemelte.

## LIGETI ANTAL

1823-1889

Van-e a hatvanas éveknek olyan fiatal magyar művésze, aki hálával ne tartoznék Ligeti Antalnak? Biztatott, buzdított, segített, - ő volt a kezdődő magyar művészet Kazinczyja, kevés híjján azt mondhatnók: ő maga a kezdődő magyar művészet. Akinek kezében ecsetet vagy ceruzát látott, azt üdvözölte és lelkesítette, mint a széphalmi Mester a múzsafiakat - s ő is megtalálta a maga egy-két igazi Berzsenyijét.

És ha hálával tartoznak néki sokan az egyesek közül, bizonyosan legtöbbször tartozik néki a magyar művészet ügye.

Tisztelettel tekinthetünk jó elsőrendű műveire, a szorgalmas, lelkiismeretes, az egyre tanuló talentum e böcsületes és meggyőződéssel telt munkáira, - de ezeknél értékesebb és termékenyítőbb volt az, amit a magyar művészet megteremtésének dolgában apostolkodott.

Kivált Ligeti Antal és Orlai Petrics Soma buzgólkodásának eredménye, hogy a Képzőművészeti Társulat szerencsésen létesült.

Tanulságos korszak ez.

Barabás Miklós, Dunaiszky László, Henszlmann Imre, Harsányi Pál, Rosti Pál, Telepy Károly, Thán Mór, Skálniczky, Orlai Petrics és Ligeti fogtak kezét az új Társulat keretében, hogy megbuktatván a korán elvényt, hazafiatalanul sáfárkodó Pesti Műegyletet: szigorúan nemzeti irányban működjenek. Alapszabályaikban kimondták, hogy csak hazai festők és hazai képfaragók műveit állítják ki, évkönyveket s műlapokat bocsátanak közre; a társulat titkára, Plachy Ferencz hirdette: «Feladatunk nemcsak teremteni művet, de teremteni egyszersmind közönséget is, mely a művet megkedvelje, megértse és megszerezze.»

Lassan ugyan, sok viszontagság s küzködés után, szerencsésen áttengődve a súlyos és inséges 1866-ot, kezdtek közeledni a célhoz; ők maguk alig érték el, - hisz mi sem vagyunk még a célnál! - de meg volt az az erkölcsi elégtételük, amit a faültető érez, látván a csemetén az első kis gyümölcsöket. Majd megnő az a fa már most, ha mi is úgy vigyázzuk, óvjuk és ápoljuk, mint azok az áldott emlékü emberek, akik ültették, nem is a maguk, de önzetlenül, a jövő nemzedék számára. Önzetlenül!... Hisz' ők is talentumos emberek voltak, ha csak magukra gondolnak, mehettek volna ők is, annyi több után, idegenbe, gyümölcsöt szedni.

Itthon maradtak, küzdeni, mi érettünk, a magyar művészetért. És valahogyan csak megélték ők is, idehaza.

De hogyan?

Jellemző, hogy e korszak magyar művészei közül azok, akik külföldön tanultak, - mert kénytelenek voltak külföldre menni, ha tanulni akartak, - hazakerülvén, úgyszólván sterilizálódtak. Talentumuk eljut a fejlődés egy bizonyos fokáig s ott megáll: nem romlik, de nem is javul, zamatosabb nem lesz, éppen mint a főzött bor. Igen, mert akkor már nincs élet benne, nincs a ki éltesse: nincs publikuma.

A magyar művészek másik része pedig, aki idegenbe kerül s ott is marad: szintén így jár. Így, mert elvesz gyökerei alól a tápláló talaj, a hazai föld, - elvesz ő a mi számunkra s elveszti saját magát is. Mert hazugság az, gyalázatos, galád ámitás, - nincs kozmopolita művész, csak nemzeti művész van s ha az a művész nemzeti tartalma alapján nagy, meghódol azután néki az egész világ.

Az Anteuszokat, akiket fölkaphat az anyaföldről, meg is fojtja azokat a kozmopolitizmus Herkulése.

De hát dilemma ez!... Akár itthon, akár odakünt, teljesen ne boldogulhatott volna a magyar művész?... Nem, abban a korban idehaza nem boldogulhatott teljesen a magyar művész, talentuma se hozhatta meg minden gyümölcsét, - de hálánk az övé, azoké, akik itthon maradtak s részben fölálodozták magukat, hogy majdan mi boldogulhassunk.

Ezek a magyar művészet honalapító hősei. Ezek az úttörők.

Azokat, akik idegenben erőtlenedtek el, - ha még olyan hangos volt is néhány esztendeig a diadaluk, - azokat, lesz majd idő, amikor egyszerűen csak sajnáljuk... Kár értük, a mieink lehettek volna. A magasztalásban, amivel őket illetően, magunknak tetszelgünk, több a hiúság, mint az okos sovenség.

A honalapítók közül való az áldott emlékü Ligeti Antal is.

Maradt sok szép képe, - s gyönyörködve bennük, még szebbnek látjuk valamennyit! Hisz annyi hálás meghatottság fűzi e derék ember emlékéhez a magyar művészet krónikáját. Az ő képeit - csak úgy, mint e kezdő korszak itthon dolgozó többi művészenek alkotásait - lehetetlen elfogódottság nélkül néznünk s ne is nézzük az idegen nációk remekein tanult kritikus összehasonlító szemével. Inkább csak szeressük, mert a mienk, mert ezek nélkül ma se volna még haladottabb művészetünk.

Jusson eszünkbe sokszor, hogy például ez a művész, Ligeti Antal, mennyire szerette hazáját, az ecsetet is letette s kardot fogott, amikor arra volt szükség. Igen, amikor nagy keservesen kijuthatott tanulni külföldre, kitört a szabadságharc: ő habozás nélkül sietett haza, honvéd lett és csak a forradalom után ment ki ismét Firenzébe. És azután megint, éppen a legszomorúbb korszakban, amikor olyan halálos csönd, olyan menthetetlennek látszó pusztulás volt idehaza: dehogy maradt volna ő idegenben, - bizony hazajött. Élt, ahogy élhetett s magával törődött kevesebbet, a nemzeti művészet ügyét hordozta lelkén. 1868-ban őt nevezték ki felügyelőnek a Múzeum képtárába; újra rendezte a gyűjteményt, amire annak az elhanyagolt lomtárnak nagy szüksége volt; amikor a régi képeket átszállították az Országos Képtárba, ő vetette meg alapját modernebb képgyűjteményünknek s azután ő fejlesztette tovább. Munkácsy és Mészöly biografusa a megmondhatója, mit tett Ligeti értük ott a Múzeumban s tett mindenkéért, a ki oda került művészi ambícióval és valamelyes hivatottsággal.

Élettörténete s művészi pályája egész és egyenes.

Nagy-Károlyban született, 1823-ban. Apja kereskedő-inasnak adta Kolozsvárra, de a fiú, amikor csak hozzájuthatott, szivesebben rajzolgatott s bújt a könyveket. Már kereskedősegéd volt, amikor megismerkedett Kolozsvárt a később bukaresti udvari festővel, Szathmáry Károlylyal, annak a munkájában gyönyörködött s attól tanult. Szathmáry serkentésének is nagy része volt abban, hogy Ligeti szakított mesterségével s 1845-ben nekieredt, még pedig gyalog, Itáliának, azzal az erős elhatározással, hogy ő festő lesz. Pénze alig volt, - tömérdek fáradság s nélkülözés után, keresztül vándorolván Lombardia apróbb városait, lekerült Firenzébe, Markó Károlyhoz, aki barátságosan fogadta. Ott ő maga vette észre, mily keveset tud és mennyit kell még tanulnia, ha boldogulni akar; elhatározta, hogy a müncheni akadémiára megy tanulni. Ezt a szándékát Markó is helyeselte. Előbb azonban legyalogolt Nápolyig, gyönyörködött az olasz művészet remekeiben s ezzel is teljesebb lett művészi kedve. Szeretett volna Markó mellett maradni, de erről szólni is alig mert a mesternek: Ybl Miklóssal közölte, mily boldog lenne, ha Markó tanítványának fogadná!...

Már Münchenben volt, amikor Ybl értesítette, hogy Markó hajlandó őt tanítani. Azonnal indult vissza Firenzébe s Markó vezetése alatt dolgozott 1848-ig.



A szabadságharc hírére hazajött, kardot kötött s 49 végén tért vissza Firenzébe, Markóhoz. A határon bajos volt kijutnia, - a néhai szatmári főispán, Jelasich sógora, Vécsey báró szerzett neki útlevelet.

Egy esztendeig dolgozott szeretett mestere, Markó oldala mellett, akiért rajongott, akit csudált, eleinte aprólékosan utánzott s akinek hatása nyomot hagyott Ligeti művészetén minden időkre.

A természetet kissé mindig Markó szemüvegén keresztül nézte, bár izlésük a tájak megválasztásában nem egyezett: Markó a rendesen kisebb terület részletszépségeiért lelkesedett s azt dolgozta aprólékos gonddal: Ligeti szélesen tárt karral messzi mérföldekről öleli képére a tájból mindazt, amit csak lát, s ha Markó képein több a klasszikus poézis: a nagy stílus, - persze ez is a tájképfestés Pousinesen neo-klasszikus értelmében, - a nagy stílus Ligetié.

Eredetiségének fejlődését esztendőkre megzsibbasztotta Markó s ez nem is történhetett más-ként; később, idehaza, azonnal magyarosabb irányban próbálkozott, apró zsánereket lesett el a falusi életből, - de mielőtt lelke színültig telhetett volna nemzeti zamattal, elment Keletre s amit negyedfél esztendő alatt ott tanult a természettől, az megmaradt szemében, színlátásában, a palettáján is megmaradt, élete végeig. A vörösen alkonyodó napfényben izzó sivatag oázisának színei, a pálmák, a keleti ég és a többi, aminek Ligeti képén mindig annyi a reminiscenciája, hogy biz ő haza teljesen soha, soha nem került; föstött légyen a Balaton partján vagy az erdélyi hegyek közt, Itália s a messzibb Kelet ott lebegett a szeme előtt.

1850-ben került haza. Családja nem támogatta. Csavargó lett belőle, éhenkórász piktor, elveszett ember, - ki törődne az ilyenekkel, boldoguljon, ahogy tud!...

Közel a határhoz, Sopronban telepedett meg.

Itthon, a magyar művész számára akkoriban egy-egy portré-megrendelésen kívül egyéb nem akadt, - ebből tengődött Sopronban ő is, vagy kilenc hónapig portrék után futkosott. Azután Pestre vándorolt s biz itt se volt a helyzet sokkal külömb. Barabás Miklós szerzett számára néhány szerényke arckép-megrendelést.

Végre is megkönyörült rajta a sors, - nem, mégsem olyan mostoha az a sors! mintha respektálná az erősakarátú művész-embert ő is! - Károlyi István grófnak megtetszett öcscsénél, György grófnál a fiatal Ligetinek egy képe, megkerestette őt s kivitte magához a főthi kastélyba, hogy dolgozzék hát ott kedve szerint. És nem úgy bánt vele, hogy a művész el ne fogadhatta volna jószágát, mert megbecsülte, szinte baráti kézzel nyújtotta neki a segítséget s olyan helyzetet biztosított számára a kastélyban, hogy a főúri vendégek se veregették meg-alázóan a kis piktorca vállát. Jó két esztendőt töltött Fóthon Ligeti, szüntelen dolgozva, haladva; Károlyinak igaz gyönyörúsége telt az ő művészetében, hitt és bizott benne s az ő eszméje volt, hogy menjen a színes Keletre. Utazni küldte és gondoskodott, hogy jó szerrel utazhassék.

Ligeti negyedfél évig járt Keleten. Megfordult Egyiptomban, Palesztinában, volt a Lybanuson. Jaffán s Damaszkuson át jutott Ciprus szigetére, onnan a Rodusra s keresztül-kasul bolyongva a görög szigeteket, megjárván Máltát és Sziciliát, útját úgy irányította, hogy a telet rendesen Rómában tölthette, javítva, rendezve, feldolgozva dús útijegyzeteit.

Álljunk meg egy pillanatra az útijegyzeteknél.

Halála után, 1890-ben, kiállították és eladták művészi hagyatékát s akkor láttuk, mily becsesek voltak a keleti úton készült vázlatok. Mennyi reális természetűség, mily sok és közvetlen tömörítés a kép vászonra fogásában!... Az eredeti, az egyéni jellemzésnek mennyi ereje - s ezt hogy morzsolja szét, mennyire elgyöngítette azután a kidolgozás folyamán valami iskolás sablon, amire az a kor ráfogta, hogy az a klasszicitás, holott bizony nem egyéb az

gyorsan avuló modornál, bármennyire tiszteletre méltó benne a technika tökéletessége. Eredeti, egyéni előadási módról, a művészt oly individuálisan jellemző kézírásról szó sincs, - de ezt nem is keresték, erre nem is törekedtek annak a kornak a talentumai. Ligeti sem. Már pedig, éppen vázlatai bizonyítják, hogy nyersen mennyire meg volt benne az ehhez való képesség! Annyira meg, hogy tévesen jellemezné őt, aki csupán készre dolgozott képei után formálna véleményt művészetéről.

1856-ban ismét visszakerült a főthi kastélyba s ott is maradt, míg csak meg nem nősült, 1861-ben.

Hazatérvén, a pesti Műegyletben állította ki egyik keleti tájképét (Sahara) - ennek köszönheti, hogy egy csapásra híre s neve került itthon is. A kiállítási sorban az ő képének jutott az egyes szám s Jókai írta akkor róla, a kiállításról szóló beszámolóban: «Nem igaz, hogy finis coronat opus, mert az initium koronázza az opust.» Ez a kép - forró homoksivatag, vörösen alkonyodó napfényben, karavánnal s pálma-ligetecskével, - feltűnést keltett a londoni nemzetközi tárlaton is, ahol a magyar csoportban volt kiállítva.

Azt az állást, amelyben oly sokat tett a magyar művészetért, a múzeumi galéria felügyelő-ségét, 1868-ban kapta meg; utóbb egyik vezető szerep az övé lett nemzeti művészetünk ügyeiben, tagja volt az országos képző-művészeti tanácsnak, vezető a kezdesére megalapított Képzőművészeti Társulatban.

Derült kedvű, szivességre mindig kész, de emellett ép judiciumu ember; szorgalmas, fáradhatatlan, munkájában s élete berendezésében is rendszerető, - tisztelés, becsülés vette körül.

A nyolczvanas években betegeskedni kezdett. 1888-ban gégebaj vette elő, gyógyitgatta, de 1889 tavaszán veszedelmes jelleget öltött a baj s a nyár végén Tusnádra menekült. Ott is dolgozott még, - hangja alig volt, teljesen berekedt. Az ősz végén vissza jött Pestre, egyre dolgozott, de keze már annyira reszketett, hogy olykor könyezve tette le az ecsetet; Wenckheim Frigyes gróf arcképét fejezte be novemberben s amikor elkészült vele, ő maga mondta:

- Megfestettem utolsó képemet.

És igen, ez volt utolsó képe.

Műtermébe naponkint föl járt a Nemzeti Múzeum első emeletére, elnézegette vázlatait, régi úti jegyzeteit s feleségének, aki féltve óvta őt minden fáradságtól, azt mondta:

- Szerettem megnézni rajzaimat s ha odafent ülök, képzeletemben elvonul előttem valamennyi képem...

Azután, az utolsó napokban, leteperete a láz, delirált, környezetét többé nem ismerte meg, - január ötödikén este meghalt.

Nagyon sokat dolgozott, - képeit szívesen vették főuraink s főpapjaink.

Művészetét elég híven jellemzi a múzeumi Ligeti-gyűjtemény; sok sikerült alkotása van a főthi kastélyban; az Akadémia egyik termében van négy magyar képe, ezek közül kettőt a Kormány, kettőt néhai Kubinyi Ferenc főstetett; a Kormány megrendelésére főstöt Vajda-Hunyad várát is. Vásárlói közé tartozott Simor, Samassa, Széchenyi Béla gróf, Ipolyi a püspök, Tarkányi kanonok, Forster Gyula, Szentkirályi Albert és Kálmán, Bartalus István; Berlinbe, Plessz herceghez is került néhány műve.

Jelesebb alkotásai: Betlehem, Palermo, Taornima, Girgenti, a Cédrus-erdő, Názáret, Régi sírok a Libanon hegyén, Mar-Saba kolostor a Kidron völgyében, Kápri, - s egy-egy magyar tájképe is sikerült.

A pongyolaságtól irtózott s képeit ki nem adta kezéből, míg azokat, sokszor bizony túlságosan, be nem fejezte. Következétesen, első próbálkozásaitól kezdve, azon iparkodott, hogy a kép a szó szoros értelmében kép legyen, - hangulat, érzés, impresszio, művészi ötlet, sőt maga a poézis, mind csak azután következik s olykor el is marad, de a képei, azok igazán képek, a szó leglelkiismeretesebben vett polgári értelmében. Ligeti szerette az olasz eget, a tengerparti nagy távolságot, a ragyogó napfényt. Erdőket csak a távolban mutat, kékes, violás fodrozatokban. A fák nála, - ha csak nem pálmafák - alárendelt szerepet játszanak. Képein az előtér rendesen kopár, vagy sziklás, vagy valami partszakadás; a sziklákat gondosan, érelyesen föstötte meg. Tájképein az elrendezést bizonyos szinpadiasság jellemzi. Középpütt a kép magva s messze távolban halványodik a határ; alak kevés; figurális képeket nem igen festett.

Előkelő, nyugodt, gyöngéd, - kellemes, világlátott, kifogástalan modorú jóbarát az ő képe az ósdias, tartózkodó ceremóniával, a hatvanas évek módija szerint berendezett szalonban.

## THÁN MÓR

1828-1899

Thán Mór is azok közé a jó magyar érzésű művészeink közé tartozik, akik küzködve, nem csüggedve, bízva a jövőben, idehaza keresték a boldogulást s már ezzel rászolgáltak a nemzet hálás elismerésére.

Működésének javakora együvé esik a magyar műizlés első jelentkezésével, sőt talán, az az ő legnagyobb érdeme, hogy oly szorgalmasan járult a művészet után való kívánczóság ébresztéséhez.

Sikereit s az országos elismerést akkor aratta, amikor végre, valahára, a hatvanas évek felé, már panaszkodtunk is, hogy milyen mostoha nálunk a képzőművészet sorsa.

Históriai kompozícióit kőrajzokban ismerte a vidék s Pesten - a Múzeumban és a Redutban - Thán képei előtt kezdte észrevenni a közönség, hogy Barabás bácsi portréi mellett valami egyébire is szükség volna már, ha magyar művészetet akarunk teremteni...

A Vasárnapi Ujság krónikása, 1869-ben, Thán Mórt magasztalván, keserűen panaszkodik:

«Mily mostoha körülményekkel küzd nálunk a képzőművészet s kiket e pálya harcosává avat nemes ösztönük, mily kellemetlenségekkel, részvétlenséggel és nélkülözéssel küzdenek!... Hanem ez is sokszor el volt már mondva, s csak azért említjük meg, hogy ismételjük amaz igazságot, mely szerint a valódi hivatás és tehetség széttöri az akadályokat, s mint a repkény a kopár falakon, belső ereje folytán megizmosodik s hatalmasan szétterül. A ki tudja, hogy nálunk - hol főuraink pazar bőkezűsége annyira ismeretes - a képző művészet az arcképezés, egy-egy életkép vagy kisebb tájkép által már kielégíti a műpártolás legmagasb igényeit, az elképzelt, mennyi küzdelemmel kell megbirkóznia és mily sokszor kell győzni (anélkül, hogy ezt pihenés követhetné,) míg valaki oly polcra jut, hogy mint történelmi festész a művészvilág előtt is (melynek mi alig képezzük egy kis zugát) tisztelt és ismert nevet vívhatott ki magának. Thán Mór ezek közé tartozik és tisztelet, elismerés mindazoknak, kik még mellette szintén ezek közé tartoznak s kik festészetünknek nemcsak alapját vetették meg, hanem kitartóan és nemes buzgalommal törtek előre, hogy festészetünket az általános színvonalra emeljék. Nagyon tanulságos lenne elsorolni mindazon festményeket, melyeket Thán készített, míg aztán lehetőségessé vált, hogy egy-egy történelmi műhöz kezdjen. A megrendelt arcképek egész sokasága áll ezek közt. A művésznek sokszor kellett mesteremberré lenni, hogy aztán legyen egy napja, melyen becsvágyának rendezhessen egy kis ünnepet. Midőn Thán, Róma festészeti kincseit tanulmányozta, ott találkozott a híres Corneliuszal. A nagy művész fölismerte csakhamar a tehetséget, s midőn látta, hogy kisebbszerű munkával foglalkozik, meglehetősen kíméletlenséggel róttá meg, pénzkereséssel vádolva Thánt, holott tehetsége nagyobb művek alkotására utalja. Cornelius nem tudta, mit tesz magyar művésznek lenni. Akkor még az a szerény állami segély sem volt, melyben a kormány most részesíti a művészetet. Egyedül a pesti műegylet volt a hazai művészet kimondhatlan szerény Maecenása.»

E keserűségben fogantatott a ma már izmosodó nemzeti művészet s tisztelettel gondolunk Thán első magyar kritikusaire is, akik őt oly szívesen, annyi hévvel magasztalták, hogy fogyatkozásait észre sem vették. Buzdították ezzel magát a művészt s lelkesítették a közönséget. A művész ugyan, élete vége felé egy kicsit megsínylette a korai korlátlan dicsőítést, bizonyos türelmetlenség bántotta mások sikereinek láttára, aggasztotta, hogy túlszárnyalják, - de, nyilván, vigasztalást lelt hazája művészetének tett nagy szolgálatait tudatában.

Ó-Becsén született, 1828 június ötödikén. Bátyja, Károly, a magyar tudomány egyik büszkesége, Pesten dolgozott s ő is Pestre jött, hogy jogot tanuljon. Szeretett rajzolgatni; megismerkedett Barabással s elhatározta, hogy nem törődik ő a Corpus Jurissal: művész lesz!

Beállott Barabás tanítványának s rendszeresen tanult tőle rajzolni.

Apáti névvel, mint zsánerfestő, az ötvenes évek elején kezdte meg művészi munkálkodását s 1852-ben Buslakodó parasztleányát már dicsérik az ujságok. Kellően iskolázott, intelligens fiú lévén, mindjárt eleinte valami tartalmasabbat akart alkotni. Alig hogy hozzá tanult az ecsethez, föstött egy oltár-képet, Mária menybemenetelét (ez a kép negyvennyolcban pusztult el, Ó-Becsén) s tapogatózott a magyar historiában is, megföstvén Wesselényi Ferencet és Széchy Máriát.

A szabadságharc riadója elől se vonult félre. A fegyvert nem bírta, de ott járt a táborban, Görgeit követte Világosig, érdekesnél érdekesebb rajz-jegyzetekkel töltve meg vázlatkönyvét.

Világos után, 1850-ben, Bécsbe ment.

A nálunk is népszerű Rahltól akart tanulni, aki akkor nyitott föstő-iskolát. Megmutatta Rahlak harctéri vázlatait s a derék osztrák szívesen fogadta őt tanítványai közé. 1851-ben egy magyar barátjától érkező levél gyanúba keverte a bécsi kormány előtt: elfogták, két hónapig csukva is volt, de ami annál nagyobb baj a magyar művészetre, vázlatait is elkobozta s tűzre hányatta a bécsi kormány. Milyen becses ereklyék lennének azok a rajzok minékünk ma már!...

Ez is jellemzi különben az akkori viszonyokat s Thán Mór egyéniségének alakulásában is erős nyomot hagyott a két hónapi bécsi fogság.

Egyébként sem volt az a féktelen, magának utat akár ököllel törő temperamentum: itthon akart boldogulni s meg kellett alkudnia a körülményekkel.

Oh, azok a körülmények!... Ez a mi osztrák szomszédságunk!...

Bécsre voltunk utalva, Bécsen át kaptuk a nyugati művelődést, holott soha semmiben, de egy parányi szellem-rokonság se volt a magyar s német között.

Művészeink kénytelenek voltak Bécsben tanulni. Az osztrák szellem, a Rahlok, a Waldmüllerek irányították fiatal művészeink első lépéseit s Bécsből tovább jutván, a bajor génusz se volt sokkal rokonabb: a magyar temperamentummal annyira ellentétes, a magyar karakterhez annyira idegen német szellem hatása alatt csirázott a magyar művészet s ennek az íze meg-érzik máig is még művészeink munkáján.

Igy tanult Thán Mór is.

Nekrológusában olvassuk, hogy nem bírt olyan erős művészi egyéniséggel, mint szintén Bécsből indult kortársai közül például Zichy Mihály, akinek tüzes eredetisége nem engedte magát nyüggözni, vagy mint Lotz Károly, aki az akadémikus hagyományok merevsége helyébe önerejének plasztikáját és képzeletének tartalmát helyezi. A mostoha helyzet pedig, mely akkor a művészeket itthon várta, szintén nyomait hagyta Thán Mór fejlődésén. Gondosan őrizte Bécsben fáradsággal szerzett ismereteit s amikor a fényes művészi alkotások világában, Itália klasszikus képtáiraiban, Franciaország merészen előretörő és újjáélesztő festészetében oly különbség tárult elébe, - akkor gazdálkodó megfontolással mérte meg, hogy művészi pályájában a jobban végzett munkát hol találhatja föl. Azonban elsőrangú művészi föladatakra vállalkozott, a történeti festészetben járt elül, a hazai história, majd a legenda és a görög klasszikus világ elevenültek meg ecsetje alatt. Egyszer a mélyebb invenció, a közvetlen inspiráció, máskor a tanulmányi időszak hatásai... Érvényesülési vágyának minden esetre számbaveendő tényezője, hogy erejével szabadon nem rendelkezett, hanem alávetette azt a

körülmények szigorúságának. Hiszen java korában, amikor legdúsabban lüktetett benne a fiatal művészi vér, - kénytelen volt alkalmazkodni a «birodalom művészetéhez» s ennek a művészetnek főtanácsadója és szakértője a bécsi festő-akadémia volt. Tudni kell, hogy képet akkoriban itt Pesten a bécsi műkereskedők rendeltek; tudni kell, hogy Thánra például a pesti Redut falfestményeit a bécsi kormány helybenhagyásával bizhatták csak, miután őt e munkára bécsi professzora, Rahl, melegen ajánlotta; tudni kell, hogy az «Ember tragédiája» képét 1864-ben a bécsi kormány vásárolta meg a Belvederének és a Muzeum lépcsőházába szintén a bécsi kormány megbízásából festette magyar közművelődési és történelmi képeit... Mert a hazai műpártolás még csak olyan volt, hogy Pest városa egy müncheni művésznél rendelte meg József nádor szobrát, müncheni kőfaragókkal készíttetett Szent-Háromság szobrot a belvárosi plébánia elé; az Erzsébet-téri kioszk falképeit bécsi művész mázolta... Magyar piktorra nem adtak itthon semmit.

Persze, hogy kénytelen volt megalkudni a körülményekkel Thán, - miután már be is kóterezték volt Bécsben, - ha boldogulni akart idehaza.

És ez a megalkuvás, ez jellemzi egész művészi pályáját, ez jellemzi téma választásait, habozásait, többszörös irányváltóztatását, próbálkozásait, de még festői technikáját is ez.

Bécsben még Rahl biztatta, hogy fösse meg egyik vázlatát: «Nyáry Lőrinc és Pekry, Szolnoknál» - s e magyar tárgyú képét megdicsérték a bécsi múkiállításon is.

Bécsből, Németországon s Belgiumon át, Párisba utazott; a franciák szabadabb művészetét túlkönnyednek, fölületesnek találta. Egy évig maradt Párisban, egyre vágyva onnét Itáliába, de előbb elkészítette ott, Latinovics Lajos megrendelésére a «Mohácsi csata» című képét (1857); a képet Tomori Anasztáz rajzolta kőre s mint a Hölgyfutár melléklete terjedt el nálunk országszerte; e képet a Vasárnapi Ujság is közölte, fára metszve.

Párisból, Pestre tért vissza.

Itt részt vett a Műegylet pályázatán s a díjat megnyerte «Imre király és Kún László» című festményével.

Ezután sietett Itáliába. Három évet töltött Rómában; kenyerét maga kereste, sokat nyomorgott, de el nem csüggedett soha. Szina Simon báró megrendelésére festett két nagyobb méretű képet Homérosz Odisszeájából.

Itáliából az 1859-ki hadjárat kényszerítette őt haza. Pesten telepedett meg; egymásután még két díjat nyert a Műegylet pályázatán s azután portrékat és oltárképeket füstött, míg végre, 1863-ban, megkapta a Redut képeire a megbízást. (A hazai folyók allegóriái a táncterem boltozatán; Atilla lakomája a csemege teremben; a hat allegorikus alak s Argyilus megérkezése Tündérországra a lépcső teremben.) Ezt, Lotz Károly társaságában, befejezván, - ugyancsak Lotz Károlylyal együtt kaptak megbízást, szintén a bécsi kormány helybenhagyásával, a Muzeum lépcsőházának falfestményeire.

Portréi között vannak Batthyány Lajos gróf és Deák Ferenc arcképei; füstött néhány zsánert, de akkor már egész sora volt történelmi, ó-klasszikus és allegorikus, meg vallásos képeinek; nevezetesebbek Zápolya és Izabella; Délibáb szerelme a Nappal, amely a párisi kiállításon is szerepelt; Medor és Angelika, Ariosto «Orlando Furioso»-jából(a Muzeumban); Francesca da Rimini; Krisztus keresztelése; Amor és Psyche, Pejachevich gróf megrendelésére; Zápolya halála (1864); az Ónodi országgyűlés; Csák Máté; Hunyor és Magor, Arany János «Buda Halálából»; Martinuzzi aláírta a lemondást Izabellával (1869); Ujoncozás; Szent Cecilia.

Saját jegyzetei szerint, 1865 májusáig, öt év alatt, kilencvennégy képet festett s ezek közt huszonnégy történelmi és nagyobb életképet, ötvennégy arcképet.

Művészi iparkodásáért megkapta a hivatalos elismerést is: a koronázás alkalmával a Ferenc József-rendet.

A hatvanas évek szelid kritikája szerint: «Thán műveiben azonnal feltűnik a klasszikus minták tanulmányozása; semmi mellékes eszközökkel nem keresi a hatást, minők az eszmék élére állítása (?), a színek keresve keresett élénksége, vagy a világítás szinpadias alkalmazása. Mindig természetes és művészi óhajt maradni. Rajza szabatos, könnyed; alakjai nemesek, hajlékonyak s a mozdulatokban természetesek; az arcok kifejezők. A csoportozatokat művészien rendezi el s fölösleges alakokat (?) hiában keresünk kompozícióiban. Színezete élettéljes, természetes, kirívó színekkel soha sem találkozunk nála. A testrészek meleg színezete mindenkinek feltűnhetik. Éles világítást sohasem használ; sőt a félhomályt szereti legjobban. Képei nem ragadják meg erőszakosan a figyelmet (!), de annál éberebb figyelmet költenek a műismerőben, aki az egészben úgy, mint a gonddal dolgozott részletekben, ott találja az egészséges művészi elemeket...»

Szorgalmasan dolgozott a muzeumi lépcsőház képein, az ő nyugodt, semmit el nem siető s a bécsi kormányt sem nyugtalanító fantáziájával válogatván alkalmas témákat a honfoglalás és a magyar kultúra jeleneteiből, a Volgától a Lánchidig, Attilától Széchenyi István grófig.

Mi már csak nagyon mérsékelten, inkább pietásból gyönyörködünk e képekben; a következő nemzedék aligha talál bennük egyebet, épen csak a Thán korának művészeti - s részben politikai viszonyait magyarázó festett adatoknál.

Kora is gyorsabban haladt, mint ő; a körülmények, amelyekkel ő egy egész életre eleve megalkudott, szintén változtak; politikai szabadságunkkal együtt szabadul föl művészetünk is.

Az új nemzedék kezdi észrevenni, hogy dédelgetett művésze mind csak egy helyt áll, észreveszik, hogy mily vékonyka benne az eredetiség, felfogása ridegen akadémikus, történelmi érzelme merőben krónikaszerű s talentuma, bármint facsarja, poézist alig-alig csöppent... Színérzése szürke, előadása sablonos... Jó magyar érzése is lehült a német iskola hűvös levegőjében; a szándéka maradt magyar, de lojálisabb, mint amennyire bátor s annyira óvatos, meggondolt, hogy bennünket se tüzel, inkább csak kijózanít.

A lelkesedés csappant, alig-alig dicsérték őt, akik eddig magasztalták; az új, a valóra törekvő irány elhódította közönségét s már-már rebesgették, hogy Thán csak jó illusztrátor...

Ez elkedvetlenítette, itt hagyott bennünket, elvonult Itáliába; neheztelt s önmagával is meghasonlott.

A hálás megemlékezés mégis csak feléje fordult s 1890-ben, Ligeti halála után, őt hívták meg a Nemzeti Muzeum képtárórének.

Elfogadta, hazajött; kedvetlenül, zárkózva élt hivatalának s élete vége felé, amikor már lehetetlen, meg-megpróbált újra egyezkedni önmagával, de bizony sohase tudott megbocsátani a haladó kornak. Nyugalomba vonult. Lement Triesztbe, leánya családjához s rá egy esztendőre ágyba döntötte az influenza.

1899. márczius tizedikén meghalt.

Művészetét, ahogy azt ma látjuk s már szabad és éppen művészetünk érdekében kell is már ily elfogulatlanul látnunk: valami Barabásos száraz racionalizmus jellemzi, amelynek alapja a fegyelmezett, erős megfigyelés. Tehetsége, egyénisége hajlékony, engedelmes éppen akkor, amikor a forradalmi magyar temperamentum legdaliásabban érvényesült. Rajza intelligens, karakter nélkül szolid, de merően konvencionális és hovatovább unalmas. Fantáziája tapadó s túlságosan jól emlékezik mások, a mesterek képeire, de a mestereket nem valami szerencsésen válogatja; magyar karakternek túlságosan a német akadémikusok közül válogatta. És

mégis: az élet, a valóság, a história sokkal kevésbé romantikus, mint azt ő hitte és mutatta. Színei súlyosak, skálája barna, szüntelen galéria-tónus.

Soha ő nem jut, beleélvén magát egy-egy történelmi eseménybe, Matejkósan tiszta vízióhoz, olyan realiztikus megoldásához egy-egy régi eseménynek, ami csak akkor sikerül, ha érzése és fantáziája, ha tudása és bátorsága a történelmi távlat fókuszába segíti a művészt.

Ő a német sablonból nem tudott szabadúlni, bár öregkorára meg-meg kísérli a színek, a formák realiztikusabb felfogását s előadásában is alkuszik a valóval, enged az élet igazságának és ehhez simul technikája is. Ilyen képe a Nemzeti Muzeumban: Kun László találkozása Habsburg Rudolfal.



## LIEZEN-MAYER SÁNDOR

1838-1898

Élete javarésztét külföldön, Bécsben s a bajor Münchenben töltötte; művészete se volt a miénk, bár első alkotásaihoz a magyar históriából keresett témát. Néhány képe van csak idehaza, szülőföldjén, de - mondják - lelkében jó magyar maradt idegenben is...

Nemzeti érzésnek, magyar szívnek, magyar léleknek semmi közvetlen nyoma alkotásain.

Amikor millenniumi kiállításunkra (1896) megfösti Hunyady Mátyást, amint magyar királylány történt megválasztását a követség néki hírül adja, - akkor láttuk csak, mily távol él tőlünk ez a büszkén emlegetett magyar művésznő s mennyire nem tud már nyelvünkön a müncheni akadémia dédelgetett híres tanára! Nincs, egy szikra magyar lélek sincs azon a képen! Tet-szően csoportosított kompozíció; a magyarok magyar ruhát viselnek rajta, de hol a magyar hév, a magyar erő, hol az a méltóságos magyar büszkeség?... A föstött alakokon nincs és nincs a különben ügyes művésznőben sem. Még a színei is bágyadtabbak, mint egyéb munkáin: sablon és rutin az egész; így ugyan fösthet magyar képet a dán, a német, a francia is.

Nem mintha Matejko titáni erejét keresnők a rokokósan kedves és lány müncheni professzor munkájában, - csak azt tapasztaljuk elszomorodva, hogy mennyire elvesztettük őt is, mint el a többi, idegenbe kényszerült művészeinket.

Bár őt talán nem is annyira kényszerítették a körülmények?... Hiszen elég jó módú ember volt s egy kissé többet is küzködhetett volna idehaza a mostoha művészi viszonyokkal!...

Annyi bizonyos, hogy Hunyadyja, amelyet a magyar állam vásárolt meg a Szépművészeti Múzeum számára, elhibázott dolog, de csak annál jobb helyen van ott a Múzeumban.

Lássuk rajta és tanuljuk meg róla, mi közönség és a művészeink is tanulják meg arról a képről, - hogy idegenben nincs üdvösség a magyar művész számára s elvesztjük azt, aki idegenbe kerül, még ha olyan dús is benne a nemzeti erő, mint amilyen Munkácsyban volt.

Ime, a müncheni akadémia ünnepelt professzora, akiről kedvtelve hirdettük idehaza, milyen magyar maradt: ereje, tudása, gyakorlata teljében magyar képet akar fösteni hazája alapításának ezer éves ünnepére... Képzhetjük, tehetségének milyen javát akarta hazaküldeni - és nem tudott még középszerűt se alkotni. A német szellem hatása alatt készült dolgai, akár-melyik kis Fauszt illusztrációja sikerültebb, mint ez az üres, ez a pompózus kép. Túlságosan akarnia kellett azt, amit csinált, hogy ennyire elfáradt belé s még a színeibe se jutott erő.

Győrött, 1839 január huszonnegyedikén született.

A reáliskolát elvégezvén, jó módú szülei is könnyen beleegyeztek a fiú óhajlásába, hogy művészi pályára lépjen. Nagybátyja, Edl Tivadar pozsonyi birtokos tanácsára, a bécsi képzőművészeti Akadémiába küldték. Bécsben a magyar históriai témákkal foglalkozó Geigert látogatta s már másfél év múlva Münchenbe telepedett át, ahol eleinte Hiltensperger, majd Auschütz tanítványa volt, hogy 1862-ben a modernebb Piloty iskolájához szegődjék.

A müncheni akadémia két vázlatra hirdetett pályázatot 1865-ben. Mind a két pályázat első díját a fiatal Liezen-Mayer nyerte el, sőt megbízták, hogy egyik vázlatát (Thüringi Erzsébet szentté avatása) dolgozza ki. E megbízással egyszerre, 1867-ben, készült el egy másik híres kompozíciója: Mária Terézia királyasszony egy szegény beteg nő gyermekét szoptatja.

A Mária Terézia-képnek - amelyen oly előkelően s mégis olyan meghatóan tudott kora szentimentalizmusának kedvezni a fiatal művész - egyszerre nagy híre ment s feléje fordította az

udvari körök figyelmét is. Hogyne!... Milyen szomorú és mégis milyen elegáns eset!... A legelőkelőbb dámák is sajnálhatják azt a beteg nőt, anélkül, hogy a szegénység kellemetlen szagát érezni kénytelenek volnának!... Ime, a szegénység, a lehető legprezentábilisabb módon bemutatva! Az udvarképes nyomor!... Maga XIV. Lajos is helybenhagyólag bölintott volna hozzá a jó nevelésű piktornak.

Hogy mennyire teátrális, mennyire póz s milyen affektált, az legyen mellékes. Lendületesen van rajzolva és a színei is elég patétikusak.

A lényeges, hogy egyszeriben nevezetes ember lett Liezen-Mayer és sikerének mód nélkül örvendtünk idehaza is.

A kép eredetije sohase járt Magyarországon, de emlékszem gyermekkoromból, hogy másolatait láttam lépten-nyomon s tömérdék hódolattal töltött el bennünket a szép királyasszony sajtósárga irgalmassága. Kissé hasonlóan ríkatott meg bennünket az a nem kevésbé romantikus régi főstmény is, amelyen a vén rabot a börtönablak rácsán keresztül szoptatja könyező leánya... De mennyivel előkelőbb ennél a fűzőjét megoldó királynő!

Ez a siker gyönyörűen jövedelmezett.

Nyomban utána megrendelést kapott a müncheni gärtner-téri színház függöny-képére s báró Stiglicz egy nagy vadászjelenet föstésével bízta meg. Ez utóbbi - írja Szana Tamás - amelyen Liezen-Mayer a már ekkor szintén jó névnek örvendő Wagner Sándorral együtt dolgozott, mint dekoratív munka, a *németalföldi stílus* legszerencsésebb új termékei közé tartozik.

Tehát: az alig harminc éves magyar már remekel a németalföldi stílusban!

Mária Terézia képe révén kitünteti őt a bécsi udvar is. Meghívták 1870-ben, hogy föstենé meg ő felsége arcképét; természetesen a koronás úr példáját követik a nagy urak s Liezen-Mayer lesz az osztrák kékvérűek kedves portréfestője, míg meg nem szökik e nem ízlése szerint való munka elől, vissza Münchenbe. 1872-ben nősült meg, egy amerikai hölgyet vett feleségül.

Ezután néhány évig igen csinos és többé-kevésbé érzékeny, de mindig előkelően illedelmes történelmi kompozíciókkal foglalkozott s dolgai általán tetszettek. A Stuart Mária halálos ítéletének aláírása előtt habozó Erzsébet még a legbátrabb és legtartalmasabb: felfogásában Schiller Erzsébet jellemzése irányította.

1876-ban mint elsőrangú illusztrátor mutatkozott be.

A müncheni művészvilágot, írja Szana, valósággal lázas izgatottságba ejtette Fauszt-rajzaival. Fauszt illusztrálása csakugyan egyike volt a legmerészebb vállalkozásoknak. Göthe tolmácsolásában mindenkor Németország legjelesebb mesterei versenyeztek. Cornelius, Kreling s Kaulbach jártak már Liezen-Mayer előtt, így tehát neki túl kellett szárnyalnia ezeket, nehogy eddigi sikereinek rovására írják merész vállalkozását.

Mi, tekintve az előkelő, az élet örömeit oly sokra becsülő művész egyéniségét, azt mernők hinni, hogy biz ő nem sokat latolgatta, merészség-e, vakmerőség-e, amit csinál, nekiment, könnyedén, habozás nélkül, ahogy valamely gáláns találkozóra indul a gyakorlott, sikerében biztos világfi...

Bátraké a szerencse!

A Fauszt-kartonok egyik magyar ismertetője, a tudós Széchy Károly így ír: «Liezen-Mayer gazdag képzeletével és teremtő erejével több változatosságot és lüktetőbb életet tudott alakjaiba önteni, mint elődei közül akármelyik. Cornelius, aki a festők között a germán szellemnek legpregnansabb kifejezője, igen helyes érzékkel a saját korába helyezte Fausztot, s a Dürer és Holbein modorával teremtette meg. De a modorhoz mereven ragaszkodott, minek következtében rajzai nagyon is markansok, szögletesek; nála az egyéniség elhomályosodik és

Fausztot inkább a középkori német alakok szellemében általánosítja. Kreling szegényes a motívumok feltalálásában s erőtlen a jellemzőnek kidomborításában. Kaulbach meg, mint igen sok képén, úgy Goethe alakjainak utánköltésében is, ürességbe és színpadiasságba vész elégszer. Nagy tehetség, de vadássza a hatást s hamis pátoszba esik. Liezen-Mayer egyaránt ismeri a kort és az embert, mesterien jellemez és költőileg eszményít, mint azt Fauszt tépelődő elmélyedései és Margit leányos mozdulatai igazolják. Különösen erős szeme van a lelki mozzanatok megfigyelésére s avatott keze azok feltüntetésére.»

De nemcsak a honfitárs becsüli meg ennyire a honfitárs munkáját. Magasztalták a németek is, sőt föltétlenül magasztalták s 1877-ben a müncheni képzőművészeti akadémia tiszteleti tagsággal fejezte ki iránta hódolatát.

A magyar származású művész ily ünnepelt kifejezője lett a német szellemnek.

És ne mondja senki, hogy mert Goethe az egész emberiségé, tehát Liezen-Mayer munkája az emberi univerzálításban diadalmaskodó talentum dicsősége. Nem. Liezen-Mayer Fauszt illusztrációiban nincsen univerzálítás, ha az volna benne, nem magasztalták volna olyan uniszónó a németek sem, - azokban a rajzokban a szó legnémetebb értelmében van megértve s helyenkint át is érezve Fauszt; nem univerzális, de ízről-ízre német illusztrációk azok s már ezután csak azon csodálkozhatnánk, ha vagy egyszer érvényesülne Liezen-Mayer valamelyik munkáján, véletlenül, az ő magyar volta.

Nincs módunk ilyen csodálkozásra.

Német lett s az is maradt.

Egyszer-egyszer franciáskodik, hatással van reá a legnémetebb ízű francia, Paul Delaroche, de különben nincs zökkenő, nincs tépelődés, nincs lelki tusa pályáján s őt nem is zaklatja az a nosztalgia, ami oly magasztosan tragikussá avatta Munkácsy életének és művészetének fináléját.

És ez, éppen ez az oka, ez a magyarázata annak is, hogy Liezen-Mayer, számos külső sikerei mellett, nem jutott azok közé a nagyok közé, a kik haláluk után is egyre nőnek.

A francia, az angol, a német s valamennyi csak akkor boldogul teljesen, egész és nagy úgy lehet csak, ha francia, ha angol, ha német marad... De majd erről szólunk bővebben Munkácsy kapcsán.

1878-ban Schiller Harangját illusztrálta, nem kisebb sikerrel. A württembergi kormány meghívta a düszszeldorfi képzőművészeti akadémia igazgatójának, reá bízván: szabja meg kedve szerint a szerződés föltételeit.

Düszszeldorfban föstötte Magyarországi Szent Erzsébetjét, e szintén bájosan szentimentális német képet. Ez a mienk s híven jellemzi a művészt jó tulajdonságaival és hibáival együtt.

A stuttgarti akadémiát négy év multán elhagyta, visszatért haza, Münchenbe, tanárnak s ott is maradt, 1898-ban bekövetkezett haláláig.

Munkái közül nevezetesebbek még a Scheffel «Ekkehard» illusztrációk; a «Menekülés Egyiptomba», amit hercegprímásunknak föstött 1878-ban; az «Első szerelem aranykora», a «Tavaszi»; a tiroli szép «Welser Philippináról» föstött egyik képének tanulmányát a magyar állam vásárolta meg művészi hagyatékából, 1900-ban.

Áttekintvén összes munkáit, nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy Liezen-Mayer a szerelem festője. Kétségtelenül, ez az az érzés, a szerelem az, amelyet a legszerencsésebben tolmácsol.

Egy bizonyos fokig legalább is csinos minden, amit alkotott, könnyen, nem nagy erőlködéssel, az élni szerető ember sietésével. Csak hamar, más dolgom van, több öröm vár reám!... S

így a festészet nála, bizonyos mértékig, szinte csak járulék egyéb végezni valóihoz az élet élvezésében.

Amilyen rokokósan bájosak egyes képei, olyan, alapjában, egész művészete. Kellemesen hat reánk képeiről, hogy olyan játszva, olyan erőlködés nélkül dolgozott, - de ez a könnyedség az erő rovására megy, mint azt nagy képein is tapasztalhatjuk, amikor ugyanis küzködni kénytelen a matériával.

Például a mi érzelő, színbágyadt Erzsébetünkön, már a franciák hatása alatt, ugyancsak szabadulni igyekeznek s bontakoznák a német szószokból, de nem tud.

A pikturának nyilván csak annyit adott magából, amennyit az élet egyéb gáláns gyönyörűségei meghagytak benne a művészet számára. Festésének technikája nem valami briliáns, olyan sárgásan múlt-százados; akvarelljei, paszteljei s rajzai becsesebbek.

Rajzában több az ösztönszerű érzés, mint a biztos tudás, és mégis van valami remekül érzett lágyság, van élet az alakjaiban. Amit jegyzetnek, vázlatnak, amit nem is annyira a nyilvánosságnak, hanem magának csinált, - azok a dolgai a lelegevenebbek; a publikum elé kissé mindig tulságosan kiöltözik.

Művészetének mesterségében nem jut megállapodáshoz; szüntelen keresgélés a munkája, élete végéig. Benne is, mint a korabeli német félmodernekben, dominál az érzés.

A latin faj művészei nem azzal törődnek: mit érez az az alak? - elsősorban az foglalkoztatja őket: hogyan áll, miként ül az az alak?... Liezen-Mayer ebben is telivér német. Ábrázolt alakjain első az érzés kifejezése. A statikai momentum nincs sem megérezve, sem kifejtve, ezzel ő keveset törődött. Színei inkább konvencionálisak. Munkálkodásában, művészi egyéniségében van valami, ami mintha azt vallaná: «Barátaim, ne ámítsuk itt nagy frázisokkal egymást! Mert hát bizony szép ez a művészet is, de az élet még szebb. Higyjétek el nekem: az élet a leg-szebb!... Én tudom. És én szeretem a pikturát, de én szerencsés ember és én okos ember vagyok: én az életet még jobban szeretem!»

## MÉSZÖLY GÉZA

1844-1887

Itt Pesten a hatvanas években még mostoha idő járt a magyar művészekre, - nem volt műpártoló közönség, így hát művészetünk se lehetett.

Néhány elszánt tehetség - Barabás, Thán, Lotz, Orlay, Ligeti - küzdött, hogy magyar művészetet teremtsenek s egy-két vagyonosabb mágnás veregette a pesti piktorok vállát. A nemzeti műegyesület és a képzőművészeti társulat időszaki tárlatain résztvettek művészeink, de látogató gyéren tévedt a szegényes kiállítású termekbe s nem igen tolongtak bizony egyetlen nyilvános képtárunkban, a Nemzeti Muzeumban sem. Művészettel a középosztály alig törődött; műértése, ízlése, tudása még fejletlen és fogyatékos volt, művészetről ritkán hallott s nem olvasott, művészetet elvéve ha látott, - hijját se érezte még a művészetnek. Igazolásunkra ne hallgassuk el, hogy az amatőr is rendszeren csak vagyona fölöslegéből költ s abban az időben drága volt nálunk a pénz; a negyvennyolcas viharok megviselték az országot, a középosztály vérét s vagyonát áldozta a haza ügyéért, csak lassan gyógyult anyagilag is, - képre honnan tellett volna?!... Műveltebb ízlésű főuraink se lelkesedtek túlságosan azért a kezdődő magyar művészetért, amelynek alig volt még módjában észrevétnie magát, a melyet tehát nem ismertek, amelynél többre becsülték a külföldi, például az osztrák művészetet; bezzeg a bécsieket jól ismerték és méltányolták őket, - talán azért, mert már azok elismert művészek voltak!... Annyi bizonyos, hogy a bécsi Rahl alig győzte a magyar főurak és főpapok portré-megrendeléseit.

Igy volt ez akkor.

Azóta javult a helyzet, de megjavult-e már?... Belátták-e már főpapjaink és főuraink, hogy csak akkor lesz nemzeti kulturánk, ha erős és egészséges magyar művészet lesz, - és erős, egészséges magyar művészet csak akkor lesz, ha jobban ismerjük, jobban segítjük, óvjuk, pártoljuk és megbecsüljük a magunkét... Van-e már műpártoló magyar közönség?...

Nincs.

Művészeink, kiskorúak módjára, kénytelenek lépten-nyomon legalább a kormánytól kérni segítséget, hogy dolgozhassanak, hogy megélhessenek, uzsorások kezére ne jussanak, - mert közönsége, olyan igazi műpártoló közönsége, amely nemzeti művészetet segít teremteni, a mi művészeinknek még ma sincsen! Csekély kivétellel, a magyar művészetet ma se azok a hivatott, sőt kötelezett vagyonosabbak pártolják, de azok, akiknek olykor szinte áldozat az a summa, amit például egy képre költenek, de azok, akik valahányszor egy-egy nemzeti érdekünk megvédéséről van szó, ismét és ismét úgyszólván tönkre teszik magukat. Pedig ma már volna bőven olyan magyar művész, akitől nem csupán áldozatos hazafiasságból illik néhány garasért képet venni, - ha már magyar az istenadta!

És akadtak ilyenek már akkor is, a hatvanas években.

Például: Mészöly Géza.

Ki vette észre őt, a magyar Corot-t? Melyik nábob, melyik mágnás vagy főpap segített rajta? Ki biztatta, kincses nagy talentumát ki óvta az elkallódástól?

Ugyanaz a szegény, maga is küzdő, az a derék emlékű magyar piktor, aki segítő és szerető jó embere volt minden talentumnak, aki a tehetséget Munkácsyban is meglátta s nyomban karonfogta, vezette, istápolta, tanította és küldte tanulni az 1863-ban Pestre került szegény, egyszerű, suta modorú, vidéki asztalos-legényt. Ligeti Antal, a nemzeti képtár őre fődözte fel

nemzeti művészetünknek Mészölyt is. Nélküle, úgy lehet, valamelyik csöndes alföldi városban, a Tisza mentén, ott rakosgatta volna vékonyka aktáit az a szerény prókátor, amilyen Mészölyből lett volna a jó Ligeti nélkül.

Alig két esztendővel azután, hogy a fiatal Munkácsyt, sok bajjal, küzködéssel és áldozattal, 1865-ben a bécsi festőakadémiába segítette Ligeti, - 1867 tavaszán egy kistermetű, inkább vézna legénykét vett észre a muzeumi képcsarnokban.

Markó Károly képei előtt másolgatott, szerényen meghuzódva a lehető legkisebb helyen, mindig szótlánul. Ritka nap, hogy elmaradt volna. Szorgalma szemet szúrt Ligetinek. Egyszer megszólította.

A legényke valósággal megijedt s inkább szerette volna eldugni Ligeti elől a dolgát.

- No csak lássuk! - biztatta az öreg úr, mert már akkor is olyan jóságos bácsi formája volt Ligetinek.

Egész csinosan dolgozott a félénk fiatal ember.

A Markó olaszosan meleg, szívárványos, romantikus színeivel nem bírt ugyan, azok sápadtabbak, keményebbek lettek az ő vásznán, de meglepő lelkiismeretességgel, apróra követte a mintát s munkáján szembetűnő volt a művészi foglalkozás szeretete.

Mintha a hold mélán ezüstös világossága ömlött volna el azon, amit a fiatal ember füstött. Bármint iparkodott Markó módjára színezni, az ő ecsetje alól sápadtabban került ki a vörös, foszlóbb matériája volt a kék színnek s valami hajnali köd pólyálta puhábbra a zöld lombokat.

Ligetinek - miért hallgatnók el - ez nem tetszett, ezt ő tökéletlenségnek találta, ezt nem értette az ő szintén klassziko-romantikus, az ő olasz nevelésű ízlése.

- Helyes! - biztatta a fiatal embert, - rajzolgatni már tud valamit, festeni is megtanul majd, ha a színérzéke kellően kifejlődik.

A fiatal ember pirúlva bölintgatott, de a szót úgy kellett belőle kivájni.

- A művészi pálya bajos ám, barátocskám, sokat kell küzdeni!

A fiatal ember olyasmit dadogott, hogy ő nagyon szívesen... hogy ő örömet... hogy... de...

- Micsoda «de»?! Csak ki vele! Bátran! Ne féljen tőlem, aki művész, az az én barátom.

Alig merte bevallani, hogy őt Kocsis Bálint vezette a Múzeumba, hogy ő bizony egyebet se szeretne, mint tanulni, küzdeni, hogy ő művész szeretne lenni, - de kénytelen juristáskodni, mert édes apja azt akarja, hogy bíró vagy prókátor legyen majd belőle. Sárbogárdon született 1844-ben (jó termésű esztendő volt az a magyar művészetre), valamicskét megtanult már rajzolni Hajdú-Szoboszlón és Debrecenben mint iskolás diák, de most jogra küldte édes apja s éppen a második esztendőt morzsolgatja a pesti egyetemen.

- Ügyvédi irodában is kellene dolgoznom, - panaszkodott a kis Mészöly, - de bizony nem érdekel engem semmi, csak a művészet... Istenem, ha művész lehetnék!

Ligeti bácsi jó keményen kezet szorított vele.

- Nem kell sóhajtozni, barátom. Aki művész akar lenni, az ne másra számítson. Sohase jut a csúcsra, aki a hegy tövében sopánkodik, hogy milyen magas az a hegy, milyen jó volna oda föl jutni!... Előre, bátran! Amit lódíthatok a szekeren - szívesen!

A fiatal emberke sorsa ezzel meg is fordult.

Megírta édes apjának, hogy ő művész lesz.

Apja, a törvényszéki bíró, aggódott érte, hogy miből él majd meg; féltette a gyöngye szervezetű fiút - de a fiú nem tárgyalt. Pártfogóra talált nagybátyjában, a nemzetgazdasági író, Kenessey Kálmánban is, aki szerette a szépet s tetszett neki, hogy öcscsében művészi talentum s egyszerre ilyen erős elhatározás nyilatkozik meg.

Ligeti pedig, mint Munkácsyt, lelkesen karolta föl a kis jogász dolgát is.

Vesződött vele, taníttatta, majd meg azon iparkodott, hogy mentől előbb rendszeres művészeti oktatásban részesüljön. Itthon még nem volt iskola, őt is küldte tehát Bécsbe, mint Munkácsyt, az akadémiára. Folyamodást íratott vele a kultusz-miniszterhez, a folyamodást maga nyújtotta át a miniszternek s alig tölt el egy esztendő, Eötvös József báró megadta Mészölynek az ösztöndíjat, amivel Bécsbe telepedhetett.

Négy esztendeig, 1872 nyaráig tanult Bécsben. Ott is szerény, csöndes, szorgalmas legényke maradt, pedig e rövid négy esztendő folyamán kész mester lett a növendékből.

A bécsi professzorok nem szívesen fogadták s nem igen bíztak benne. Alig tudott németül; a tájképfestés tanárai, Zimmermann és Russ Róbert, bizalmatlanul mustrálták a vékonyka magyart s csöpp híjja, hogy föl sem vették az akadémiára.

Utóbb meghódította őket.

Az akadémia évenként föladatot tűz ki a növendékeknek s a pályanyertes munkát aranyéremmel tüntetik ki. Így történt ez 1870-ben is. Lenau «Schilflieder» című verssorozatának illusztrálását kívánta a tanári kar; Mészöly sokáig habozott, részt vegyen-e a versenyen?... Olvasgatta Lenaut s a magyar születésű német poéta meghódította, hisz annak borongó kedvű lelke annyira rokona a mi Mészölyünk méla lelkének! Pályázott s az arany-érem az övé lett; így ő volt az első magyar növendék, aki a bécsi művészeti akadémián jutalmat nyert.

Tanárai ezután már ügyelték a dolgát.

Meglepte őket színlátásának sajátos eredetisége: az az ezüstösen sápadt derengés, amiben megfürösztött minden színt s amivel méla, ábrándos enyheséget adott még a déli napsütésnek is. A bécsi iskola ugyan nem így tanított fősteni, de a fiatal kezdben oly behízselgően sok volt a bájos szelidség, hogy nem pizskálták, fejlődhetett háborítlanul s haladhatott a maga útján.

- Helyes: - biztatták az akadémián, - pingálni már tud valamit, rajzolni is megtanul majd, ha szorgalmas lesz.

Ligeti egyebet mondott, egyebet a bécsiek, - Mészöly pedig azt gondolta: nem tudok én se rajzolni, se fősteni, de majd megtanulok.

És igen bölcsen: dolgozott szüntelen, tanult mindvégig, egész rövid életében, akkor is tanult még, amikor halálra fáradt kézzel legutolsó képét főstötötte. Nem külön rajzolni, sem külön fősteni, - mert hisz a főstészetben nincs külön a rajz, aminthogy a zenében sincs külön a taktus, - de együtt a kettőt s legtöbbet a piktör szuverén nagymesterétől, a természettől.

A természettől tanult legtöbbet, még pedig idehaza.

Amikor csak tehetett, jött haza az alföldre, a Tisza mellé, vagy a magyar tenger partjára, a Balaton vidékére. Jegyzeteit itt készítette, lelke itthon fürdött meg új impressziókban, vázlatkönyvébe itt találta meg a tájképbe helyezett zsánerekhez a típusokat, - így azután idegenben se lett ő idegen.

És mintha hálás akart volna lenni hűségéért hozzá az anyaföld, éppen ezek az itthon talált kis dolgai segítették sikerre már Bécsben; ő lett az akadémia egyik kitünősége s képeit szívesen vásárolták a bécsiek.

1871-ben megkapta az akadémián a háromszáz forintos festő-díjat olyan versenyen, amelyben az iskola legöregebb növendékei vettek részt.

A sikernek lelkes hirdetője volt idehaza: Ligeti terjesztette itthon a bécsi dicsőség hírért, Keleti Gusztáv is melegen érdeklődött a kis kolléga iránt, sőt jobbjára ő biztatta, hogy haza járjon természetet, magyar tájat nézni és tanulni.

A következő esztendőben telepedett át Münchenbe; ott műtermet rendezett be magának s egy év múltán a bécsi világkiállítás magyar osztályán már mint elsőrangú művész kapta a művészeti érmet.

A müncheniek is szerették őt s megbecsülték tehetségét; Liebig bárónak egész kis gyűjteménye van Mészöly-képekből; Goethe illusztrátora, a híres Ramberg, sokat tartott felőle és kereste ismeretségét.

Mészöly, - írja Szana Tamás, - aki éppen a bécsi világkiállításra szánt képeit állította ki egy müncheni műárusnál, két fiatal festőtársával üldögélt a kávéházban. Egyszer csak egy öreg úr, széles peremű kalapban érkezik az asztalhoz s arcán az elragadtatás kifejezésével azt kérdi a fiatal festőktől:

- Látták már Mészöly képeit?... Gyönyörűek. Biztatom összes ismerőseimet, hogy menjenek s nézzék meg.

Ez az öreg úr volt Ramberg.

És amikor a fiúk bemutatták neki a szerény kis Mészölyt, boldogan ölelte keblére Ramberg s később jó barátok lettek. Ramberg egyik legszebb kompozíciója vázlatával ajándékozta meg a fiatal magyar piktort.

Mindegy, bármennyire megbecsülték, idegenben nem volt maradása, ösztönszerűleg, örökké hazavágyott. Hosszasabban tartózkodott - szüntelen dolgozva - özvegy édes anyjánál Székesfehérvárott, majd Surdon, Zichy Ödön gróf birtokán és a surdi kastély képtárába kerültek művészete javakorában föstött képei.

Végezzünk előbb életrajzával.

Trefort Ágoston, néhai közoktatási miniszterünk, megbízta 1874-ben, föstene valamit a Nemzeti Múzeumnak; ez a képe ábrázolja a Balatoni Halásztanyát, háttérben a tihanyi hegyekkel. A kép országszerte feltűnést keltett s már ezután őt tekintették a magyar tájképfőstés első nagymesterének. Egy szintén balatoni képét, a Balatoni Tájat a király vásárolta meg s ezzel nyerte el a Képzőművészeti Társulat nagydíját 1883-ban. Böven vásárolt tőle Zichy Jenő gróf és - úgy tudjuk - Zichy Jenő gróf figyelmeztette rá akkori trónörökösünket, Rezső királyfit is, aki szintén megvette néhány munkáját s ezek részint a királyi palotában, részint a gödöllői kastélyban vannak elhelyezve.

Több ízben volt Zichy Jenő gróf vendége a szent-iványi kastélyban; legnagyobb figurális képét, egy vadászati csoportot, a grófnak festette. Számos műve vándorolt Amerikába.

1882 őszén rándult ki Párisba, hogy a modern tájkép mestereinek alkotásaival, a barbizoniak művészetével megismerkedjék. Munkái tetszettek Párisban is, piacra talált s jellemző, hogy Georges Petitnél, a műkereskedőnél, még a kilencvenes években láttam négy Mészöly-képet.

- Tudja ki ez a Mészöly? - kérdeztem a műkereskedőt.

- Nem emlékszem rá, de annyi bizonyos, hogy átkozottul értett a dolgához.

Értett bizony s nem esküdném meg rá, hogy a Párisból át Amerikába került összes Mészöly-képeken megmaradt a Mészöly név... Hisz oly közel állott az ő nemes naturalizmusa a



barbizoniakéhoz, technikája annyira tökéletes volt, hogy Corot, Daubigny, Dupré, Troyon neve se rítt volna le vásznáról.

Párisi kirándulásáról hazatérve, megnősült s Budán telepedett meg.

Trefort felszólítására elvállalta az akkor alapított női festőiskola vezetését. Élénken részt vett egyre elevebb művészeti mozgalmainkban; barátai, pályatársai, ismerősei szerették s már ezután minden módja meglett volna, hogy nyugodalmas, boldog pályát éljen végig, hogy lankadatlan szorgalmát még fokozza az általános elismerés, a szüntelen siker.

Említettük, hogy kis termetű ember volt, nem valami erős, de eddig elég egészséges. Vigyázott is magára.

Alig hogy Budára telepedett, valami fülbaj lepte meg, nehezen hallott s ez elkedvetlenítette, - amúgy is szerette a magányt, ez a baj még félénkebbé tette... Azután köhécselni kezdett; nagy nehezen rávették, hogy Itáliába meneküljön megtámadott tüdejével; Velencében időzött hosszasan s dolgozott ő ott is.

Mintha használt volna néki az olasz klíma, könnyebbülten tért haza s látszólag nem is fenyegette veszedelem. De 1887 márciusában ágynak esett, elgyöngült; ekkor is dolgozott még, az 1887-ki őszi tárlat első sorozatára három kisebb képet festett, a második sorozatra is kettőt.

Orvosa küldte őt Budáról, el is ment sorvasztó bajával apósághoz, Posztoczkyhoz, a nógrád-megyei Jobbágyiba.

Ott halt meg 1887 november tizenkettedikén.

Tetemét Budapestre hozták, itt temették el a Kerepesi-úti temetőben.

Művészi hagyatékából a Képzőművészeti Társulat rendezett kiállítást a következő esztendőben, 1888-ban; tanulmányainak és vázlatainak néhány nap alatt egy szálíg vásárlója került. Milyen pompás gyűjteményt szerezhetett volna akkor képtárának a Nemzeti Múzeum!...

Zichy Jenő grófnak gyönyörű Mészöly-kollekciója van. Remek apróságait őrzi Andrassy Tivadar és Gyula gróf, K. Lippich Elek, Mezey Gyula, Szalay Imre, Elischer Gyula dr., Kohner Adolf, Szivák Imre dr., Gráner Ernő, Tisza István gróf, Budapest székesfőváros (Falu vége), Bischitz Matild, Glück Frigyes, Böke Gyula dr., Kiss Istvánné, gróf Batthyány Lajosné; a legtöbb - vagy harminc darab s ezek közt a művész legutolsó alkotása, Est a halászgúnyhónál - Királyfi Ármin dr. birtokában van Budapesten. E páratlan gyűjteményt együtt láttuk 1903-ban azon a kiállításon, amelyet a budapesti Orvos-Szövetség rendezett s ez híven jellemezte Mészöly egyéniségét, ízlését és modorát.

De nézzük meg csak jól azt az arcképét, amelyet Ébner Gyula készített s Ernszt Lajos őrizz az ő, nemzeti művészetünkre vonatkozó ereklyékben oly becses gyűjteményében.

E kis testen aránylag nagy fej s az arcon az a szelid melankólia, szemében az a poétikus révetegség, magas homlokán az az őszinte egyszerűség, a mit művein is megtalálunk, ami lelkét képezi alkotásainak is.

Mennyi csönd és nyugalom! Milyen békesség s mennyi édes harmonia! És rendesen, valami inkább jóleső, ábrándokba ringató bánat!

Külföldön, Párisban láttam egy Amerikába került kis képét. Alig egy tenyérynyi az egész: egy elhagyott, már-már omladozó kastély, rongyos a födele, ablakai bevakulva, erkélyét fölverte a moha, néhány jegenye a bedült falkerítés mellett - és ősz van, a földön a lesárgult falevelek, esik az a sirató őszi eső... Nincs a képen egy lélek se s az ember úgy érzi, maga is siratná az elhagyott kastély gazdátlanágát.

És ennek a lacrimae rerumnak a mestere volt Mészöly.

Csodálatosan érezte ő ki a tájból, amit a táj nyújt a költő szemének és lelkének s ezt tudta azután elhelyezni vásznán úgy, ahogy a könnycsepp ragyog a bánatos kis dalban.

Amivel a francia művészethistorikus Paul Huet, a tájképfestés újjáteremtője (le restaurateur du paysage en ce siècle) emlékének adózik, azzal a nagyrabecsüléssel tartozunk mi Mészölyünknek, - az abszurd empire tájképek, a tetszelgő és hazug görög- s taliánvidékek divatja korában az egyetlen Huet látta az igaz természetet és ösvényt taposott a barbizoniaknak: nálunk Markó epigonjai között a kis Mészöly tekint körül fátyolozatlan szemmel, jellemzően magyart szerető és a magyart megérvő szívvvel, hogy irányt jelöljön a Mednyánszkyaknak és mai fiataljainknak, azoknak, akikkel már-már büszkélkedhetünk.

És megértették őt idehaza nyomban, - dicsérjük ezzel magunkat s jellemezzük egyben zsenijének közvetlenségét.

Nyomban halála után nekrológusai keresik alkotásaiban a rokonságot, amely őt Petőfihez fűzi s gyászolják az Alföld festőjét, akinek egy-egy képe valóságos dal.

«A délibábos rónaság buzakalászos vetései, a tanyák fehér fala, nádfödeles gunyhói, a nagy topolyfák, a bozótos útszél, a mezei virágok közt taposott ösvények, a nagy és mély távolság, a tiszai és balatoni partok, nádasok, a füzesek elevenednek meg képeim. Ege rendesen derült vagy könnyű fátyolfelhők szállonganak rajta. Reggelében üde langyosság van, mezein harmatos fényesség; delének napja forró, árnyéka erős; mestere az alkony párás szürkességének s valamennyi képén poéta, aki megtalálja és kifejezi a természet fenségét, derűjét, báját. Szinte halljuk, hogy susog a nádas, hogy zúg az erdő; halljuk, amint harsányan egymásra kiáltanak a mezei munkások; halljuk, mily vígan dalol a vízért járó leány; halljuk, hogy loccsan a Balaton, hogy nyaldossa partját a Tisza... Hegyes vidéket sohasem festett, sűrű erdőt sem. Egy-egy topoly-, vagy fűzfa-csoport s körül síkság, búzavetés vagy a száraz avar és ezen az a jellemző, az a gyöngéd, az a Mészölyes ezüstös szürkesség, - az ő festői karaktere, hogy úgy mondjuk, egyéniségének tónusa a szív kifejezésében. Nagy alakokat nem festett tájképeibe s az emberi vagy állati figura csak vidék-, táj- vagy zsánerjellemzésre szolgál néki. Legnépesebb vásznai közül való a Múzeumnak föstött Balatoni Halásztanyája.

Azok közé a szerencsésebb művészek közé tartozott, akit idehaza is megértettek s amennyire a mi kezdődő művészeti érdeklődésünk az ő korában méltányolhatott valakit, méltányolták is annyira, hogy amúgy is rövid, alig másfél évtizedre terjedő művészi munkálkodásából nem pocsékolódott el semmi a közöny ellen való küzködésben.

Hogy mennyivel fényesebb sors, milyen világhír, vagyon és ünnepelés lehetett volna osztályrésze külföldön?!...

Azért kedvesebb nekünk az emléke, mert erre talán nem is gondolt, - ha pedig gondolt, nem ezzel törődött: szive, érzése, a hazai föld hozta őt haza s itthon tartotta, hogy azután meg is hálálja néki hűségét.

És meghálálja emlékének az utókor is.

Mészöly műveinek értéke, nevének dicsősége olyan arányban tetéződik, amely arányban tud és ért többet a művészethez a mi közönségünk.

Ne vonjuk meg tőle, mert bizvást megilleti őt részünkről, a nemzeti művészet után vágyakozó magyar közönség részéről, éppen annyi hódolat, hála és magasztalás, amennyivel például a francia nemzet adózik az ő barbizonjainak.

Aligha túlzás: Mészöly fedezte föl a mi művészetünknek a magyar tájat.

# MUNKÁCSY MIHÁLY

1844-1900

Mese sincs mesésebb, mint a mi Munkácsynk históriája, a vézna kis asztalos inasé, aki elindult mezitláb, egymagában, hogy meghódítsa a világot és ezt meg is cselekedte.

Nem birt véle semmi nyomorúság, pedig hányszor tolult útjába ezer akadály!...

Nem tölt belé hét esztendő, minden tündér engedelmesen melléje szegődött és hordtak az ölébe dicsőséget, kincset garmadával.

Csak még éppen egy kicsi híjja volt a mesének, a vége: hogy amikor aztán a kis asztalos inas meghódította az egész világot, száz szekérre rakja a babérkoszorúit és haza jöjjön, boldog embernek.

Már útban is volt...

Haza is hoztuk - koporsóban.

Munkácsy Mihály 1844-ben február huszadikán született Bereg-megyében. Családjának neve Lieb, a Munkácsy-nevet művészi pályája kezdetén vette föl s később, amikor világhírűvé lett, királyunk megadta hozzá a magyar nemességet. Apja, Lieb Leó Mihály, kincstári sőtiszt volt Munkácson, de még a szabadságharc kitörése előtt áthelyezték Miskolcra; felesége született Reök Cecilia. Öt gyermekük közt a harmadik volt Mihály.

Hamar elvesztette édesanyját s apja újra nősült; 1850-ben meghalt apja is, a kis Miskát nagybátyja, Reök István, az ügyvéd vette magához Békés-Csabán; ő nevelte szigorúan, de szeretettel. Nem volt gazdag ember, maga vesződött a gyerekekkel, aki szép szőke fiú volt, módos és naiv; tanulni nem igen szeretett, de szívesen rajzolgatott s a színészekért lelkesedett. Midőn életpályát kellett választani, a kis Miska maga kívánta, hogy iskola helyett adnák őt mesterségre; szabó szeretett volna lenni, de ezt nagybátyja ellenezte s így lett belőle asztalos-inas 1855-ben, Lángi Mihály csabai asztalosmester műhelyében, a hol három keserves esztendőt töltött. Egy ízben meg is szökött az embertelen bánásmód elől, de nagybátyja visszavitte őt Lángihoz. 1858 őszén szabadult föl s Aradra ment munkát keresni; ott Albrecht Ferdinánd műhelyében dolgozott, két, legföljebb harmadfél forintot keresve hetenkint. Hat hónapig sanyargott s a második év végén betegen, gyógyulást keresni menekült nagybátyjához Gyulára. Ott kezdett komolyan rajzolni, nagybátyja méltányolta talentumát és abban a reményben, hogy a rajzolásnak még mint asztalosmester is hasznát veheti, eljáratta őt egy Fischer nevű rajzmesterhez. Jó sorsa ott hozta őt össze a derék Szamosi Jánossal, aki aféle vándorpiktor volt, de el nem múló érdemet azzal szerzett magának a magyar művészet-történetében, hogy Munkácsyt ő biztatta, ő segítette a művészi pályára, ő tanította és kenyérkeresethez is ő segítette. Ebben az időben festette első képeit Munkácsy; az *Oláh család* és a *Tót leány*, amelyeket a Nemzeti Múzeumban őriznek, művészetének e korszakából valók. Szamosi ajánló levelével került föl, 1863 szeptemberében, Pestre; Harsányi Pál, a Képzőművészeti Társulat akkori igazgatója vette őt pártfogásába. Nagyokat lendített sorsán Ligeti Antal is; Ligeti segítette őt föl Bécsbe, miután a *Regélő Honvéd*-nek Pesten gazdája került. Bécsben 1875 januárjában telepedett le és Rahl Károly tanítványai közé szegődött. Ott festette a *Fölolvasás*-t, a *Husvételi locsolás*-t, és ami művészetének fejlődésére irányító hatással volt, Bécsben látta a düsseldorfi zsáner-festő Knaus Szemfényvesztőjét... Már ezután nem volt egyéb vágya, mint az, hogy Knaus közelébe juthasson. Ligeti azonban rábirta, hogy előbb Münchenben tanulja meg művészete mesterségét és csak azután menjen Düsseldorfba. Súlyos

szembaja - inaskorában szerzett és nyomorúságában elhanyagolt fertőző betegség következménye - ekkoriban fenyegette szeme világát; Ligeti gyógyította ki.

1866 október végén utazott Münchenbe. Wagner Sándor osztályán dolgozott, de Kaulbachért lelkesedett és szívesen járt a lengyel csataképfestő, Ádám Ferenc műtermébe. Münchenben ismerkedett meg Rembrandt művészetével, hogy élete végéig ideálja Rembrandt maradjon.

Ott, Münchenben, készül első nagybottárgyu képe: *Vihar a pusztán*, mely a Nemzeti Múzeumban van. *Árvíz* című képével kereste föl Kaulbachot, aki szintén bízta. Persze nyomorgott folyton, olykor ennie se volt mit, de a nyomorúság nem birt vele. Ligeti s Telepi közbenjárására 1867-ben nyolcszáz forint ösztöndíjat kapott báró Eötvös Józseftől s ez volt az első ösztöndíj, amelylyel a 67-es magyar miniszterium disponált. Münchenben festette *Itatás* és *Szénásszekér* című képeit, s hogy néhány garasa akadt, kirándult egy-két hétre a párisi világhiállításra. 1868-ban kezdte a *Lakodalmi hivatatókat* s ez már korszakot jelző alkotás művészi pályáján. Kompozícióban s az alakok elhelyezésében is teljes készségű ezen a művész egyénisége s azt merjük állítani, hogy e képen már igérkezik a nagy mester. Összehasonlítván *Krisztus Pilátusával*, annak összes kvalitásai jelentkeznek már ezen, mint ahogy egy kis népmesében együtt vannak a nemzet époszának összes elemei. A kemence előtt üldögélő familiából lesz utóbb Pilátus és környezete, - abból a méltóságos paraszt legényből, aki lakodalmat hirdet s akiben Munkácsy annyi művészi szeretettel becsüli meg a maga magyar fajtáját, abból lesz az emberiség üdvét hirdető Messiás. A poétikus kis falusi esetből: a világhistória legfelségesebb jelenete. Nyílt, bízó lélek, mely fogamzásra tárva a legnagyobb alkotásoknak; krózus-fantázia; szűz munkakedv és dologbíró erő; csalhatatlan szem, mesés színérzék s mindezekhez engedelmes kéz: ezt vallják Munkácsyról a *Lakodalmi hivatatók*. Münchenben készült *A falu kútja* s néhány érdekes illusztráció. 1868-ban utazott Düsseldorfba Knaushoz, ki szívesen fogadta. Tanult ott Vautier Benjamintól is. Düsseldorfban néhány zsánerképet festett s ott készültek első tájképei: *Aratáskor*, *Viharos tájkép*, *Szárazmalom*, ott az *Ásító suszterinas*.

Megdöbbenve érezte azonban, hogy kezdi veszíteni önállóságát. «Dolgoztam én szakadatlanul - beszélte egy izben - de nem szerettem azt, amit csináltam. Mikor a palettát a kezembe vettem, nem ment a munka oly igazán, mint régebben, a mikor még kevesebbet tudtam, de azt hittem, hogy Isten a megmondhatója, milyen remekmű lesz abból, amit csinállok!... Éreztem, hogy csak aféle vásári portékát eszkábálok én, amit más is meg tudna festeni. Rossz kedvem volt. Azt hittem, most sül majd ki, hogy elfogyott a szufla s többre már nem telik. Szerettem volna levakarni másnap, amit előtte való nap főtöttem. Hisz olyat láttam én másnál is... Úgy járkáltam egyik műteremből a másikba, mintha elvesztettem volna valahol valamit s azt keresgelném. Minden héten más modorba zökkentem; ma az egyik piktort utánoztam, másnap meg a másikat. Szólni se merem arról senkinek, hogy mi bajom, de olyan szerencsétlenül éreztem magamat, mint egy kivert kutya».

Ekkor ötlött eszébe a *Siralomház*.

Vázlatát megmutatta Knausnak. Knaus azonban, egész ridegen, azt tanácsolta neki, ne pazarolja erejét ilyen vakmerő dologra, folytassa inkább rendszeresen és nyugodtan tanulmányait. Mégis megfestette s még készen sem volt a kép, csodájára jártak fiatal társai s gazdája is akadt: megvették tízezer frankért s megrendelték a párját huszezerért; 1870 május huszadikán a párisi kiállítás zsürije a *Siralomház*-nak ítélte oda az aranyérmet. Egy csapásra világhírűvé lett a fiatal magyar. Goupil, a párisi műkereskedő, mielőtt még megszavazta a párisi zsüri Munkácsynak az aranyérmet, személyesen utazott le hozzá Düsseldorfba s ami kész képet talált nála, azt megvásárolta s állandó megrendelőjévé lett. Ekkor vitte el tőle Goupil a *Mosónék*-at, az *Ébredés*-t s rábirta, hogy Párisba költözködjék. Ekkor készült már a *Tépéscsi*-

nálók-hoz, az *Éjjeli csavargók* vázlata is meg volt már s ekkor eszelte ki a *Konyhapolitikusok*-at is, - de útját egyidőre kénytelen volt még halasztani a porosz-francia háboru miatt.

1870-ben ismerkedett meg Papier Ceciliával, aki akkor még de Marches báró felesége volt.

«Az 1870-iki háboru folyamán férjemmel Düsseldorfba utaztunk, - írta egyik hozzám intézett levelében Munkácsyné - hogy meglátogassuk néhány barátunkat, francia tiszteket, akik német fogságba esvén, Düsseldorfban voltak elhelyezve. Karácsony napján a Brutenbacher-Hofba voltunk híva ebédre. A véletlen úgy akarta, hogy az én terítékem éppen Paál László terítése mellé került, akit Munkácsyval együtt egy francia ezredes hívott meg ebédre. Minthogy Paál se igen tudta magát megértetni a francia tisztekkel, kértem Marchest, hogy segítsen rajtuk, tolmácsolják nekik. Munkácsy elkeseredetten kiáltott föl: «Mégis csak borzasztó, hogy a magyart külföldön senki nem érti!» Hanem aztán módját találtuk a társalgásnak, karrikaturákat rajzolt s azt kézről-kézre adtuk az asztal körül. Az uram, Marches, éppen abban az esztendőben látta a párisi Salonban s nem győzte eléggé csodálni Munkácsy *Siralomháza*-t, bemutatkozott Munkácsynak, aki még azon estére meghívott bennünket a Mahlkastenbe. Persze éltünk az alkalommal, hogy így együtt láthassuk a düsseldorfi művészeket és nagyon kellemes estét töltöttünk ott. Paál és Munkácsy másnap meglátogattak bennünket s azután gyakran voltunk együtt. Elhagyva Düsseldorfot, Marches lelkére kötötte Munkácsynak, hogy aztán okvetlen fölkeressen ám bennünket, ha majd Párisba jön, amit ő meg is cselekedett 1871 januárjában. Szívesen láttuk, segítettünk neki, hogy valami tisztességes világitásu műtermet találjon, egyéb vásárolni valóit is együtt szereztük be, hogy meg ne csalják túlságosan. Mert egy kukkot se tudott franciául. Még vendéglőt is mi választottunk neki, szóval gondját viseltük mindenkben, amire szüksége lehetett eleinte. Gyakran ellátogatott hozzánk s családi körben fogadtuk, terítéke az asztalon volt, amint érkezett. Bizalmasan közölte velünk örömeit s apró csalódásait. Sokszor biztattam, nőszüljön meg! Össze is hoztam szalonomban néhány férjhezadó leánynyal, ő azonban tréfálkozva, egyre csak azt felelte: Majd ha olyan asszonyt találok, mint ön, azt feleségül veszem. Nagyon ragaszkodott hozzánk, egyebüvé nem is igen járt, míg be nem mutattuk néhány kedves emberünknek s így lassankint más családokkal is összeköttetésbe lépett. Két esztendő múlt el így; Marches báró meghalt. Munkácsy mélyen gyászolta őt, olyan odaadó barátsággal környezte betegsége folyamán s halála pillanatában is annyira a miénk volt, hogy apósom, Han-Steenhuyer gróf maga biztatott utóbb: Maga még fiatal (huszonkét éves voltam), ne maradjon özvegyen. Lássá, férjhez mehetne majd annak idején Munkácsyhoz, aki őszintén tiszteli. Olyan ember ez, mint amilyenek a munkái: komoly, teli nemes indulattal... Követtem apósom tanácsát és 1874 augusztus ötödikén megesküdtünk az én édes Miskámmal Kolpachon, hol menten műtermet is építettünk s ahol ő annyi szép dolgot teremtett, anélkül, hogy egy csöppet megpihent volna valaha. Istenem!...»

1871 januárjában költözik Párisba, a rue Perréeben bérel lakást és műtermet. Nevét már jól ismerik a műkereskedők s amint híre terjed megérkezésének, a háború okozta zavaros viszonyok ellenére kecsgetetöbbnél kecsgetetöbbsé ajánlatokkal halmozzák el. Ő azonban híven megmarad Goupil mellett 1876-ig. Hogy milyen szívesen vásárolták azonnal vásznait, jellemzi az, hogy 1871-ben, Párisba érkezésének első évében, már nyolcvanezer frankot keresett ecsetjével.

Ekkor történnek az utolsó levélváltások közte és jó barátja, Ligeti között, aki olyan önzetlenül örvendett sikereinek, mint amilyen atyailag viselte gondját idáig. Egyik utolsó levelében utolsó jó tanácsul azt adja néki Ligeti, hogy ügyeljen, el ne sekélyesítse művészi becsvágyát a gyors siker!... Erre a levélre válaszol május harmincegyedikén Munkácsy s élete ezen korszakának befejezéséhez jellemzőbb sorokat nem találnánk, mint azok, amelyeket maga írt volt: «Levelét, mint mindig, most is nagy örömmel vettem, annyival inkább, minthogy újabb bizonyítékát adja benne sorsom iránti meleg részvételének, mit valóban köszönök. Köszönöm azt is, hogy oly higgadtan figyelmeztet arra, ami sokaknál bizony bekövetkeznék helyzetem-

ben, a sok megrendelésből eredhető veszedelmet értem. Másnak egyszerűen csak megköszöném a jóakarató figyelmeztetést, de önnek többel tartozom, tudva, hogy teljes részvétellel van pályám iránt. Én, ami a megrendeléseket illeti, csak annyit fogadtam el egyelőre, amennyinek minden megerőltetés nélkül megfelelhettek, tudniillik a mennyiséget illetőleg; mert ha a minőségről van szó, akkor nem beszélhetek könnyűségről. Oh! én sokkal nehezebbnek tartom megtartani a megállapított hírnevet, mint megszerezni. Íme, a tapasztalás is azt mutatja. Én magam sem tudom, hogy jutottam, minden nagyítás nélkül, egyszerre olyan állásra, amilyenről csak néhány hó előtt is még csak gondolni sem mertem volna. Ez bekövetkezett egy szerencsés véletlen által. De már most a szerencsés véletlent, azaz a véletlen szerencsét egy egész életre kiterjeszteni, biz' ahhoz azt hiszem, erőm legnagyobb megfeszítése szükséges. Ezt tehát tenni fogom, mert a hanyatlás gondolata óriás szörnyként áll mögöttem, mely néha még álmomat is zavarja.»

Egy negyedszázadot töltött el Párisban, csak nyaranta ment ki Kolpachra vagy Lamalouba, de oda se pihenni: ott festette szép tájképeit. 1874-ben nősült meg s akkor költözött át a rue Perrééből a rue Lisbonneba, ahol egy évig lakott feleségével, fölépítve ezalatt első párisi palotáját a rue Legendreban, a Parc-Monceau mentén. Milyen boldog volt ő akkor! Hogy ő néki háza is van Párisban!... Naponkint eljárt oda, nézte, mint építik, számtalanszor végiglépegette, mekkora a hossza és hinni is alig tudta, hogy ő belőle palotás piktör lett... Nem telt belé egy-két esztendő, szűknek bizonyult a kis palota, Páris egész előkelő társasága, a világ szellemi uralkodói, koronás emberek, nábobok jártak bucsút a magyar művész műtermébe, - új házat kellett építtetni s ekkor készült az Avenue Villiers-n a kétemeletes palota. Mesés berendezésű otthon volt az, garmadában hevertek benne a műkincsek s minden fülke, minden szöglet megannyi gyönyörű kép volt. Egy-egy részletét megörökítette családi jeleneteket ábrázoló festményein.

A második emeleti nagy szalonban történtek a pénteki fogadások s ugyanott folytak le azok a fejedelmi estélyek, amelyeken két-háromszáz meghívott vendég vett részt. Egy óriás kandalló áll ott a terem háttérében, akkora és olyan, hogy csak a velencei dózsék palotájában akad párja. A terem méreteiről némi fogalmat nyújthat az, hogy az emeletmagasságnyi kandalló tetején még elfért egy páncélos vitéz lóháton, öles dárdával jobbában. És minden bútordarab műremek volt ott. Egy spanyol templom kórusát vásárolta meg a felső galéria folyosójára, a Pyrénéusokból került egy remekbe faragott régi templomi szószék a két ablak közé; az ajtók, az ajtófélfák (mert hisz nem volt ott kilincsre járó ajtó), a mennyezet megannyi olasz és németalföldi régi vésett vagy magyar stilben próbált faragás; a gobelinek, a keleti selyem-szőnyegek, a márvány- és bronz-szobrok, az ezüst-, elefántcsont- és porcellán-apróságok, a régi mesterek képei mind megannyi múzeumba való kincs; egy-egy bútordarab egész kis vagyont ért.

Szalonjában megfordult Lajos Viktor, a mi királyi hercegünk, az angol trónörökös, a mai angol király, a jelenlegi orosz cár apja carevics korában, a svéd király, a dán uralkodó, a spanyol királyné, a nápolyi királyné, Frigyes herceg, a luxemburgi nagyhercegné, Bonaparte Roland herceg, a francia, angol és német arisztokrácia és a magyar főurak, hogy a sorrend kedviért előbb a született méltóságokat említsük, mert ritka az olyan művész vagy író Párisban, aki ne járt volna nála, vagy helyet ne foglalt volna vendégszerető asztala mellett. Liszt heteket töltött Kolpachon, arcképét is ott festette meg Munkácsy; Haynaldot benső barátság fűzte hozzá; Daudet, Dumas, Pailleron, Müntz a tudós műtörténetíró, Yriarte, Pitié tábornok, J. Comte rendes vendégei voltak - és velök a Párisban élő művészek, írók és tudósok közül: J. Breton, Chaplin, Jules Lefebvre, Duez, Stevenz, Vibert, Detaille, Roger-Jourdain, Schenk, Mosler, Antokolszki, Laguillermie, a bölcs Renan, Hébrard, Arséne-Houssaye, Nordau orvos, Goncourt, L. Ulbach, de Péne, Albert Wolf, Gonse, René Delorme, Dézamy, Dérouléde, Deschanel, Blowitz, Brozik, Bruk Lajos, Charlemont, Jettel, Liebermann, de Thoren,

Krieshaber, Massenet, Bertha Sándor, Fourcaud; nagyobb szabású alkotásait még a műteremben nézte meg a francia köztársaság elnöke, Carnot, annak idején meg Gambetta; Türr tábornok terítéke, amikor Párisban időzött, rendszeren az asztalon volt és a magyar társadalom előkelőbb kirándulói az ő szalonjában ismerkedtek meg a francia társasággal. Az angol és amerikai nábobok vetélkedtek Munkácsynénak egy-egy meghívójáért és ő nem egyszer gyűjtötte maga köré a párisi magyar kolónia fiatal művésznövendékeit, akik amilyen elfogulva nyitottak be abba a fejedelmi palotába, annyi feszelen lelkesedéssel érezték aztán Munkácsy körében, hogy hiszen szerető jó barátjuk, segítő társuk az az édes nagy ember, aki embernek is akkora volt, mint művésznek.

Csak egy vágyát nem teljesítette a sors: nem volt gyermeke. Pedig talán akkor lett volna egészen boldog... Imádta a gyermekeket, ritka az olyan képe, amelyen, ha helyet szoríthatott neki, egy-egy gyermekalak ne volna.

Egy este - a Honfoglaláson dolgozott akkor, kétszer is befejezte és nem volt megelégedve munkájával - kis társaság volt nála. Ott ültünk a nagy szalonban a kandalló előtt. A kandalló elé egy hatalmas királytigris bőre volt terítve s két oldalt magas támlájú angol diványok állottak, apró Louis XV. székekkel és zsámolyokkal vegyesen. Egy óriás pálma levelei mintegy sártort vontak a társaság fölé. A vörösös-barna gerendákból ácsolt menyezet díszes faragványai közül apró villámosfényű csillagok szeliden hintették le a világítást. Munkácsy szótlanul állt közöttünk, a kandalló előtt. Háta mögött embermagasságnyira lobogott a tűz. Szerettük volna szórakoztatni, de nem igen sikerült. Megható, felejthetetlen látvány volt az akkor este: abban a pazar környezetben az az érdekes fejű, fehérszakállu művész, amint a kandalló vörösén árnyalta körül mozdulatlan alakját és ő gyötrődött, mint egy kezdő növény, mint egy elzülléstől reszkető, vagyombukott milliomos, aki a rémes dobszót hallja szüntelen.

- Mondja, mester, - kérdeztem tőle, - mikor érzi magát boldognak?

- Soha! - felelt határozottan, majd utána tette: - Akkor legkevésbé, amikor készen van a képem.

Mindnyájan hallgattunk. Egyszer csak valaki így szólt: - Milyen szép, hangulatos lehet ez a fülke itt, amikor csak a tűz világít rá!

- Igen, - szólt Munkácsy, - az szép!... És megfordult, merően nézett a tűzbe s elgondolkozva, egészen megindultan, ezeket mondta: - Egyetlen egyszer töltöttem itt egy éjszakát. Akkor így égett a tűz, nekem itt vetettek ágyat előtte. A feleségem, szegény, lent kínlódott az elsőemeleti hálószobában, én meg itt reszkettem, lestem a hírt. Akkor nagy boldogságot vártunk... Azt hittük, hogy fiam születik!... Leány lett s az is halva érkezett. Pedig milyen jó lett volna!... Most már tizenöt éves lenne!... Akkor is így égett itt a tűz és csak ez világított...»

1884 márciusában boldogan várta nevének örökösét Munkácsy, de a sors nem hallgatta meg óhajtásukat. A kis leány nem élt meg s alig temették el, kicsi híjja, hogy édesanyja is utána nem halt. Néhány nappal a gyermek születése után, Munkácsyné még betegen feküdt, egy éjszaka meggyúlt a hálószoba melletti szobában fölhalmozott gyermekkelengye. A sok könnyű vászonnémű, a csipkével borított árva bölcső néhány pillanat alatt lángban állott s a tűz már áttört a hálószobába, a mozdulni nem tudó asszonyt fenyegetve. Szerencsére Munkácsy még idején segítségére érkezett. Fölkarolta az ágyból feleségét s takarót se vethetett rá, úgy vitte le a palotából az utcára és menekült vele a szomszédba, barátjához, Fromantinhez. A tüzet is szerencsésen lokalizálták és eloltották a tüzoltók, de a kis gyermeknek még a kelengyéből sem maradt egy darabka se.

Ebben a szomorú emlékü, kiegészített helyiségben rendeztette be azután Munkácsy az ő egyszerű hálószobáját. Magyaros mintázású terítővel volt borítva az ágya s a menyezet is azzal a szövettel volt behúzva: pirosra színezett, tulipántos rajzú figurák voltak rajta. («Azt mondják,

hogy perzsa minták! Dehogy perzsa! Magyar volt ennek még az öregapja is! Érzem én azt.») Az ágya mellett állott a könyves szekrénye, a falon néhány kedvenc képének metszete függött, egy asztalon heverték magyar ujságjai; egy öltöző asztal, egy szekrény s a mosdófülke, ennyi volt e szoba összes bútorzata, olyan egyszerű, mint a gazdája.

Óriás műterme a második emeleten volt, a nagy szalon mellett. Ott érezte magát mindig a legjobban, a «műhely»-ben, mint ahogy ő szokta volt mondani. Egy remek nagy hollandus szekrényt - tömve volt szebbnél-szebb antik szövettel s kosztümökkel - a hatalmas vázlattartó polcokat, a breton faragású nagy kandallót leszámítva, nem volt ott egyéb bútorzat a festék- és ecsettartó asztalokon, a nagy kerekcsajtorján és a festőállványokon kívül. A falakat nagy képeinek első szín- és szénvázlatai borították. Az egyik szögletben függött a *Krisztus-Pilátus* színvázlata, odébb a *Kálvária*, alakok egyes képeiről, a kandalló fölött *Mozart* szénvázlata. Két csavaros jeruzsálemi oszlop között egy gyönyörűen fakult gobelinen a kentaurok harca; a vázlatkönyvekkel megrakott polcok fölött egy másik nemesen fakult gobelin volt kifeszítve, amelyen egymásnak rontó elefántok s tomboló paripák közt verekszik Nagy Sándor. Az ablak melletti sarokban volt az ő karamáni szőnyegekéből feszített, kedvenc pihenő sátra, az alól át lehetett tekinteni az egész műtermet; a szögletet betöltő kerevet fölött tükrök voltak s egy óriás tükör a sátor fölött is, azokban kétszeres távrolól láthatta alkotásainak szín- és távlat-hatását. Ott szokott pihenni, ott gondolkozott el esténként. Mert folyton dolgozott. Reggel hét óra felé, amint fölkelt, első útja műtermébe vezette. Ott költötte el egyszerű reggelijét s utána dolgozott délig; a rövid villásreggeli után (ha vendégei nem voltak, hagyományosan egy szelet sonka, kotlett és sült krumpli, amire megivott két pohár szodavízzel kevert piros bort és utána egy csésze feketekávé) alig pihent tíz percet s fogta az ecsetjét, dolgozott, míg reá nem alkonyodott. Akkor pedig, - ha csak okvetlenül útja nem volt valamerre - mikor már sötét volt az atelierben és nem látott a vászonból semmit, akkor is ott maradt, behunyt szemmel üldögélvén abban a saroksátorban és nézte a képét akkor is, dolgozott rajta tovább, - a lelkével. Rendesen tizenegy órakor feküdt le. És ilyen volt az ő élete, csaknem zökkenő nélkül, mindig. Mialatt megcsinálta a maga nagy fejezetét a művészetek történetébe, észre is alig látszott venni, hogy az egész művelt világ ott rajong és lelkesedik körülötte, alig látta, hogy ünneplik, magasztalják; ha időnkint kiált a munkából diadalainak elismerését fogadni, szinte ő sokalta meg a dicsőséget s amint úgy mosolygott magában, legtöbbször arra gondolt: «No, ezt se hitte volna Pista bátyám!... Miska és művész!...»

Ideje se jutott volna reá, de alig is olvasta ő mindazt a magasztalást, amivel könyvekben, röpiratokban szóltak róla s amivel a világsajtó huszonöt éven át elhalmozta. «Csak azt csodálom, - mondta néha, a mikor a felesége föl vitt hozzá egy-egy halom kritikát, - hogy mindnyájan jobban tudják mint én, hogy mit akartam csinálni!...»

Egyebeket sem igen érkezett ő olvasni. Ha akadt egy kis szabad ideje, Dürer bibliáját forgatta vagy a Rembrandt kötetét s föl-fölsóhajtott: «Mégis csak borzasztó, hogy ezek mit tudtak!»

Párisban festette *Zálogház* című képét is.

Barbizonban a fontainebleau-i erdő alatt telepedett meg néhány hétre, vidám piktor barátjai, Paál László, Jettel társaságában s a derült barbizoni világ, - az a kedves kis festőtanya, ahol a francia iskola halhatatlan alakjai: Millet, Rousseau, Corot, Diaz, Bodmer, együtt élve a szabad természettel, örökbecsű képeket festettek, - pompás hatással volt a mi Munkácsynkra is. Kedvével együtt derülnek palettája színei, a düsseldorf-i sötétségbe kezd bederengeni a fontainebleau-i nap s a *Zálogház* ablakfüggönyén találkozunk először azzal a csudálatosan szép, gazdag, bársonyos, azzal a meggypiros színnel, amihez hasonlót egy-egy becses keleti selyem szőnyegen, néhány antik daghesztánon és csak a nagy angol arcképfestő: Lawrence képén, például Mrs. Cuthbert portréján láthatunk. Ez a piros hangolja át lassankint Munkácsy színskáláját azokba a hasonlíthatlanul dús tónusokba, amelyek nagy alkotásait jellemzik, ez a



piros avatja őt páratlan koloristává ugyanakkor, midőn a festői elbeszélés és jellemzés mestere. Nem lehet azt tollal elmondani, hogy micsoda szépséges szín az és milyen színakkordok teremtője! Aki egyszer látta, nem felejtí el soha. A sárgában és zöldben is adott sok színpoézist Munkácsy, de ez a piros az, ami az ő palettáját szuverénül jellemzi. Ott talált rá Barbizonban.

Ezután föstötte meg Párisban, az *Ujoncok*-at, *A falu hőse*-t, a *Sebesült vándor*-t, az *Examen*-t, a *Falusi iskolában* és a remek *Műtermet*, saját és felesége mesteri arcképét.

Alig fejezte be a világhírű kettős portrét, megfestette utána a *Kis kutyák*-at, ezt a jókedvű apróságot. Vázlatrajzait ott találtam jegyzőkönyvében a *Milton* kép első ötletei között, néhány későbbi interiőr képének a tervével együtt, amelyeket sorra meg fog festeni, derült szép koloritban, nagy történelmi tárgyú alkotásai közben. Valamennyi ugyanazt az alaphangulatot ecseteli: az előkelő családi jólét, amiben, hosszú évek során át az ő minden vágya egy gyermek...

És ez a vágy, ez van azokon a szép képeken.

Ilyenek az 1877-től 1888-ig festett zsánerképei közül: a *Délutáni tea*, a *Pálmaházban*, *A tigris*, a *Kis macskák* elmés társa a *Kis kutyáknak*, *Zongora előtt*, *A baba látogatói*, 1882-ből, melyen a saját árván maradt s azután elégett bölcsőjét festette le, a *Két család* és a *Készülődés a papa névnapjára*.

1877 telén festette *Milton*-t, e legcsodálatosabbat remek alkotásai között.

Munkácsy döntő fontosságú összeköttetése Sedelmeyer Károllyal, amely csakhamar benső, mindvégig hű barátsággá fejlődött, a *Milton* révén kezdődik. A világhírű műkereskedőnek, aki szenvedélyes, nagytudású amatőr s maga is hozzányúl néha az ecsethez, óriás része van művészünknek nem csupán külső sikereiben, de gyakran tüzelte nagyobb alkotások felé Munkácsy munkakedvét is. A *Krisztus Pilátus előtt*-re, a *Kálvária*-ra ő biztatta s utolsó képének, az *Ecce Homo*-nak alkotása közben is nem egyszer üldögélt együtt az egyformán megöszült két jó barát az avenue de villiersi műteremben és Sedelmeyer bátorítása élesztette a csüggedő, fáradt, beteg Mestert.

Ismeretségük már akkor kezdődött, amikor Munkácsy letelepedett Párisban. Találkoztak Barbizonban is, ahova Sedelmeyer gyakran kijárt a nagy francia piktorokhoz. Munkácsy műtermébe is el-ellátogatott néha, de üzleti összeköttetés nem volt közöttük. Az 1877-78-iki télen azonban, látva a készülő *Milont*, Sedelmeyer azonnal fölismerte benne a remekművet és vásárlójául ajánlkozott. Munkácsy azonban nem fogadhatta el az ajánlatot.

- Kötve vagyok a Goupil-céghez s mihelyt befejeztem a képet, azonnal rendelkezésére is bocsátom, - mondá Sedelmeyernek.

Egy márciusi vasárnap ismét találkoztak Páris környékén, Bellevueban, hova a szegény Paál László látogatására rándult ki aznap feleségével Munkácsy. Paál akkor már meg volt zavarodva, ott ápoltatta őt Munkácsy Bellevueban, egy szanatoriumban, hogy csakhamar átszállítsák a charentoni örültek házába, ahol nemsokára meghalt. E gyászos emlékü találkozás alkalmával került közöttük másodszor szóba a *Milton* és Sedelmeyer ismételte a télen tett ajánlatát. - Sajnálom, - válaszolt Munkácsy - de lehetetlen. A kép készen van s holnap szállítatom Goupilhoz. Sedelmeyernek tehát le kellett mondania arról, hogy a képet megvásárolhassa.

- Mily nagy volt a meglepetésem, - beszélte nekünk Sedelmeyer - midőn másnap hétfőn látom, hogy Munkácsy érkezik hozzám. Lehorgasztott fővel halad el kapusom fülkéje előtt s mogorván, tépelődve, mint ahogy járkálni szokott, amikor valami bántotta, jött keresztül az udvaron. - Képzeld, - szólt csüggedt hangon - Goupil nem akarja elvállalni a képemet. Azt veti, hogy ez nem volt afféle határozott megrendelés, meg panaszkodik, hogy egyáltalában

nem megy az üzlet, egy év óta nem kelnek a képek... Meg, tudja Isten!... Szóval ő most nem vehet képet. Ha akarom, kiállítja a boltjában s majd akad talán rá amatőr, de ő meg nem vásárolhatja. Már most hát én mit csináljak!?... Annál jobb, szóltam én, így hát szabadon rendelkezhetik magával s a képével. Megveszem én, ha akarja azonnal s ugyanazon áron, amelyet Goupiltól kért volna érte! Munkácsy örömmel egyezett ajánlatomba, rögtön visszament Goupilhoz a rue Chaptalba és hozzám szállíttatta a Goupil udvarán álló képet. Ez volt a mi üzleti összeköttetésünk bevezetése. Amint megvettem a *Milton*t, kiállítottam szalonomban, meghíva néhány művészt és amatőrt. A kép azonnal meghódított mindenkit, széltiben emlegette egész Páris. Egy lelkes amatőr beszélt nálam, hogy találkozván Goupillal, hívta, jöjjön s nézze meg a Sedelmeyernél kiállított képet, mert annál szebbet a mi korunkban nem festettek!... Májusban elküldtem a képet a párisi világkiállításra. Hiszen ismeretes, milyen diadalt aratott! A zsüri a médaille d'honneur itélte neki, a kormány a becsületrend lovagi méltóságáról tisztí rangra emelte Munkácsyt, ő felsége a magyar király pedig nemességgel tüntette ki. A képet még a világkiállítás folyamán eladtam egy amerikainak, Mr. Robert Lennox Kenedy-nek, aki ajándéknak szánta a new-yorki Lennox Library-nek, melyet bátyja alapított; föntartottam azonban magamnak a jogot, hogy a kép még egy évig birtokomban maradjon s hogy rézbe karcoltassam. Azt akartam, hogy e remekmű, amely akkora diadalt szerzett mesterének Párisban, hirdesse hát végig előbb egész Európán az ő dicsőségét, mielőtt átkelne a tengeren az újvilágba. Így állíttattam ki Budapesten, Bécsben, Münhenben, Berlinben, Düsseldorfban, Kölnben, Londonban és így tovább. Mindenütt rengeteg siker! Munkácsy elismerve korunk egyik első mesterének; Európa összes kritikusai versenyezve magasztalják; Párisban kétszáz művész rendez lakomát a tiszteletére, hogy hódolatukat bemutassák és szerencsekívánataikat kifejezzék neki. - Nos hát meg van elégedve? - kérdeztem akkor este Munkácsytól. - Leszokik hát végre az örökös tépelődésről, a fejlődésről?... - Csakugyan, - válaszolt szavaimra, - ha valaha, hát most igazán boldognak kéne lennem!... De Istenem!... Ki tudja, mit rejteget számomra a jövő?... - Ne aggódjék, - feleltem neki, - ünnepelünk mi még nem egy diadalt. Ami pedig az anyagiakat illeti, az se aggaszsa többé. Mindent hajlandó vagyok megvásárolni, amit csak fest s akár előre, tíz esztendőre. Akarja? - Hogyne akarnám? - És így léptünk mi 1878 november negyedikén szerződésre; szerződésünkben ő kötelezte magát, hogy tíz évig kizárólag nekem dolgozik, hogy festendő képeinek árát időnkint együtt állapítjuk meg, bázisul a *Milton*-ért fizetett összeget véve, olyan arányban, hogy évenként legalább százezer frankot kereshessen. A gondtalan nyugalom, melyet e szerződés biztosított neki, mintha megtízszerezte volna munkakedvét. Az évi summák gyorsan szaporodtak és az ő évi jövedelme százezer frankról csakhamar kétszázézerre gyarapodott. A tény az, hogy a tíz év alatt, 1878-tól 1888-ig, én két millió franknál többet fizettem kezébe, ami szinte páratlan a művészek történetében...

És Munkácsy festett tíz év alatt száztizenegy darab képet Sedelmeyernek, nem számítva az arc-képeket, a bécsi műtörténelmi múzeum nagyszabású mennyezet-képét, nem a *Honfoglalást*; és utolsó képét, az *Ecce Homot*.

A *Milton* jelzi a magyar mester pályáján a legnevezetesebb dátumot.

Ezután már övé volt az egész világ, diadalról-diadalra haladt a mi Munkácsynk, el tőlünk, örökre... És amikor megfáradt, amikor új erőre lett volna szüksége világhódító útjában, akkor bezzeg kereste volna vissza az édes anyaföldet, mely zsenijét olyan hódítóvá táplálta, akkor bizony szívesen tért volna vissza, haza, - ha vezetne egyetlen út is vissza.

Az aranygyű ember meséje ez. Pazarul ád az aranyából, adott mindenkinek, és mindegyre csak adott, markolta, szórta s hogy fogytán volt, vájta, tépte, szaggatta agyát az utolsó kis aranyzilánkig...

Eddig van.

A többi már irgalmatlan, a többi már szomorúság, szívszaggató még reá gondolni is.

Jártam a műtermében, amikor ő már, 1896-ban, elborult elmével készült halálra az endenichi gyógyítóintézetben.

Szanaszét a porlepte képek, a festőeszközök, az állványai, a létrája, melyre az utolsó időben szédülő fővel kapaszkodott fel reggelenként, munkára az *Ecce Homo* elé és meggyógyult az első ecsetvonás után arra az időre, amíg dolgozott, - de hogy csak annál összeesettebb legyen álmatlan éjszakáira. Pazarolta kétségbeesetten arra az utolsó képre azt a keveset, ami élnie jutott még.

«Isten tudja, de olyan hitványul voltam az imént. Alig tudtam fölkelni, ide is olyan kínosan másztam föl, szédültem, - de ha egyszer itt fönny vagyok, jól érzem magam. Mintha vezetné valami a kezemet, magától megy a pemzli!»

A saroksátorban, a párnák közt még ott vannak azok a gödrök, melyeket az ő teste vájt, pihenvén, - a kis asztalon a vázlatkönyvei, a szemüvegjei, néhány jegyzet, tervek, modell-címek ahhoz a nagy képhez, amihez még emezen dolgozva már készült, - az *Olajfák hegyén elárult Jézushoz*.

Odébb, a nagy asztalon, százával az ecset, megannyi hullá mind, - a palettáján kinyomva a színek, elhagyatottságukban finom porrétegből szótt rájuk is szürkés szemfedőt a kilenc-hónapi magányosság.

Úgy, ahogy tudtuk, rendbe raktuk az első rajzait is. A Reök bácsi kunyhóját, az aradi rajzokat, meg a többieket, naiv elrajzolt próbálkozásait még gyámoltalan ceruzájának, de amelyek mégis oly érdekesek; mintha a képírás egész történetében evolválódnék keresztül az ő zsenije, - ott kezd az iramszarvas agancsra karcolt vonalakon, átmegy az arkaikus szimplicitásokon az asszír, egyiptomi merevségeken, maga fedezi föl a vonal- és légtávlat titkait és így sorra, nem tanulja el, de kitalálja azokat a művészi tudnivalókat, amikre neki szüksége van. És jellemző, hogy egész tömegek iparkodnak élni, mozdulni, drámát csinálni már az első ceruzavonásai alatt s azokban a naiv vonásokban is már, ami élet és lélek dereng, az magyar, - amint hogy elementárisan magyar az ő művészi izomzatának az erejében az, ami olyan szédítő magasra segítette.

Önkéntelenül a Renan quimper-i beszámolója jut itt az eszembe s kínálja az analógiát. Ez a másik szellemóriás így beszélt, halála előtt három évvel, Quimperben, önmagáról:

«... Dolgoztam egész életemben emberségesen s a magam módja szerint. Nem tagadtam meg soha az én jó fajtámat... Nagyon vidám vagyok s mindenekelőtt az ennek az oka, hogy ugyan keveset mulatozván ifjúkoromban, érintetlenül őrizhettem meg illuzióim minden üdeséget; továbbá, és ez már komolyabb dolog, vidám vagyok, mert nincs kétségem abban, hogy jó cselekedetet végeztem életemben. Óh, ezt tudom bizonyosan! Jutalmul nem tudnék egyebet kérni, minthogy ezt a munkát kezdhessem újra. Egyért panaszkodhatnám csupán, azért, hogy tíz évvel sebesebben vénültem. Nem vagyok én afféle író ember, a nép embere vagyok én. Parasztok és tengerészek messze homályba visszavesző lánc-során az utolsó szem. Az ő gondolatbéli takarékoságukból költök én és hálásan gondolok vissza e szegény népségre, akik intellektuális mértékletességük révén annyi pazar élvezethez juttattak engem.»

És ezt egy jól elvégzett élet alkonyán, az öregség pihenője közben, azoknak mondta el Renan, mintegy köszönetül, akikkel akkor is egynek érezte magát, - az ő bretonjainak.

Munkácsy csupa egészséges, józan, szűztiszta és bámulatos harmóniában egyensúlyozott magyar erő volt s mindaddig, amíg ebben tartott, repült is hatalmas szárnycsapásokkal, a legkisebb erőlködés nélkül, mint a sas, akinek az a természete, hogy a magasban járjon, erdők, sziklák fölött és akkor esetlen, ha a barázdák közt botorkál.

És mi, akkor, amikor Munkácsy, ez a csupa nagy kövekből rakott ciklopszfal megdült s csakhamar összeomlott, - megdöbbenve, de önkéntelenül azt kerestük, hol hasadhatott meg legelőbb? Azt tudtuk, hogy hogyan, - de miért? Hogy az agya, a gerince?... Azt majd elmondom utóbb, mit konstatáltak az orvosok és nekik is igazuk van. Hogy a túlfűszerezett élet?... Éretlen mendemondákat kolportál, aki ilyesmikről akar tudni. Munkácsy maga volt a józanság és a mértékletesség, minden materiális gyönyörűségeken. Gerincbajában több a része gyerekkori nyomorúságainak, mint a későbbi túlfeszített munkának. Ha suhanckorában nem olyan árva, amilyen volt s ha testi nyomorúságaiban is annyira elég lehetett volna saját magának saját maga, mint amilyen diadalmasan elég volt lelki kalamitásaiban, bizonyynyal nem szorul beteg gerinccel Charcotra.

Rengeteget dolgozott. Igen. De vajjon, ez ölte meg?

A munka csak azt öli meg, aki nála gyöngébb. A kavicshajigáló szakad meg, ha sziklát akar emelni. Munkácsy fizikuma mindvégig hatalmas volt, tizenöt évig lebírt egy gerincsorvadást: szellemi ereje pedig örökbecsű alkotásokra is annyiszor elég volt.

Elég volt mindaddig, amíg ő volt erősebb a munkánál.

Mikor lett gyengébb? Művészetének abban az alig tegnapi részében, amelyen itt-ott a hanyatlás árnyékai rezdülnek meg, nem csupán a túlfeszült agy küzködik s a túlfáradt ecset bizonytalankodik, de erejének az a része gyengül, amely magyar volt: kifejezésének harmonikus, hogy úgy mondjam öntudatlan könnyedsége, koncepcióinak keresetlensége, természetes biztossága a kivitelben, felfogásának a karaktere, alkotásaiban nyilvánuló filozófiája az életről, vallásról, emberekről és mindezek összességében az a valami, amit mi mindnyájan azonnal a magunkénak érzünk benne: - individualitásának a magyar volta ernyed. Nem képeinek a tárgyát értem, világért se. A gondolat, amint tökéletes, világpolgár, - de az agy, amely a gondolatot termi s amely individualitása értékének arányában becset ad neki, az az agy, az magyar, angol vagy francia agy. A kép is így, legyen a tárgya Jézus vagy a siralomházban virrasztó betyár. Munkácsyhoz mérem Munkácsyt és látom őt akkorának, amekkora ereje teljében volt. Szinte egyszerre nőtt meg. A «*Leánykérők*»-ben már óriás. Hogy élnek s mennyire ők, még azon a vázlatrajzon is, az a két magyar! Sehol egy redőnyi tétovázás, sehol több vagy kevesebb, nem is tudja ő talán, hogy mit csinál, hanem érzi őket, intuitíve teremti azt a két parasztlegényt. Mintha ott látta volna őket maga előtt az üres papiroson és csak utána kellett húznia a ceruzával, hogy más is lássa őket. És lássa egész valójukban, nemcsak most, így leánykérőben, de úgy, hogy ezután már tudja róluk azt is, milyenek ők mindenütt, otthon, a templomban s künt a barázdában az ekeszarva mellett. És nem az ebben a művészetben a becses, hogy azok híven a Péter és a Pál, Csabáról, amint hogy például a Millet «*Semeur*»-jében sem a barbizoni magotszóró földműves portréjának a reális igazsága a remek: hanem, hogy az a magotszóró bizony a minden idők kenyérujtató embere egy Millet művészetében revelálódva.

Úgy képelem, hogy a fáradt Millet egy délután leheveredett a barbizoni szántóföld szélén s elnézte hosszasan, mint ballag a barázdákban a francia földműves és szórja maga elé a szemet nyugodt bizalommal az anyaföldbe. Mialatt a láthatáron lassú méltósággal úsztak le a felhők, Millet érezte, hogy itt előtte most az emberi élet egyik legnagyobb aktusa folyik és kitalálta, hogy mit érez az ő egyszerű lelkében az a munkálkodó földműves is. És mindezt kifejezte aztán a vásznán, amikor a jelenetet megfestette, kifejezte anélkül, hogy a láthatáron átvonuló felhőknél, a felszántott fekete földnél s az egyszerű földművesnél több kellett volna a vásznára.

Munkácsy idegen országban és a műtermében élt.

Az idegenben töltött hosszú évek folyamán lassan, észrevétlenül szakadoztak szét a gyökérszalak, amelyek ezt a tiszta magyar zsenit a saját talajából, hazulról táplálták. Eleinte, míg könnyen teremtett, észre sem vette, hogy baj lesz ebből így. Hisz különben se analizált soha. De mikor kezdtek a szándékai az ereje fölé nőni s pihenni, új erőt gyűjteni kívánt volna, - maga rémült meg néha a legjobban attól, hogy mennyire idegenben van és ösztönszerűleg haza vágyott. Idegen körültre a nyelv amit beszélnek s amelyet ő soha korrektül meg nem tudott tanulni, idegen amit gondolnak, amit éreznek, az otthona is idegen... Hogy vágyott haza, - a Renan bretonjaihoz, - ide, ahol értjük egymás sóhajtását és közösek az örömeink is.

A kozmopolitizmus Herkulese fojtotta meg a mi daliás Anteuszunkat.

De hát miért élt idegenben? Haza jöhetett volna?...

Súlyos kérdés, amelyre választ azoknak a magyar művészeknek a históriája ad, akikről, Markó Károlyon kezdve, eddig szólottunk.

1896. április 19-én volt párisi műtermében utóljára Munkácsy. Már akkor ott kóválygott körülötte a végzet s ő hol itt pillantotta meg, hol amott. Nem akarta látni, törülte a szeme elől minden módon, de csak eléje állt az ismét.

A régebbi vázlatait, rajzait és képeit írta alá. Eugéne, az inas, és Eugéne apja, aki kapus volt Munkácsynál, sorra elészedtek mindent és hozták oda, a saroksátor elé, egymásután a *Krisztus Pilátus* első színvázlatát, a *Mozart*, a *Milton*, a *Kálvária* vázlatait, - remek apróságokat a kolpachi parkból, - magyar tárgyú képeinek a vázlatait, - egy-egy sebesen, de csak annál közvetlenebb művészettel vászonra vetett alakot...

Munkácsy hosszasan elnézte némelyiket. Mintha búcsuzott volna tőlük. Hisz úgy fárasztotta még a nevének egyszerű aláírása is már. Némelyiken kimaradt a nevéből egy-egy betű, ijedten törülte le és írta újra.

«Szépen vagyunk! Már a nevemet sem tudom lepingálni!» - és mintegy magát vigasztalva, tette hozzá: «No de azért megismerik, hogy ezt én festettem, ugy-e?!»

Egyszer-egyszer kiegyenesedett s büszkén méregette a képet. Nem szólt, csak úgy a szemével kérdezte:

«Na?! Mi?»...

Némelyikről nem törülte le Eugéne a port, hát ő törülte le a tenyerével, a zsebkendőjével vagy a kabátja szárnyával s megsimogatva a vásznat, az édesapa önérzetével dicsekedett:

«Ez se kutya ám!»

Végre rendben volt ez is. A képeket egymás mellé támogatták, a vázlatokat visszarakták a hátsó polcokra. Ő ezalatt járt, kelt, egy-egy képet visszafordított, hogy még egyszer megnézze. Nem lelte a helyét sehol. Leült, majd ismét fölállt. Betekintett a nagy atelier olyan szögleteibe, ahol egyébkor eszébe se jutott volna keresni valamit. Végignézte az öblös hollandi szekrényben a kosztümöket, bement a hátsó fülkébe s hogy olyan hosszasan maradt ott, utána mentem:

- Mit csinál itt?

A falhoz támaszkodva, egy rozsdás sisakot tartott a kezében és azt nézte. Volt még ott egy rakás ilyen ócska harci szerszám.

«Ezt mind az Árpádhoz csináltattam! Hogy megette a rozsdá három esztendő alatt!»

- Ne kocsiznánk ki a Boisba?

«De igen! Eugéne befogathat...»

Eugéne csakhamar jelentette, hogy a kocsi előállott és jelentette fél óra múlva másodszor is, - még egyre nem tudta rászáni magát Munkácsy, hogy otthagyja a műtermét.

«Ne siessünk annyira.»

A kandalló mellől, egy halom ráma és vászon közül húzott elő egy régi palettát. Mint valami csataviselt pajzs, mely ki tudja hány diadalmas küzdelemben horpadt össze, olyan megviselt ez a paletta. A külső karimája penge vékonyságnyira kopott, kicsorbult, időközben meg is hasadt, de ő már annyira megszokta, hogy nem akart tőle megválni, - hát pántot huzatott alája s úgy használta egy-két esztendeig még azután is.

A kezére vette s az olyan jólesően feküdt meg a karján.

«Erről került a *Milton*, meg a *Pilátus!*»

Fölvett egy száraz ecsetet s azt is próbálgatta rajta, majd pedig az asztalon levő másik paletta színeibe mártva meg az ecsetet, ráírta arra a régire a nevét és a dátumot.

«Sok bitümot kentem szét ezen, de csak hadd szidják a bitümotet, mi értettük egymást.» (Ez a paletta, az ecsettel együtt, a budapesti Szépművészeti Muzeumban van.)

Eugéne ismét bejött, hogy a kocsi vár bennünket.

«Mindjárt, Eugéne! Csak még egy kis beszédünk van.»

És leült a saroksátorban, maga mellé ültetett, de alig ejtett ki néhány szót, elkezdett zokogni keservesen. Hátradólt a párnákra, nem is törülte a könyeit s azok sűrűn folytak le abba az ő szép fehér szakállába.

«Milyen jól esett ez nekem!» - sóhajtott föl azután. «Gyerünk hát innen, zárjuk be ezt a butikot.»

Együtt zártuk be az atelier góthikusan vasalt nehéz tölgyfa ajtaját s aznap este indultunk Budapestre.

De jött Az is velünk s Munkácsy iszonyúan érezte, hogy mindenütt vele van és sehol már el nem tudja hagyni.

Páris és München között, az úton, kissé derültebb lett. Hisz hazafelé jött millenniumot ünnepelni s az *Ecce Homo* is itthon várta. Meg a robogó keleti expressz, a melyen olyan bizonyosan érzi az ember azt, hogy nagyon sebesen megy, minden pillanatban más helyet lát, országok maradnak el mögötte és ő halad folyton messzebb... Hátha elmarad az, amitől szabadulni óhajt az ember s minden másként lesz majd ott, ahova megérkezik!

Ebéd után, a kocsi-folyosón sétálgatva, elnézte az éjszakában pihenő falvakból elő-előcsillanó apró világosságokat.

«Furcsa! furcsa!» - mondogatta többször.

- Mit talál furcsának?

«Hát nem furcsa, hogy annyi ember van a világon, aki jóízűen alszik most?»

Bizony ő aludni nem igen aludt, hanem elnyúlva az ágyon, beszélgettünk.

Másnap Bajorországban járt velünk a vonat. Munkácsy levertőbb volt. Münchenben kiszálltunk néhány pillanatra, hogy kezet szorítson a gyászoló Kaulbach-al, ki a pályaudvarban várta. Párisból sürgönyöztünk neki.

«Ki tudja, látjuk-e még egymást!» - szólta, a mikor a vonat elindult s bementünk a fülkénkbe.

Én elővettem Jules Lemaître «Contemporains»-jének a hatodik kötetét és olvasni kezdtem, nem akarva zavarni őt merengésében. Kért, hogy olvassék hangosan. Szívesen. Az Anatole Franceról szóló passzust kezdtem olvasni, melyben Lemaître a «Lys rouge»-t boncolgatja. Érdeklődve hallgatta s én örvendtem, hogy sikerült más irányba terelnem a gondolatait.

Midőn ezekhez a mondatokhoz értem: C'est le passé, l'obscur passé qui détermine nos passions. Nous étions déjà si vieux quand nous sommes nés!... Ah! ce quit vit n'est que trop mystérieux... - mind sűrűbben bólintgatott s végül, mikor ezt a mondatot befejeztem: Est-ce qu'on possède jamais ce qu'on aime? - hevesen szólt közbe: «Soha! Oh, soha!... Mikor elvitték az atelierből, akkor láttam csak, hogy mennyire másminen!»

- Micsoda?

«Hát a képeim. Soha se tudtam egészen olyanra csinálni, mint kellett volna.»

Dehogyan hallgatta ő Lemaître-t, a saját sötét gondolataival volt elfoglalva és csak a keserűségekhez keresett aproposkat abban, amit olvastam.

Letettem a közöttünk lévő asztalkára a könyvet a ceruzámmal együtt és azon iparkodtam, hogy ő beszéljen. Akkor legalább arra gondol, amit mond s azonnal ellensúlyozhatom a hangulatait.

Kezébe vette a könyvet és a ceruzát. Nézi a címlapot, kezdi betűzgetni: «Guy de Maupassant...» Egy csomó név közül fatálisan erre kellett bukkannia először. Úgy, előrehajtott fővel, rám néz s azt kérdi: «Hát erről mit ír ez a Lemaître? Ezt olvassuk el.»

- Hagyjuk már, ne olvassunk többet. Menjünk ki talán a folyosóra, mozogjunk egy kicsit.

Az első pillanatban mintha beleegyezett volna, le akarta tenni a könyvet, de hirtelen mást gondolt s lapozgatni kezdte. Hogy elvonjam a figyelmét, Jules Lemaître-ről kezdtem beszélni, hogy milyen tipikus francia és milyen lusta és mégis mennyit dolgozik...

«Ez a Maupassant rólam is írt valamelyik regényében. Nem olvasta?»

- De igen. A Bel Amiban szól egy tengeren járó Jézusról. Egy nagy képről. Alighanem ott gondolt a Mesterre.

«Mondták... Nem ismertem szegényt...»

- Érdekes ember lehetett. Személyesen én sem ismertem. Épen a temetésére érkeztem Párisba. Hanem a barátaim sok jellemzőt beszéltek róla. Annyi bizonyos, hogy egyike volt az utolsó nagy francia dekameronistáknak. Igazi teremtő s nem afféle műsztergályos.

Munkácsy ismét nem azt hallgatta, amit mondtam. De azért csak beszéltem, hogy mennyi remek apróságot irt Maupassant. Például a Rosalie históriája, azé a boldogtalan cselédleányé, ki ikreket szül s egy kis fattyúnak is csak lopva tudott volna anyja lenni... Erre ügyelni kezdett, ez mese és gyerekekről is szól. Elmondtam, azzal a rajongással, amely mindannyiszor úrrá lesz rajtam, ha Maupassantra kerül a szó.

«Milyen kár érte!» - szólott Munkácsy szomorúan.

Azután elmondtam a két párisi horgász történetét, akiket elcsípnek a poroszok, meg a Fifi kisasszonyét, meg a Notre-Coeur vázlatát...

- Úgy-e szép?

«Szép» - szólt elmélázva s mereven nézett rám.

- De hiszen nem is hallgat rám! Ugyan mire gondol ismét?

«Dehogy nem! Hogyne hallgatnám... De hát majd gondol-e én reám is ekkora lelkesedéssel!...»

És fogta a Lemaître könyvét s abba, az első lapra, néhány vonással lerajzolta a saját fejét, alája írva: «Útban hazafelé, 1896. április 20.» «Az öreg zsidók is Jeruzsálembe kíváncsiak, amikor a végüket érzik» - tette hozzá halkán.

Tréfával akartam visszatartóztatni könyveinket.

- Ugyan! Ezzel az oroszán fejjel!... Micsoda pánik kerekednék Jeruzsálemben!

«Az ám!... Oroszlán?... Nézzük!»

És a könyv utolsó lapjára lerajzolta még egyszer a fejét s egy oroszántestet mögéje.

«Már csak ilyen bogarászó invalidus oroszán biz az!»...

Ebéd után jobb kedvű volt. Azzal foglalkozott, hogy mit fog majd mondani a miniszternek és hogy milyen irányban vehetnék neki legjobban hasznát itthon.

Wlassics miniszter ugyanis, amint értesült Munkácsynak arról az óhajjáról, hogy haza szeretne jönni és szerepet vállalna művészi közéletünkben, a legnemesebb gyöngédséggel járult a Mester óhajításainak realizálásához s egyszersmind annyi tapintattal, hogy ebben, inkább a nagy magyar művész multjának szóló hódolatban, árnyéka se látszott meg annak a szomorú bizonyosságnak, amellyel ő a helyzetről az első pillanattól fogva tájékozva volt.

Azt hiszem, nem csalódom: - a kegyelmes úr önmagában is mély megilletődéssel alkudott meg azzal, hogy amit e végsőket lobbanó lángész tiszteletére cselekszik, abban a mi nemzeti méltóságunk charitójának Munkácsyhoz méltó formában kell nyilvánulnia.

És úgy is nyilvánult.

Munkácsy maga döbönt meg budapesti tartózkodása folyamán néha-néha attól a készségről, mellyel óhajításai a miniszterrel történt érintkezéseiben találkoztak. És ha talált az ő gyötrő, szüntelen meg-megújuló kétségei között némi megnyugtatót, azért Wlassicsot emlegette mindig hálásan.

Két napot töltöttünk Bécsben.

Mínta a fátum kiszámított kegyetlenséggel csoportosította volna a véletleneket, - épen Tilgner temetésének a napján érkeztünk Bécsbe s az ő váratlanul bekövetkezett halálát gyászolta az egész császárváros, meghatottan készülve a Mozart-szobor másnapi leleplezésére.

Munkácsy nagyra becsülte Tilgnerben a művészt s barátságban is voltak. Semmit se tudott arról, hogy meghalt. Ujságot ő alig olvasott, főként akkor, az utikészülődések közepette.

Mialatt kocsira rakták podgyászunkat, a bécsi fiakkeros kedélyesen szól le hozzánk, hogy - ha kissé korábban érkeztünk - hát ugyancsak pompás temetést láthattunk volna. Még Bécsben se esik mindennap olyan!

«Ki halt meg?»

- Hát a Tilgner! - felelt a kocsis, méltatlankodva, hogy még annyit se tud az, aki az orient-expresszel érkezik.

Munkácsy szó nélkül húzódott a kocsis-sarokba s látszólag nem reagált.

A Frohnerben igyekeztünk a Mester ki-kitörő izgatottságát csillapítani. Alig szálltunk ki a kocsiból, olyan erőszakos vértolulásai támadtak, hogy összes önuralmát elveszítette. Jöttek, szokott emésztési rendetlenségei is jelentkeztek s e végett orvost kellett hivatnunk.



Az éjszaka súlyos volt. Nem tudott aludni. Tilgnerrel foglalkozott, hogy milyen szépen halt meg... Egyszerre! Nem kínlódott...

Másnap délelőtt elhajtattunk a szobor elé, de nem szállt ki a kocsiból, szédült s úgy érezte, összeesnék, ha a tömeg közé keveredne. Erős nap sütött, a fehér márvány vakítóan sugárzott a napfényben.

«Mintha glóriában ragyogna! Nem bírja a szemem. Menjünk innen. Talán majd még meg-nézhetem valamikor.»

Régi jó barátját, Dóczy Lajost látogattuk meg.

- Aztán ne panaszkodjék, édes Mester, Dóczinak is! Minek keseríti sötét gondolataival jó barátjait. Húzza ki magát legényesen, hagy örvendjenek.

«Jó! Megigérem. Nem panaszkodom, majd meglássa! De kocsizzunk előbb egyet, hogy feledjem kissé ezt a szegény Tilgnert.»

Dóczinál csakugyan iparkodott is derült, fesztelen lenni, de azért el-elborult a tekintete s Dóczy is bizony jobban érezte volna magát, ha meg-megakadó vidám beszélgetés helyett oda borulhatott volna barátja vállára s átölelve őt, elsírhatta volna néki azt, amit érzett, hogy Isten veled, édes Miskám...

A képtárba mentünk, menyezetképét óhajtotta látni. A képtár zárva volt, de az igazgató, amint bevitték hozzá Munkácsy kártyáját, maga jött a Mester üdvözlésére és személyesen vezette be őt a képcsarnokba.

Az is feledhetlen jelenet, amikor megállt lent a lépcsőházban s fölnézett a saját alkotására. Mintha üdvözölték volna egymást.

Némán álltunk mellette s pantheoni csend volt abban a szép márványcsarnokban, amelyet Munkácsy dicsőségének egyik leghatalmasabb sugara tölt meg ragyogásával.

Ő pedig megroskadva, már-már összeomolva nézte, nézte és szeme lassankint megtelt könnyeivel.

Az igazgató szerette volna bemutatni neki a képtár kincseit. Különben is az első emeleti terméken keresztül hagyhattuk csak el az épületet. Alig nézett meg egy-két képet, a vér a fejébe tódult és szédülve sürgette:

«Ki innen! Ki! Ki!... Ki akarok menni!»

A szabadban ismét nyugodtabban lélegzett.

Egy halom levél várta őt a fogadóban. A lapok közölték Bécsbe érkezését s az aláírásgyűjtők jelentkeztek, különböző összegeket ígérve jótékony célra, egy-egy aláírásáért.

«Olyan fáradt vagyok! Majd estére. Vagy majd holnap. De el ne felejtjük. Ez a szegényeké.»

A délutánt a divánon töltötte. Néhány lépésnyire a divántól az utazóládám állott, nyitva. Színes ingek voltak a ládában legfölül. Dóczy látogatását vártuk, hogy együtt menjünk azután hozzá ebédre. Be akartam csukni a ládát, hogy prezentábilisabb legyen a szobánk.

«Ne! Ne! Ne csukja be!»

- Miért?

«Milyen szép az a halványzöld ott a sárgával. Abban gyönyörködtem egész délután.»

Azután Dóczyhoz kocsiztunk.

Dóczi előkelő társaságot hívott meg a Mester tiszteletére s az ő bájos felesége valósággal boldog volt, hogy Munkácsy majd milyen jól fogja magát érezni nála. A vendéglátó fiatal asszony kedves izgatottságával fogadta.

Az első negyedóra szerencsésen elmult. Munkácsy szótlanságát természetesnek vehették, de a mint a meghívott vendégek érkezni kezdtek, Dóczi is észrevette a Mester növekedő lehangolt-ságát. Egyszer csak panaszkodni kezdett, hogy bántja a világosság s amikor ezen segítettek, bevallotta, hogy nem bír maradni, nagyon rosszul érzi magát: - «Menjünk, mert elájulok». Dóczi és családja ijedten értesítették az érkező vendégeket, a társaság visszavonult s ő Dóczi elsötétített dolgozószobájában iparkodott valahogyan erőt venni magán. Némileg sikerült is. Néhány csöpp levest ivott és valami édességet izlelt meg utána. Azután pedig rövid búcsút véve az elszomorodott Dóczi-családtól, eljöttünk, mielőtt az összes meghívottak megérkeztek volna.

A kocsiban mondta: «Képtelen lettem volna asztalhoz ülni. Már attól a gondolattól is borzadtam, hogy a poharak és tányérok zörögni fognak. Legjobb lesz, ha lefekszem. Istenem, bár csak el tudnék aludni.»

Mielőtt lefeküdt, ismét eszébe jutottak a kért autogrammok.

«Most ugyan nincs kedvem még a nevemet se leírni, de azért el ne felejtjük. Majd Pestről elküldjük nekik.»

Budapesten elég nyugodtan viselte el az első két nap izgalmain. Derült, beszédes volt, a látogatások se fárasztották, csak Lotz Károly sorsa aggasztotta, aki akkor nagybetegen feküdt. Naponta többször kérdezgette, - hogy van Lotz?

Az «*Ecce Homo*» is megérkezett s annak a felállítása is elszórta a figyelmét. Szeretettel és elismeréssel találkozott mindenütt és magyar szót hallott maga körül.

«Mintha minden ember ismerősöm volna. Az utcán magyarul beszélnek, önkéntelenül megfordulok, hogy ki az?»

De mikor a kép fel volt állítva, mintha egyszerre beborult volna előtte ismét a látóhatár. Naponta kétszer, háromszor kiment a kép-pavillonjába és úgy gondolatban dolgozott rajta. Senki jobban nem látta, mint ő, hogy hol s mit kell még azon csinálni, sőt ő csak azt látta és ugyanakkor érezte, hogy most már nem lehet, pihenni kell! Majd azután, talán... «Majd ha jobban leszek, ott a jobb oldalon rendet csinállok azok közt a katonák közt. Az atelierben oda soha se jutott teljes világosság... Azt majd átfestem...»

A megnyitás már fárasztotta és kezdtek ismétlődni a párisi szomorú esték. Fájt a feje, szédült, nyugtalanok voltak az éjszakái és visszatértek azok a fekete gondolatok, amiket szinte keresett, megdöbbenve minden csekélységtől. A közönség szép számban látogatta a képet s barátai örömmel újságolták neki, hogy mekkora közönség jár az Andrassy-úti pavillonba. Közönyösen fogadta ezt a hírt is. Egy este a pavillon előtt, föltekintett a nemzeti zászlóra s halkán azt mondta: «Akkor lesz majd itt publikum, ha odatűzik a fekete zászlót».

Ha jól emlékszem, épen aznap este történt, hogy a Pannoniában, a szalonunkban terítetve, együtt vacsoráltunk volt Berczik Árpád, Rákosi Jenő, Krasznay és Kádár barátaival, csöndesen, lehangoltan, szinte erőltetve a vidámságot. Munkácsy keveset beszélt. Vacsora után a régi emlékekre került a szó. Bercziknek is jutott eszébe valami, Rákosi is emlékezett egy-egy kedves esetre és így lassankint megnyílt Munkácsy is. Nem beszélt, hanem eleinte halkán, utóbb erősebben, csudálatos szépen, de olyan bánatosan fütyült el néhány régi nótát.

«Úgy-e, tudok még magyarul!» tört ki azután s mintha összes erejét kiadta volna, átmenet nélkül omlott össze az energiája. Olyan rosszul lett, hogy le kellett feküdnie.

Behívta az ágyához Rákosit, Bercziket, hosszasan fogta a kezöket s kérte őket, hogy öleljék meg.

Akkor este kértem volt meg Berczik Árpádot, hogy nézessük meg egy orvossal a Mestert, mert félek, hogy párisi orvosai túlságosan biztatják s talán közelebb a veszély. De persze fel-tűnés nélkül, nehogy még jobban felizgassuk.

Másnapra Berczikhez volt Munkácsy meghíva ebédre, - ez épen jó alkalom, hogy az orvossal találkozzék. Berczik azonnal írt is barátjának: Laufenauer Károlynak s néhány szóban értesítve a helyzetről, meghívta őt is a másnapi ebédre.

Abban állapotunk meg, hogy teljesen a véletlen színezetét fogjuk adni e találkozásnak. Laufenauer az ebéd folyamán megügyeli a Mester modorát, magatartását s e közben úgy irányítjuk majd a beszélgetést, hogy Munkácsy panaszkodjék egy kissé, mire egyikünk azt a kézenfekvő ajánlatot fogja tenni, hogy hisz épen jó, itt az orvos és megkérjük Laufenauert, hogy vizsgálja meg a Mestert és okvetlenül gyógyítsa meg őt a millenniumra, mert paradézni akarunk vele.

Mindez így is történt.

Soha zseniálisabban megejtett konzultációt, mint a melyet ennek az emlékezetes ebédnek a folyamán Laufenauer remekelt! Berczik Árpádné pompás magyar konyhája szolgáltatott ötleteket a diagnózis alapkérdéseire, az emésztés, étvágy, alvás, ízlés és a többi effélének a bevallására, különféle s érdekes emlékek felidézése révén a memória állapotának a vizsgálatára és Munkácsynak a napieseményekre, az ünneplendő millenniumra, továbbá művészi kérdésekben provokált, egy könnyed, vonzó, kellemes beszélgetés folyamán beállított véleményeiből és megjegyzéseiből szedte össze magának Laufenauer mindazt, amire a Mester lelkiállapotának megítélésében szüksége volt. És az volt ebben a legelmésebb, hogy Munkácsy egészen felvidult s vele mi is, akik tudtuk, hogy Laufenauer mit csinál, úgyszólván megvígasztalódtunk.

Munkácsy csaknem a saját ötletéből kérte föl Laufenauert, hogy vizsgálja hát majd meg.

- Nagyon szivesen. Amikor ráér a Mester. Azt hiszem, főként a gyomrot kell rendbehoznunk és egy kis jó pihenést rendelünk majd.

«Holnap!» - kérte Munkácsy.

Hogy aztán ebéd után eljöttünk, a lépcsőházban így szólt Munkácsy: «Jó lesz, ha megnéz az orvos. Ez jó így!»

- Lássá, édes Mester, épen ezek előtt az ünnepségi izgalmak előtt, csakugyan jó lesz a doktor tanácsait kikérni. Hátha tud valamit csinálni azokkal a főfájásokkal.

«Az a jó Berczik!... Igazán, köszönöm, hogy ezt így csinálták.»

- Mit?

«Hogy így összehoztak Laufenauerrel.»

- Hát észrevette?

«Hogyne, mindjárt gondoltam... De magam is akartam már orvost Pesten, csak hát nem is tudom én már, mi lesz belőlem... A párisiak is biztattak eleget. No majd meglátjuk.»

Másnap felkerestük Kálvin-téri lakásán Laufenauert, aki dolgozószobájában várta az ő nagy betegjét. Az ajtón összehúzta a függönyöket s ugyanazon a könnyed, bizalomgerjesztő hangon, amelylyel tegnap már megnyerte a Mester rokonszenvét, kezdte meg a konzultációt.

Inkább aféle vonzó, érdekes beszélgetés volt ez is, fennakadás nélkül vette, amit tapasztalt és megütközés nélkül siklott át a legsúlyosabb tüneteken.

- Nézzük csak, kedves Mester, hogy állunk a tábeszszel?

Munkácsy felállt. A válla, a melle, az öklei olyan hatalmasak, mint egy tengerészé. Laufenauer szikár, vékony formái, amint ott vizsgálta őt, még jobban kidomborították Munkácsy atléta alakját.

- Oh ez a konstrukció elég lesz még egy fél századra... Emelje csak föl a karját, kedves Mester. Így...

Munkácsy abban a pillanatban megingott s dűlni akart, de Laufenauer sebesen a karjához nyult és:

- Köszönöm...

Azután kérte, hogy lépjen néhányat, de csak úgy, nyitott szemmel. Hisz tudta, hogy behunyt szemmel mennyire bizonytalanok lettek volna a lépései és így legalább a Mester is megelégedetten sóhajthatott föl: «Ez még menne!»

A térdreflexek is csak lanyhán feleltek a gummifejű kis kalapács kegyeletesen erőszakolt ütéseire, - de hát addig, addig, hogy azért mégis csak mutatkoztak reflexek. Megpróbálta az én térdemet is a kalapáccsal s természetesen azt tapasztalhatta a Mester, hogy az így kapott mozgások se sokkal hevesebbek, mint az övéi.

Szóval a tábeszt nagyon barátságos jellegűnek találta Laufenauer. Charcot, a mi professzorunk néhai mestere, azzal idejekorán megbirkózott s talán «azt mondhatnók, hogy a gerinc-sorvadás el is szunnyadt. Arra kell ügyelni, hogy föl ne ébredjen. Nehogy terjeszkedni találjon!»

Gerincbaja történetét is elmondta őszintén Munkácsy s én, abban a meggyőződésben, hogy mindaz, ami reá vonatkozik, a történelemé, elisméltém itt. Annyi s oly benső szeretet köt még az emlékéhez is, hogy megállana magától a tollam ott, ahol gyöngédtelenségre siklanék.

«Istenem!... Hát biz az én árva gyermekségem az oka annak», - mondá Munkácsy. - «Nem voltam én soha olyan mulató. Nem is bírtam soha. A legvígabb társaságban is elfáradtam már éjfél felé és beteg lettem volna, ha erőltettem volna. Az italt egyáltalában nem bírtam. Hiszen egész nap dolgoztam, jól esett nekem mindig a pihenés este. Kakas természetem se volt, csöndes vérű ember voltam én fiatal korom óta, mindig és .....

Hanem suhanckoromban történt, ami bizony annyi emberrel megesik, hogy valami betegség ért. Nem is igen vettem észre eleinte, tudni se tudtam hozzá, panaszkodnom se volt kinek. Hogy gyógyíthattam volna?... Ha Lángi mesternek szólok, hát legfeljebb megtépett volna, a rokonaimnak meg féltem szólani róla. Amit itt-ott a műhelyben hallottam, azzal próbálgattam kúrálni. Szinte két esztendeig kínlódtam vele. Ha a nagybátyám észre nem veszi, tán el is vitt volna az ördög. Asztaloslegény koromban, amikor már keresni tudtam, akkor gyógyultam ki teljesen. Ez lehet a gerincbajom oka és a szememet is ez gyöngítette talán meg.»

Laufenauer megnyugtatta, hogy hisz így még szelídebb, szerencsésebb az eset.

Az idegrendszerrel illetőleg pedig, a nyugtalanságot, lehangoltságot, főfájásokat s az emésztési zavarokat majd legyúrjuk!...

- A fő a pihenés, kedves Mester. Kifárasztotta az *Ecce Homo*-n végzett túlfeszített munka.

«Az igaz. Éreztem. Hét hónap kevés volt arra. De most pihenek majd. Magam is érzem, hogy nem tudnék semmit se csinálni. Talán ez a millenniumi ünneplés se nekem való?»

- Bizony, bizony, nem a legszerencésebb vállalkozás lesz ez!

És abban állapodtak meg, hogy - majd meglássuk! Talán a megnyitásra, ha addig pihenvén, csendesednek a szédülések és főfájások, itt maradhat, - de azután rögtön jó lesz menni, Kolpachra, falura vagy egyebüvé, valami csöndes helyre és ott pikturára gondolni se szabad jó ideig.

- Majd írok orvosságot is. Reggelenként pedig meglátogatom. De a borogató sipkát azonnal megkezdjük s azt, ha otthon van, állandóan használni kell.

Mint egy engedelmes, megszeppent gyerek, úgy ígért a jó Mester mindent. A borogató sipkákat, amint lejöttünk, megrendeltük a szénatéri patikában.

Laufenauer a búcsúzásnál megsúgta, hogy jöjjenek majd vissza egyedül.

Hazakisértem a Mestert a Pannóniába s én visszasiettem Laufenauerhez.

Laufenauer ismét összehúzta a dolgozószoba ajtaján a függönyöket.

- Úgy-e, professzor úr?...

Szomorúan intett, hogy: - igen! S röviden, a következőkben foglalta össze a konstatáltakat:

«A Mester tábesze megállt. De nagyon ki van merülve. A paralízis veszélye fennáll, de esetleg, tekintve hatalmas konstrukcióját, egyidőre elodázható, ha bármily egyszerű és primitív módon, de egyenletesen kezelik. Ellenben a kapkodás és experimentálás végzetessé válhatik reá nézve. Reményilem, ha most nyugodni fog, tisztul a helyzet is. Isten adná!... Nem hangsúlyozhatom eléggé, hogy a nyugalom, a feltétlen nyugalom mennyire szükséges a Mester állapotában.»

Reggelenként alig várta azután Laufenauer látogatásait, ki rendesen tudott is konstatálni valami vígasztaló javulást, amin fölvidult. Annál búsabbak lettek az esték és az éjszakák. Alkonyat felé, hanyatt dőlve a szalonba állított kereveten, fején a borogatással, szomorúbbnál szomorúbb ötletei támadtak.

Egy este Feszty Árpád vendége volt.

Leverten távoztak akkor éjjel Feszty Árpád műterméből azok, akik együtt töltötték ott a Mesterrel az estét. És szomorúság maradt utána abban a kedves művész-házban is, ahol Jókai szerenus mosolygása se bírt akkor este azzal a baljóslatú hangulattal, mely súlyos ködként borult Munkácsy körül a kedélyekre.

Vacsora után a borongósan világított műterembe vonult le a társaság. Munkácsy egy artisztikusan rendezett szögletben, a kereveten foglalt helyet. Egy piros lámpa világossága rezgett le fehér fejére... Bársony István hegedűt vett a kezébe és játszott neki, sorra sok szép régi magyar nótát és beszélt így neki mindnyájunk helyett és hegedűjének kesergésében úgy benne volt mindnyájunknak a síró kedve. Munkácsy fel-feléledt, egy-egy nótához maga is segített, de csakhamar elmélázott megint. Hazaérve a Pannóniába, ő azonnal lefeküdt. Én még olvastam. Körülbelül egy óra múltán bejött hozzám, csak úgy, ahogy az ágyból kikelt.

- Hát még nem alszik?

«Aludtam, de fölébredtem.»

Leült az ágyam szélére, az ágyterítővel betakarta térdét s mint a gyerek, ki fél egyedül a sötétben és az anyja ágyába húzódik, azt mondta: «Nem szeretek egyedül lenni. Meg azt szeretném tudni, meddig volt beteg az a Maupassant?»

Nem mertem az igazat felelni s azt beszéltem, hogy mit vesződik Maupassantnal, hisz az úgyszólván mesterségesen tette tönkre magát, a szertelenségei pusztították el.

«Mit csinált?»

Elmondtam, hogy mit csinált s főként, hogy mennyire visszaélt az étherrel. Figyelmesen hallgatott s lassankint egyébről kezdtünk beszélgetni. Egyszer csak Kádár barátunk üres ágyára pillantva, azt mondja:

«Vajjon hol marad ennyi ideig Kádár? Haza jön? Mit gondol?»

- Hogyne. Nemsokára itt lesz.

«Ha tudnám, hogy nem veszi majd rossz néven, hát én inkább ide feküdném az ő ágyába. Jobb szeretek itt. Mi?»

Biztattam, hogy csak feküdjék oda.

«Azt hiszi?... Jó, hát oda fekszem. De még nem vagyok álmos. Nem álmos?... Nem akar aludni?...»

És láttam, hogy valamit kívánna mondani még. Igazgatta a takarómat s úgy habozott.

- No csak ki vele, Mester! Látom, hogy akar valamit. Bizonyosan hársfavirág teát szeretne és restel úgy-e arra kérni, hogy csináltassak? Felcsengethetjük a portást, a kávéházban még ébren vannak...

«Óh nem... Hanem azt szeretném tudni, hogy tulajdonképen mi az az örülség?»

Megrémültem. Ezúttal mondta ki először ilyen leplezetlenül ezt a szót. Alig tudtam uralkodni magamon. Gyanakodva nézett szemem közé s volt a magatartásában valami kihívás, hogy - no, most ámíts hát tovább!... Szinte durván feleltem, hogy menekülhessek a válasz elől: - Az az örülség, ha a fáradt ember éjfél után fölkel az ágyból, hogy ilyen veszett ideákat sétáltasson a fejében. Mit akar, Mester?! Lássa, Jókai milyen bölcs ember! Az már jóízűen aludt, mikor mi még csak jöttünk haza felé. Vacsora után ott hagyott bennünket s ment aludni. Nem is fáj ám a feje!

«Pedig idősebb mint én... De én nem tudok aludni...»

- Próbálja meg. Feküdjék le szépen.

«Mindjárt... Tudja miről álmodtam? Arról a Brodyról, aki ma este velünk volt. Délelőtt is itt volt... Annak olyan jó feje van» - s mutatta a fej rajzát hüvelykujjával a levegőben. «Jó színes... Ah!» - és mélyet sóhajtott.

Hasztalan tereltem más irányba gondolatait, irgalmatlanul visszatértek azok oda, az örvény szélére. Szeliden, mintegy attól tartva, hogy ismét rátámadok miatta, de csak azt hozta elő ismét:

«Pedig valami olyan lehet az, mint amikor álmodik az ember. Mi?... Az ember úgy összekeveredik, nem tudja mi igaz, mi nem... Úgy-e? Mit gondol?»

- Azt gondolom, édes Mester, hogy ha így folytatja, hát csakugyan baj lesz belőle. Tudja azt, hogy mi az autosuggestio? Maga is addig gyötri magát, míg végre csakugyan leveri lábáról valami komolyabb baj. Ilyen fáradt idegekkel, tiszta betegség lesz ez a milleniumi paradézás is.

«Bizony, talán jobb is volna elmenni előle. De akkor meg majd mit beszélnek?... Látom én már most is, hogy nem úgy bánnak velem, mint máskor... De hát csak nem látszik még rajtam annyira?»

Szerencsére hazaérkezett Kádár is. Ketten aztán addig beszélünk, míg végre sajátmagát is kezdte biztatni, hogy sokat, sokat fog pihenni, festésre nem is gondol és úgy majd minden jobbra fordul.

«Hiszen anyagilag biztosítva leszek, úgy-e? Wlassics se fog elhagyni... Bár ha nem tudnék talán többé dolgozni, hogy fogadok el akkor itthon állást?...»

Bekisértük hálósobájába, lefeküdt s mialatt párnáit igazítottuk a feje alá, azt mondta:

«Ha már az lesz a vége, legalább ne tartson soká. Hátha olyan tehetetlen leszek, akit úgy kell még etetni is, mint a gyereket?... Úgy-e, nem csukják be az ajtót?...»

Így küzdött. Szüntelen búcsúzott az emlékeitől, művészi terveitől, önmagától.

Nagyobb társaságban azonnal elvesztette önuralmát és szédülés fogta el, - az egyedülléttől pedig irtózott. Földváryék családi körében, kikhez hosszú évek során át benső barátság fűzte, néhányszor valóban jól érezte magát és Benczur Gyulánál, akinek felesége végtelen gyöngédséggel találta el a világítástól kezdve a társalgás hangjáig, hogy mi eshetik jól az ő beteg kedélyének, egy igazán nyugodt, pihentető estét töltött.

«Hogy lehetne azt elérni, hogy az ember ne gondolkozzék akkor, amikor nem akar?» - kérdezte egy ízben s magam is szívesen feleltem volna meg erre.

Talán sikerült neki néha mégis, egy-egy délutánján... Egyszer-kétszer néhány szál ibolyát vásárolt s elment velök tavaszról álmodni. És valami olyan édes-bús kedvűen tért aztán haza, mint mikor az alkonyodó nap sugarai egy virágzó almafa lombjai közül aranytallérokat szórtak le az ölünkbe, de amidőn gyönyörűséggel nézve, számlálgatva, nyúltunk is volna már a kincs után, - hát beborult az ég és este lett...

Tudom kegyelettel őrzik azokat az ibolyákat.

Egy reggel, nyolc óra felé, amikor fölébredtem, ott ült az ágyam előtt papucsban, hálóköntösben, fején a nedves vászonsipkával. Ügyelte, hogy alszom s egy levélpapírosra rajzolta.

«Nem akartam fölkelteni, olyan jóízűen aludt. Ha én úgy tudnék!»

Mutatta a rajzot.

«Talán ez az utolsó rajzom!»

Aláírta, hogy tegyem el emlékül. Aznap vártuk Bécsből Munkácsynét. «Szegény asszony!... Sok baja lesz neki velem még.» Laufenauer ekkor is felvidította kissé, de alig távozott, hirtelen így szólt Munkácsy: «Menjünk most Rákosi Jenőhöz!»

- Miért?

«Szeretném vele megbeszélni ezt.»

- Mit?

«Hogy az ördögbe is, hát meddig tarthat ez!? Nekem meg nem mondja az orvos... Azt mondják meg, hogy tudok-e majd festeni? Pihenek, pihenek, de hát aztán!?!...»

\* \* \*

Édes jó Mester!

Az utolsó pillanatait is úgy képzelem, hogy zokogva kérte ott, Godesbergben, még egyszer, utoljára az ecsetjeit, amiktől eltiltotta az orvosa, - a komornyikja nem merte odaadni neki, mire ő kétségbeesetten követelte, menni akart hát utánuk maga, az atelierbe, de megfogták, nem eresztették s erre a torkuknak esett.

Hogy ő már többé nem fog festeni!...

Ez a tudat gyilkolta, ez elől járta a keserves kálváriát Badenből Kolpachra, onnan Godesbergbe, míg végre 1897 február negyedikén összeesett és a lelke elszállt haza, az álmai közé, ahol még annyi meg nem festett remeke maradt.

Három évig volt azután élő halott.

1900-ban, a szép kék május első napján betelt kálváriája, - délután egy órakor meghalt.

Hazahoztuk, eltemettük, - sirján ma is még csak egyszerű fakereszt korhad a kerepesi temetőben. Pedig milyen parádéval temettük!...